

2

VIGILIA

Az anyag
a mindenségben

Vörösmarty
levelezése

Az egyház és
a természetjog

RESUMÉ
EN LANGUE
FRANÇAISE
DANS
LES DERNIÈRES
PAGES

Ára: 6,- Ft

1967

FEBRUÁR

T A R T A L O M

	Oldal
<i>Gernot Eder</i> : Az anyag megjelenési formái a mindenségben	73
<i>Stetka Eva</i> : Aludni kell, Égtünk, A füzesek alatt (versek)	80
<i>Lőrincz Imre</i> : A megújuló liturgia temploma	81
<i>Kozocsa Sándor</i> : Vörösmarty levelezése	89
<i>Kézai Béla</i> : A sáskaevő (elbeszélés)	93
<i>Marcel Arland</i> : Az a huszonkét év... (elbeszélés, <i>Szegedi Gergely</i> fordítása)	101
<i>Bognár András</i> fordítása: Glória	102
<i>Rónay György</i> : Szürke élet (kisregény, 4. rész)	104
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények (Az egyház és a természetjog)	112
<i>Magyar Ferenc</i> : A kis út (Az új böjti rendelkezésekről)	117

NAPLO

Tiltakozások és óvások Spellman bíboros vietnami beszéde ellen (<i>Doromby Károly</i>) 118; Genfi világkonferencia az egyházzól és a társadalomról (<i>Szigeti Endre</i>) 120; Az olvasó naplója — Fodor József, Bábi Tibor, Vidor Miklós és Káldi János verseskötete (<i>Rónay György</i>) 123; Színházi krónika — Sean O'Casey: Bíbor por (<i>Doromby Károly</i>) 128; Képzőművészet — Barcsay Jenő könyve, — Holló László 80 éves, — Gyarmathy Tihamér kiállítása (<i>Dévényi Iván</i>) 130; Zenei jegyzetek — Ferencsik János Beethoven ciklusa — Hangversenyek (<i>Rónay László</i>) 132; Filmmek világából — Egy magyar nábob és Kárpáthy Zoltán, Zorba a görög (<i>Ungváry Rudolf</i>) 134; Belső dialógus a poligenizmusról 135; Vita Mécs László költészetéről (<i>Pályi András</i>) 138;	118
Francia nyelvű kivonatok	141

Felelős szerkesztő:

*Mihelics Vid*Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigília munkaközösség

A szerkesztő a hét első három napján fogad a szerkesztőségben (V., Kossuth Lajos u. 1.), lehetőség az időpont előzetes megbeszélése alapján. Kéziratokat Budapest 5. Postafiók 195. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigília postatakarékpénztári csekk-számla száma: 37.343. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Külföldön előfizetéseket elfogadnak a Kultúra Lap- és Könyv-export Vállalat bizományosai. Nyugati országokból az előfizetési díj (évi 4,50 USA dollár) átutalható bármely bank útján a következő csekk-számlára: „Kultúra (Budapest 54) 024-2, Vigília előfizetés.” Index-szám: 26.921.

Megjelenik minden hónap elején

Ára: 6,— Ft

Gernot Eder

AZ ANYAG MEGJELENÉSI FORMÁI A MINDENSÉGBEN

Szerző a giesseni egyetemen az elméleti fizika professzora. Ezt a tanulmányát a *Wort und Wahrheit* közölte s mi — a kellő felhatalmazások alapján — innen vettük át. A zárójelbe tett magyarázó jegyzetekkel *Borbély* Kamill látta el.

Az embert körülvevő anyagok nagy állandósága könnyen arra csábít minket, hogy a békességes és konzervatív „természet anyáról” idillikus képet fessünk magunknak. Ő az, aki kímél és óv minket; benne minden lényeges már megvalósult, és változások csak örök körforgásokon belül lehetségesek. Ez a természeti kép azonban egyszeriben megváltozik, amikor az ember fölismeri, hogy földtörténeti szempontból rövid korszakokon belül hegységek és tengermélységek szerepet cserélhetnek, vagy a földön uralkodó növény- és állatcsaládok teljesen ki is halhatnak. Ez a kép még erőteljesebben eltolódik, ha figyelmünket a földről a naprendszerre, a tejutak rendszerére és a tejutak közötti terekre fordítjuk. Goethe a newtoni színelméletnek, s ezzel az újabbkori természettudományoknak azt rótta fel, hogy mesterséges feltételek teremtésével megzavarják a természetes összefüggést; azok a feltételek azonban, amelyeket maga a természet világ-méreteiben állít fel az anyaggal szemben, sokszorosan nyersebbek, mint a legmodernebb technika legköltségesebb kísérletsorozatai minden vívmányukkal együtt.

A földi anyagok nagyfokú állandósága csak kivétel az átlagos kozmikus viszonyok között. Ez az ember számára életszükségletet jelentő kivétel azon alapszik, hogy a Föld a Nap többi bolygójával együtt több mint 4 milliárd éve az örvénylő kozmikus folyamattól távol mozog és csak haszonélvezője a Napon belül végbemenő átalakulásoknak.

Naprendszerünk maga is eléggé távol van a mi tejútrendszerünk középpontjában lezajló hatalmas anyag- és energia átalakulásoktól. Az ember így kozmikus nyugalomban él ugyan a Földön, ezt a nyugalmat azonban nem szabad mértékül vennie a nagymindenségről alkotott képe számára.

A Föld kémiai anyagai

Lássuk először a Földet, ezt a nagyon öreg aránylag hideg planétát, amelynek kémiai összetétele már régóta állandó. Természetes folyamatok révén itt nem keletkeznek új elemek, hacsak nem a kevés rádióaktív elem szétesése révén, amelyek már keletkezésük óta itt vannak.

(A XIX. század fizikája és kémiája az anyag azon legkisebb darabjait tekintette elemi részecskéknak, amelyeket a tudomány akkori állása szerint már semmi módon nem lehetett tovább részekre bontani. Ezeket a részecskéket nevezték atomoknak, azaz „oszthatatlanoknak” és ezeket az anyag végső és megváltoztathatatlan építőköveinek tartották. A rádióaktivitás felfedezésével azonban kiderült, hogy az atomok is felbomolhatnak alkotórészeikre: ezek közül először az atom magját alkotó protont és a mag körül keringő elektront sikerült kimutatni. A későbbi kutatások nemcsak újabb és újabb, tovább már nem bontható anyagrészecskéket — elemi részecskéket fedeztek fel, hanem

azt is kimutatták, hogy ezek az elemi részecskék nem a világ örökké változatlan építőkövei. A részecskék, vagy legalább is közülök egyesek, egymásba is átalakulhatnak. Hogy az összes elemi részek egyetlen „ősanyag” módosulásai — ahogy *Heisenberg* hiszi — vagy vannak közöttük alapvető különbségek, az még egyelőre eldöntetlen kérdés.)

Az a 88 természetes kémiai elem, amely a Földön található, atommagjának protonszámában különbözik egymástól. Képviselve vannak köztük az összes elemek, kezdve a hidrogéntől (rendszáma vagy protonszáma: 1) és a héliumtól (2 proton van az atommagjában, ezért rendszáma: 2) egészen az uránig (rendszáma 92), kivéve azokat az elemeket, amelyeknek rendszáma: 43, 61, 85, 87 (ezek mesterségesen előállított elemek). A 88 kémiai elem közül a hét legnehezebb rádióaktív, de csak a tórium 13 milliárd, és az urán 0,7, illetve 4,5 milliárd évnyi felezési ideje vethető össze a Föld korával és így csupán ez a pár elem és a szétesésük során keletkező újabb elemek utalnak a rádióaktivitás révén a kémiai elemek keletkezésére.

(A rádióaktivitás alapja abban a tényben van, hogy bizonyos anyagok atomjai, függetlenül fizikai állapotuktól [például hőmérséklet, nyomás], maguktól részeikre bomlanak fel. Az atomok szétesése nem egyetlen pillanatban következik be, hanem az egyik atom előbb, a másik később bomlik el. Jelenlegi ismereteink alapján nem tudjuk előre megmondani, hogy melyik atom mikor bomlik el, csak az bizonyos, hogy azonos időközökben mindig az illető anyag mennyiségének egy bizonyos hányada esik szét. Különböző rádióaktív anyagoknál ez a hányad más és más. Közmegegyezés alapján a szétesés sebességének jellemzésére azt az időt használjuk, amely alatt az illető anyag fele elbomlik: ezt nevezzük felezési időnek.)

A rövid életű transzuránok a Föld megalakulása óta már szétestek, a könnyű elemek rádióaktív izotópjai pedig már régen állandó jellegű izotópokká alakultak át, kivéve az olyan izotópokat, mint a K^{40} , amelynek felezési ideje több egymilliárd esztendőnél. Így a Földön csak kevés elem tehet aktív tanúságot az elemek keletkezéséről.

Az elemek messzemenő stabilitása, a hőmérséklet csekély ingadozása és a légkör mérséklő hatása a világűrből érkező sugárzásokkal szemben, teszi lehetővé a földön az ép atomok létezését, amelyekből a vegyi összetételek és a műszakilag jelentős anyagok szinte áttekinthetetlen sokfélesége alakulhat ki. Ép atomoknak azokat nevezzük, amelyeknek héjakba rendeződött elektronjaik vannak. Az elektronhéj a csaknem azonos energiával és nagyon hasonló térbeli koncentrációval rendelkező elektronállapotok összességét jelöli, s ezért megengedhető, hogy az atomok külső és belső elektronhéjairól beszéljünk. A Pauli-féle kizárási elv szerint minden elektronhéjnak van egy maximális telítettsége, úgy hogy az elemek sorában a növekvő rendszámmal együtt a semleges atom elektronszáma is növekszik és mindig új héjat kezd feltölteni, ha a belső héjak már foglaltak.

(Az atomot miniatűr nap-rendszerhez hasonlíthatjuk, amelyben a pozitív elektromos töltésű atommag körül negatív elektromosságot hordozó, apró mágnesként viselkedő, pergő részecskék, az elektronok keringenek. Az egyes elektronok fizikai állapotát négy adat határozza meg: az elektron mozgási energiája, pályájának alakja, mágnessége és forgásának iránya [jobb vagy bal felé való perdülete].

Az érzékszerveinkkel közvetlenül tapasztalható világban a fizikai test állapothatározói bármely tetszés szerinti értéket felvehetnek [kivéve, hogy két test nem lehet egyidejűleg ugyanazon a helyen]. Ezzel szemben az atom belsejében más törvényszerűségek uralkodnak. Ezek előírják, hogy egyetlen atomban nem foglalhat helyet két olyan elektron, amelynek mind a négy, előbb-

említett állapothatározója ugyanaz. Ez a *W. Pauli*-tól 1925-ben kimondott kizárási elv.)

Ebből bizonyos fajta szakaszosság következik, amint az a kémiai elemek periódusos rendszerében kifejezésre jut, de ugyanakkor az elemek kémiai tulajdonságának sokfélesége is, mivel éppen a nem teljesen elfoglalt külső héj felelős az elemek kémiai viselkedéséért.

Ha két vagy több atomot egy molekulává egyesítünk, akkor a külső héj elektronjainak részleges kicserélődése az atomok erős kötődését eredményezheti. Erős kötés az atom számára 0,1—1 elektronvolt energia-nyereséget jelent.

(Az elektronvolt az az energiamennyiség, amellyel az elektron mozgási energiája növekszik, mialatt 1 volt feszültségváltozású elektromos téren fut át.)

Ezek az energiák az atom belső energiamennyiségéhez viszonyítva kicsik. Így egy elektron kötődése a hidrogénatomban 14 voltos feszültségnek felel meg, az uránnál viszont a legbelsőbb elektronokra nézve a feszültség már eléri a 110.000 voltot. A külső elektronhéjban jelentkező kis feszültségeknek, amelyek a vegyi összetételekhez alkalmul szolgálnak, előnyük és hátrányuk is van. Előnyük az, hogy ezek a kis feszültségek a molekulákban igen nagy számú elektron konfigurációt tesznek lehetővé. Ennek következménye az anyagok tulajdonságainak sokfélesége, a tiszta fémektől a tiszta szigetelőig, és úgyszintén a vegyi összetételek nagy gazdagsága, hiszen több mint egy millió jelentős van közöttük. Hátránya viszont a molekulaképződésre jellemző kis feszültségeknek a külső változásokkal szemben tanúsított csekély ellenállás. Az élő szervezetek számára nélkülözhetetlen nagy molekulák (fehérjék) differenciált térbeli szerkezetük és a csekély számú építő elemnek szinte korlátlan kombinációja révén olyan sokféleséget mutatnak fel, amilyent a természet talán soha többé nem tud megismételni, de éppen ezek az anyagok rendkívül érzékenyek minden kémiai és fizikai hatásra. Ez például egy tojás főzésekor is megmutatkozik: az aránylag kis hőmérsékletemelkedés a tojásfehérje láncainak térbeli elrendeződését teljesen megbontja.

A Föld anyagai tehát szinte korlátlan sokféleséggel tűnnek ki. Ennek ellenére, mint megváltoztathatatlan természeti jelenségek hordozói, a külső feltételek kis variációs területén tudnak fennmaradni. Magas vagy alacsony hőmérséklet, nagy nyomás vagy erős sugárzás könnyen megváltoztatja természetüket. Ezért a Föld felületének mérsékelt klímája különösen alkalmas ezeknek a kémiai anyagoknak megvalósítására.

Elektron-ion-plazma

Az embernek gondolatban 8,3 fénypercnnyire kell eltávolodnia a Földtől és a Nap bensejébe kell hatolnia, hogy a másfajta anyagféleségeket is tanulmányozhassa. A Napból kiáradó fény azt mutatja nekünk, hogy legalább is a Nap külső rétegei kémiaileg más összetételűek, mint a Földéi. A földkéreg felépítésében főszerepet játszik az oxigén, a szilícium, az alumínium, a vas, a kalcium. Ezek különösen azért gyakoriak, mert a magok szilárd kötése előnyös helyzetet biztosít számukra az elemek keletkezésekor. A Nap és más állócsillagok tömege viszont főként a legkönnyebb elemekből áll: hidrogénből (70%), héliumból (28%), s csillagok anyagának mindössze 2%-át alkotják a nehéz elemek. Ez a rendkívüli különbség abból adódik, hogy a hidrogén és a hélium az egész mindenütt az anyag legfőbb összetevője, s így fel kell tételeznünk, hogy az ősföld és egyéb ősbolygók is hasonló összetételűek voltak. Amikor azon-

ban a Nap négy-öt milliárd évvel ezelőtt eléggé fényesen kezdett sütni, a fiatal Nap sugárnyomása alatt és a forgási energia feleslege révén a könnyen illanó gázok, a hidrogén és a hélium kiáramlottak a világűrbe. Így azután a Földön csak a nehéz elemek maradtak meg, s a földkéreg hidrogén-részesedése ma mindössze egy ezrelék.

A kémiai összetétel különbségén kívül a Nap belsejében a fizikai feltételek is egészen mások. A 100 ezertől néhány millióig terjedő hőfoknál az elektronok nem tudnak már atommagjaik körül illedelmesen héjakban keringeni. A magas hőmérséklet nagy taszító energiát biztosít az atomoknak. A heves taszítás az atomokat megfosztja elektronfelhőiktől, az elektronok és atommagok egymástól függetlenül száguldoznak össze-vissza, olyan átlagsebességgel, amely a gázok hőmérsékletével növekszik. A pozitív és negatív töltésű részecskéknak ezt a pépjét, ezt a kását nevezik plazmának (igen tág fogalom, amely a fizikán kívül több más helyen is előfordul). Mindabból a rendből és szerkezetből, amely az atomokban és a molekulákban a kvantumelmélet és a Pauli-elv értelmében fennáll, a plazmában nem marad más, mint némi termodinamikai és elektromágneses egyformaság.

(A hő, a fény, az elektromágneses sugárzás energiát hordoz és ezt egészben vagy részben átadja annak a testnek, amellyel találkozik. A régebbi fizika felfogása szerint az energia-átadás folytonos, azaz tetszés szerinti kicsiny részletekben történhetik. A múlt század utolsó éveiben azonban a hősugárzás vizsgálata során olyan jelenségekre bukkantak, amelyeket nem sikerült másként értelmezni, minthogy fel kellett tételezni, hogy az energia-átadás csak bizonyos meghatározott adagokban, „elemi kvantumokban” történhetik: a sugárzás minden hullámhosszúságához tartozik egy olyan kis energia-mennyiség, amely már tovább kisebb részletekre nem osztható. Az energia ezen elemi mennyiségét az illető sugárzás rezgés-számának és egy állandó számnak, az ún. Planck-féle hatás-kvantumnak a szorzata adja meg.)

Ez a hipotézis kezdetben rendkívül merésznek látszott, de az atom szerkezetének, továbbá a sugárzásnak az anyagra való hatásának a vizsgálata megmutatta, hogy az elemi részecskék világát a kvantumok feltételezése nélkül nem tudjuk megérteni. Ezért ma a kvantum-elméletet a fizika egyik legáltalánosabb érvényű törvényének tekinthetjük.)

Csakhogy az anyagnak ez a fentebb vázolt kaotikus állapota a világ-mindenségben nem valamilyen látványos kivétel, hanem egyenesen az anyag rendes állapota. A mindenség anyagának 95%-a elektron-ion-plazma állapotban van, míg a hideg por és gázfelhők vagy a sötét és szilárd bolygók a kozmikus történelemben csupán kisebb, határszéli jelenségek. A plazma állapot azonban nem korlátozódik az állandó csillagok belsejére, ahol a nagy nyomás és hőmérséklet megfosztja az atomokat elektronjaiktól, vagyis ionizálja őket. Tejútrendszerünk világító felhőiben és a távoli galaktikákban is, amelyek roppant mennyiségű rádiósugarat bocsátanak ki, az ionizált anyag az uralkodó, még csekély sűrűség mellett is, minthogy az ion semleges atommá történő visszaalakulásának nagyon kevés a valószínűsége.

A Nap középpontjában a hidrogén nem semleges hidrogénatomok formájában van jelen, hanem a mintegy 15 milliárd hőfokú elektron-proton-plazma ellensúlyozza a maga gáz- és sugárnyomásával a Nap egész tömegének nehézségi erejét. Ilyen rendkívüli viszonyok között a protonok, amelyek az üres térben örökké fennállnak, az alfarészecskék (hélium atommagok) képződésével szemben instabilakká válnak. Az ilyen instabilitás éppen az ellenkezője az urán atommag rádióaktivitásának. Amíg az uránmag egy alfarészecske kibocsátásával könnyebb maggá válik, addig

a fordított folyamat esetében, tehát amikor protonok olvadnak össze alfa-részecskévé, a tömeg és a rendszám növekszik. A protonok maggá alvadásá termionukleáris reakció, vagyis atommag-reakció, amit a plazmában végbemenő hőmozgás idéz elő. Miként a szén és a kőolaj elégetésekor az atomok hőmozgása lehetővé teszi az elektronok átrendeződését a molekula állapothoz, ugyanígy a magegyesüléshez is hőenergia szükséges, ami által a protonok elégséges energiával rendelkeznek ahhoz, hogy két proton a közöttük ható elektromos taszító erő ellenére is eléggé egymás közelébe kerülhessen. A különbség csak az, hogy a magkémia égési hőmérsékletei több, mint ezerszer magasabbak az elektronburok kémiájában jelentkező égési hőmérsékleteknél.

Az elektron-proton-plazma 10 millió hőfokon instabil — épp úgy, mint a durranógáz szobahőmérsékleten —, csak hogy az elektron-proton-plazma nem robbanással alakul át elektron-alfarészecske-plazmává, különben nem lenne Napunk. A két plazmaféleség egymásba való átalakulása inkább nagyon is lassú, és a kilogrammonkénti energianyereség alatta marad az élő szervezet anyagcsere teljesítményének. Mégis, ez a lassú átalakulás nagyon előnyös az ember számára. Először is a hatalmas nap-massza a magegyesülés kis hatásfoka ellenére 400 kvadrillió wattnyi nap-sugár-teljesítményt biztosít. Másodszor a mag-anyag ilyen takarékos felhasználása mellett a Nap jelenlegi energia szükséglete 10 milliárd esztendőre fedezve van. A már lejátszódott nap- és földtörténet ennek az időtartamnak mintegy a felét teszi ki, úgy hogy a Nap még 5 milliárd évig szolgál nekünk. Harmadszor, az a körülmény, hogy a magegyesülés a Nap középpontjában lassan játszódik le, elegendő időt biztosít a Napnak arra, hogy térfogatának valamennyi zónájában a tömeg és a hőmérséklet állandó szerkezeti viszonya alakuljon ki. Így a Nap aránylag egyenletesen árasztja ránk sugarait. (Az ingadozás a közepes sugárzás 4^{0}_{0} -án belül marad.)

A Nap hosszú élettartama és különös állandósága nem magától értetődő jelenség. A közel 30 Nap-tömegű, tömör csillagok központi hőmérséklete olyan magas, hogy a plazmaátalakulás már 10—100 ezer év alatt befejeződik, amely idő az élő szervezetek kifejlődéséhez igen rövid lenne. Mindehhez hozzájárul, hogy az erős sugárzású csillagok fényereje nagyon ingadozó, mert a külső csillagrétegek instabillá válnak.

Elektron-alfarészecske-plazma

Az elektronoknak és az atomoknak az a bámulatos rendje, amely a szerves és szervetlen molekulákban és a kristályokban megcsodálható — a csillagbensők hőmérsékletén teljesen megszűnik. Mindenesetre, a több mint 10 milliós hőfokon új rendező elvek lépnek fel: nevezetesen az atommag rendező elvei. A Pauli-elv, amely az elektronok szempontjából elvesztette jelentőségét, az atommagban a protonokra nézve jelentőssé válik. Elektron-kisugárzás közben a protonok neutronokká, a neutronok protonokká alakulhatnak át, aszerint, hogy valamely atommag proton és neutron burkán energetikailag mikor a legkedvezőbb a megoszlás. Az elemek keletkezésének feltételei, az atommag felépülésének adottságai tehát egészen mások, mint a komplex molekula kialakulásának esetében. Egyidőben és egy helyen mindkettő egyszerre nem valósulhat meg.

Az alfa-részecskék felépülése a protonból a nehéz hidrogénmag (deuterium) útján közvetlenül, a szén-nitrogén-magfolyamat útján pedig közvetve történik. A csillagok központjában lévő protonkészlet a tömör

csillagoknál nagyon rövid idő alatt, a laza csillagoknál lassan használdik fel. A keletkezett alfarészecskék az itt uralkodó hőmérsékleten éghetetlenek. Ezáltal csökken a sugárnyomás, a csillagok magva összehúzódik, de eközben felhevül, és amikor a középponti hőmérséklet eléri a 100 millió fokot, az eredetileg éghetetlen égéstermék éghetővé válik. A hőenergiának az egyes alfarészecskék mozgási energiája feletti statisztikai eloszlásában mindig adódik egy kis százaléknyi olyan különös gyorsaságú alfarészecske, amely képes arra, hogy az ellentétes elektromos töltéseket legyőzze és nehéz magokat építsen fel. Így aztán a hélium, a szén, a nitrogén, a neon és a magnézium között egyensúly keletkezik. Ez az egyensúly hasonló ahhoz az egyensúlyhoz, ami egy kémiai reakció kiindulási anyaga és végtermékei között áll fenn. A kémiai reakció kiindulási anyagának ugyanolyan sok molekulája megy át a kémiai reakció során a végtermékbe, mint amennyi új a végtermékekből az ellentétes irányú reakció révén keletkezik. Így például szén- és nitrogénmagok ismét héliummagokká hasadhatnak szét. Ebben az egyensúlyban másodpercenként pontosan ugyanannyi ilyen fajta mag alakul át, mint amennyi új képződik a másik folyamatban.

Azok a feltételek, amelyek mellett ez a magkémiai egyensúly beáll, nagyon nyersek. Már csak ezért sem várható, hogy minden izotóp, amely az anyagelemzés során a Földön megtalálható, egy csapásra létrejön. A hélium és a szén közötti elemek például sokkal gyöngébb felépítésűek, sem hogy az erős alfarészecskék támadásait elviselhetnék. A szénmagok így közvetlenül az alfarészecskékből keletkeznek, míg a könnyebb elemek, a lítium, berillium és klór nem a csillagokban, hanem a maghasadás folytán valószínűleg a csillagokon kívül jönnek létre.

Az elfajzott anyag

Naprendszerünk közelebbi állócsillag-környezetében ismerünk csillagokat, amelyeknek felülete olyan meleg, mint a Napé, és anyaga is körülbelül egyezik a Nap anyagával, de térbeli kiterjedésük a Földéhez hasonló. Az ilyen nagyságú és hőmérsékletű csillagokat „fehér törpék”-nek nevezzük. A napközben lévő gyakoriságukból arra lehet következtetni, hogy számuk a tejút-rendszerben igen nagy. Normális esetben a csillag valószínűleg nova-kitörés folytán válik fehér törpévé, majd a csillagtörténet során vörös törpe lesz belőle és mint fekete törpe hül ki.

A fehér törpe anyagának sűrűsége rendes feltételek közt a víz sűrűségét 100 ezerszer, sőt milliószor is felülmúlja. A nagy sűrűség következménye, hogy a plazma elektronjai nagyon közel kerülnek egymáshoz és a Pauli-elv az elektronállapotra vonatkozólag döntővé válik. Csakhogy az elektronok nem tudnak többé az atommagot körülvevő szilárd burkot alkotni, hanem az elektronállapotok térbeli kiterjedése az egész csillagot átfogja. Az elektronok mozgási szabadságát azonban a Pauli-elv erősen korlátozza, minthogy a legtöbb, az elektronok számára szóba jövő energiaváltozás olyan állapotokhoz vezetne, amelyeket már más elektronok foglaltak el, és amelyek a Pauli-elv szerint nem foglalhatók el kétszeresen.

Az olyan elektronegyüttest, amelyet a Pauli-elv a nagy sűrűség és a viszonylag alacsony hőmérséklet mellett szabadságának legtöbb fokozatától megfoszt, „elfajult” elektrongáznak nevezzük. A fehér törpék bensejében a plazma elfajult elektrongázból és atommagokból áll, többnyire, valószínűleg vas atommagokból. Az elektronok nagymérvű kölcsönös függése a csillagokban annyira hasonlít a fémekben és a molekulákban fenn-

álló elektronkapcsolatokhoz, hogy a fehér törpék bensejét egyetlen óriásmolekulaként foghatjuk fel, amelynek molekulasúlya azonban nem 10—100 között van, mint az egyszerű vegyületekben, hanem 10^{57} nagyságrendben számolható.

Különleges külső körülmények esetén elgondolható, hogy a csillag bensejében a sűrűség még nagyobb lesz. Ha a fajsúly 10^7 — 10^8 g/cm³ (a vízé 1 g/cm³), akkor az elektronok fokozatosan instabillá válnak: a Pauli-elv folytán az utolsó elektronoknak már olyan magas energiával kell rendelkezniük, hogy energia szabadul fel, amikor egy proton és egy elektron neutronná alakul. A neutronoknak a protonokhoz viszonyított gyakorisága a növekvő sűrűséssel párhuzamosan fokozódik, míg a határesetben a csillag már csak neutronokból áll, anélkül, hogy elektronokat tartalmazna. Egy ilyen neutroncsillag óriás atommagnak tekinthető, melynek rendszáma 0, atomsúlya 10^{57} , ha a csillag a Nap tömegével bír. A Földön a hidrogén atom stabil rendszer, míg a neutron átlagosan egy negyedóra alatt egy protonra és egy elektronra esik szét. A neutroncsillagban éppen ellenkezőleg a hidrogén atom változik neutronná, míg a neutron stabil részecske marad.

Hogy mit nevezhetünk stabilnak és megváltozhatatlannak, az nagyon a külső körülményektől függ. Vajon az atomok, elektronok, protonok vagy neutronok szétesnek-e vagy stabilok maradnak, azt a szóbanforgó anyag fizikai állapota határozza meg. Ha ugyanis egy neutroncsillag még jobban összenyomódik, akkor a neutronok is instabillá válhatnak és különösen nehéz elemi részecskébe (hiperonok) mehetnek át. Egy hiperoncsillagban ezek a részecskék lesznek stabilak, míg a Földön egy másodperc ezermilliomod része alatt szétesnének. A neutronok a neutroncsillagokban „elfajult” neutrongázt alkotnak, a hiperonok a hiperoncsillagokban viszont „elfajult” hiperongázt. A neutron- és hiperoncsillagok egyelőre csak eszmei elképzelések, de létezésük és tapasztalati igazolásuk nem zárható ki. Pusztán elméleti viszont az a lehetőség, hogy egy csillagot addig sűrítsünk (mondjuk 2 kilométeres átmérőjűvé), amíg a tér geometriája a csillag környezetében annyira megváltozik, hogy a csillag elhagyja a mi terünket és a mi világegyetemünkben többé már seholsem található meg.

Pozitív elektronokat, antiprotont, antineutront és antihiperonokat rövid időre laboratóriumban mesterségesen elő lehet állítani. De nem sokáig élnek, minthogy elektron- vagy protonpárjuk (s így tovább) hamarosan megsemmisíti őket. A mi tejútrendszerünkől elszigetelten azonban antianyagból álló csillagrendszerek stabilak lehetnek és el is képzelhetők: elemei az antihidrogéntől (rendszáma —1, egy antiproton a magban és egy pozitív elektron a héjban) az antiuránig (rendszáma —92) terjedhetnek; elképzelhető a pozitív elektron-antiproton-plazma, lehetségesek az antineutron- és antihiperoncsillagok.

Hogy a mi tejútrendszerünkben nagyobb mennyiségű antimatériát találjunk — igen valószínűtlen. Aki mindenben keresi a természet szimmetria-tulajdonságait, fel fogja tételezni, hogy világegyetemünkben az anyag felerészben a szokásos anyagból, felerészben antianyagból áll. Csak kísérletileg nehéz ezt vizsgálni, mert normális anyagból vagy antianyagból álló csillagrendszerek is ugyanazt a fényt és ugyanolyan rádiósugarakat bocsátanak ki.

STETKA ÉVA VERSEI

ALUDNI KELL

Aludni kell sokáig,
Ébredszik szemem már.
Almodni mindhalálig,
Ott kinn a hárs virágzik,
Sóhajtni egy másik
Földrész látomásig,
Az idő lassan eljár.

Eljár az idő lassan,
De fölnt, a csillagokban
Szivárvány ível lassan,
Az érző csillagokban
Feltűzel, hogyha lassan
Krátertől kék a hegyhát.

Minden parázs kialszik,
Szundit minden parázs.
Az élet elviharzik,
Csodás a látomás,
A nagy havasok csöndje
Belevillan a csöndbe,
S ragyognak mindörökre
A zöld lombkoronák...

Hová üzen a szépség,
Kinek üzen a kétség?
Az álom partra dob.
S már várjuk, hogy betöltsék
Az idő végtelenjét,
Mig él a végtelenség
Az okos csillagok.

Krátertől kék a hegyhát,
Minden parázs kialszik.
A falukban a csend járt,
Hajnalig ébredsznek
A boglyák és a fészkek
S ébredszel velük te,
Akár a lélek csöndje,
Akár az örökélet

Almodni mindörökre.

ÉGTÜNK...

Égtünk a csillagok közt,
Az est oly hallgatólag.
Ez az óra is eljött,
Megértük a tavaszt.

Ott jártál álmaimban,
S mikor rezzent az ág,
Tudtam, a perc is itt van.
Boldog vagy legalább?

És mint a halk és csöndes
Langyos tavaszeseő
Hulltak a csöndes könnyek
S odakint nőtt a fű.

El nem engedlek többé,
Testvér, barát maradsz.
A mag kibomlik rüggé,
Mezitlen süt a nap.

S a tőjat eggyé oldja
Vigság és fájdalom.
Köd ül egy hegycsoportra,
Fény leng egy hajlaton.

Mint az élet, az édes
Könnyektől fűszeres,
De egyre több öröm lesz,
S a holnap egyre szebb.

A FÜZESEK ALATT

A füzesek alatt a szél barangol,
Másodsor nyit a teljes hóvirág.
Fehér párák szakadnak a patakból.
Rügytől borzong az ág.

Reményünk érik megint új tavaszra,
Meleg nap jön majd, sudaras a lomb.
A kertkapuba kiáll majd a gazda
S a szél virágot bont.

Allunk a fényben, kéz a kézben hosszan
Csodáljuk meg a rózsavirulást.
Almunk remeg a messzi csillagokban
S szívünkre szövö gyenge sugarát.

A MEGÚJULÓ LITURGIA TEMPLOMA

Hazánkban a történet alakulása úgy hozta, hogy a katolikus templomok többsége barokk vagy barokkos jellegű. Így érthető, hogy papságunk és híveink zöme alig tudja másmilyennek elképzelni a templomot, mint ahogyan a barokk vallásos szellem kialakította: a templom Isten háza, a kor eredeti fölfogása szerint Isten kihallgatási terme, ahol az oltár trónusán a szentségi színek alatt hívei hódolatát és imáadását fogadja a mindenség Ura.

Ez azonban csak egyik szemlélete a templomnak, mégpedig nem is sajátosan keresztény szemlélete. Az a gondolat, hogy a templom Isten háza, lakóhelye, a pogány és az ószövetségi gondolatvilágba illik bele. A pogány templomok elsődlegesen az istenszobrok befogadására, mintegy az istennek lakóhelyéül szolgáltak. A nép be sem léphetett oda, hanem csak a szolgálatot végző papság. Az ószövetségben pedig a szentsátor, majd a jeruzsálemi templom az a hely volt, ahol a vallásos meggyőződés szerint az Úr, a szövetség Istene népe között lakott. Az ószövetségi Szentírás számtalan helyen nevezi az Úr házának, Isten házának a templomot. És ennek a templomnak a szívébe, a szentélybe és a szentek szentjébe is csak a papok mehettek be, a hívő nép nem.

A kereszténység csak jó ezer év után kanyarodott vissza ehhez a szemlélethez. Az első keresztény évezred szemében a templom nem „domus Dei” — az Isten háza, hanem „domus Ecclesiae” — a gyülekezet, a hívő közösség háza. A közösség itt ősbibb, mint a templomépítés. Az első keresztények a zsidó és pogány tengerben nemcsak kicsiny számuk és nemcsak az üldözések miatt nem építettek templomokat, hanem azért sem, mert Szent Pál nyomán meggyőződésük volt, hogy ők maguk teszik Isten házát és templomát. „Nem tudjátok, hogy Isten temploma vagytok?” — hangoztatja ismételten az apostol a korintusi hívek előtt, Timóteusnak pedig meghagyja: „Mindezt azért írom neked . . . , hogy tudd, hogyan kell viselkedned az Isten házában, amely az élő Isten egyháza.” (Az eredeti szóval: gyülekezete.)

Ez nem Szent Pálnak új és merész teologizálása, hanem csak az Úr Jézus szavának következetes végiggondolása. Szent János evangéliumában ugyanis azt olvassuk, hogy Krisztus kijelenti a tőle jelet kívánóknak: „Bontsátok le ezt a templomot és én harmadnapra fölépítem.” S az evangélista megjegyzi, hogy „saját testének templomára gondolt”. Tehát az a Krisztus, aki a maga működéséről azt állítja, hogy „a templomnál nagyobb van itt”, magára alkalmazza az ószövetségi istenháza nevét. Congar szavaival szólva „Jézus a maga személyére vitte át a templomnak azt a régi kiváltságát, hogy az a hely legyen, ahol megtalálható Isten jelenléte és üdve, a kiindulópont, ahonnan minden szentség ered.” Innen már csak egy lépést kell tovább tenni: az egyház a földön továbbélő Krisztus, tehát joggal igényli magának Krisztus egyéb tulajdonságaival együtt azt is, hogy Isten temploma, Isten háza legyen. (A Szent Péter bazilikában 1966. május 4-én mondott beszédében VI. Pál pápa is kitért erre a gondolatra.)

Mindebből az következik, hogy az emberi kézzel épített templom első-sorban azért Isten háza, mert hajlékot nyújt Isten élő házának, az egyháznak. Mégpedig egész konkrétan a helyi, egyedi egyháznak, a teológiai értelemben vett egyházközségnek, az egyház közvetlen megjelenítőjének.

Hiszen a Liturgikus Konstitúció szerint a plébániai egyházközségek „képviselik bizonyos módon az egész földkerekségen a látható egyházat” (42. art.). Pontosan meghatározva „az egyház akkor lesz a legkiválóbb módon látható, amikor Isten egész népe teljesen és tevékenyen részt vesz ugyanazokon a liturgikus ünnepeken, mindenekelőtt pedig az Eucharisztia megünneplésében” (41. art.).

Az első keresztény századokban annyira elevenen élt ez a meggyőződés, hogy alkalmi istentiszteleti helyekül megelégedtek magánházakkal. Amikor pedig templomokat kezdtek építeni, sokáig nem tartották szükségesnek azt, hogy külön szertartással fölszenteljék az épületet, hiszen megszentelte a közösség jelenléte és liturgikus szent cselekménye.

Ma ez a szemlélet új életre kelt és a templomépítési elmélet és gyakorlat legjobb szakemberei vallják a magukénak.* Egyhangú véleményük szerint a templomépítés elsődleges feladata az, hogy olyan teret alkosson, amelyben a helyi közösség a lehető legnagyobb egységben, mindenki tevékeny bekapcsolódásával végezheti a liturgikus cselekményeket, elsősorban a szentmise áldozatot. Minden egyéb cél és elgondolás másodlagos, bár nem elhanyagolható.

Hozzá kell tehát szoknunk ahhoz a gondolathoz, hogy az őszire visszanyúló új szemléletben nem azért istenháza a templom, mert ott őrizzük az Eucharisziát, tehát az épület kialakításában sem az őrzés gondolatáté lesz a döntő szó.

Az épület

A templomnak ez a szemlélete nem néhány nyughatatlan teológusnak és építésznek a sajátja, hanem magáévá tette a II. vatikáni zsinat is. A Liturgikus Konstitúció ugyanis ezt mondja: „A templomok építésénél nagy gonddal kell ügyelni rá, hogy azok alkalmasak legyenek mind a liturgia cselekményeinek méltó végzésére, mind pedig a hívők tevékeny részvételének megvalósítására” (124. art.).

A Ritusok Kongregációja 1964. szeptember 24-én végrehajtási utasítást (*Instructio* — a továbbiakban ezen a néven idézve) adott ki a Liturgikus Konstitúció néhány pontjához. Ez a templomépületre vonatkozóan szinte szószerint megismétli a 124. cikkely idézett részletét. Nagyon szűkszavú eligazítást nyújt tehát, s így tág teret enged a szakemberek kísérletezéseinek. Nem kíván semmiéle alaprajzi vagy stílusbeli megkötést adni. Stílus dolgában már a Liturgikus Konstitúció 123. cikkelye teljesen szabad kezet biztosított.

A templom tervezőjének tehát arra kell ügyelnie, hogy kellő teret hozzon létre minden liturgikus cselekmény és minden magánajtatosság számára, de közben fejezze ki azoknak rangsorát. Természetesen a rangsorban az eucharisztiai áldozat az első. Külön feladatot jelent az, hogy az új misében külsőleg is ki kell tűnnie az Ige és az Eucharisztia liturgiája közötti különbségnek, bár a kettő elválaszthatatlan egység. Ennek megfelelően helyük sem eshet egybe, bár egy és ugyanaz a tér zárja magába. Más szóval olyannak kell a templom terének lennie, hogy a hívő

* Így Godfrey Diekmann collegevillei egyetemi tanár, a zsinat-utáni liturgikus bizottság tanácsadója; Theodor Filthaut müncheni és Ferdinand Klostermann bécsi egyetemi tanárok; Herbert Muck, a bécsi képzőművészeti akadémián az egyházi építészeti intézet vezetője; Rudolf Schwarz osztrák építészprofesszor, a modern templomépítés egyik szellemi vezére, stb. Az ő gondolataikból bőven merítettünk.

közösség előbb jól és összeszedetten hallgathassa benne Isten Igéjét, együtt imádkozhasson papjával, majd utána körülvehesse az Úr oltárát, az Eucharisztia asztalát. Ezért új templomok építésekor a régi hosszanti formákkal szemben előnyben részesítik a széles, a négyzetet megközelítő szabályos négyszög, fekvő téglalap, illetve a kör és félkör, vagy akár ellipszis alakú alaprajzokat, a padokat pedig szívesen helyezik el az oltártér három oldalán.

Az oltár

Az oltárra vonatkozóan az Instructio 91. pontja ezt mondja: „Előnyös az, ha a főoltárt a faltól elválasztva építik, hogy könnyen körül lehessen járni és a néppel szemben történő misézés lehetséges legyen nála. A szent épületben olyan helyet foglaljon el, hogy valóban középpont legyen, amelyre önkéntelenül is odairányul az egész hívő közösség figyelve. — Az oltár építéséhez és díszítéséhez az anyag kiválasztásában a jog előírásaihoz kell igazodni. — Ezen felül a presbitérium olyan tágas legyen az oltár körül, hogy a szent szertartásokat kényelmesen lehessen végezni.”

A zsinat óta az új templomok ennek a kíváncsolomnak megfelelően a hívekkel szembenező oltárral épülnek, mégpedig egyetlen oltárral a templom főterében. Ha mellékoltárra szükség van, azt úgy helyezik el, hogy ne zavarja a közösség egységét és az egyetlen oltár Krisztus-szimbolikáját.

Az áldozat oltára egyben a hívő gyülekezet eucharisztias lakomájának az asztala, ezért a hívek közelében kell lennie. Az új fölfogás nem ismeri a szentély mélyébe rejtett oltárt, sőt egyáltalán a szentélyt sem. Az oltár a közösségé, tehát a közösség terébe kell beilleszkednie. Viszont hierarchikus rendbe tartozó papság végzi nála a szent szolgálatot, ezért ezt a rendet is érzékeltetnie kell. Ehhez elegendő, hogyha alapjának szintjét kissé megemeljük, mégpedig az egész presbitériumot (a papság mozgására szánt teret) egy lépcsőfoknyira, rajta az oltárt még két, legfőljebb három további fokkal. Az elmúlt századig úgysem volt szokásos — még a legnagyobb méretű templomokban sem — a szentélynek és az oltárnak soklépcsős megemelése. Mai liturgikus fölfogásunk idegenkedik attól, hogy az oltár szinte a hívek feje fölött, mint valami színpadon lebegjen, és ezzel túlságosan kiválják a közösségből.

Az eucharisztias áldozat lakoma-jellege folytán újabban kedvelik az asztalszerű oltárformát. Vigyázni kell azonban, nehogy a közönséges szobai vagy íróasztalra emlékeztessen. Liturgikus célokra olyanokat sohasem használtak. A lábak megfelelő méretezésével és számuk megválasztásával mindenesetre el lehet kerülni ezt a veszélyt. Még jobban elkerüljük, ha a menzát nem lábakra, hanem tömörszerűen kiképzett alaplakra helyez-zük. Ez a megoldás építésileg is mutatós tömeget ad és ezért alkalmasabb Krisztus szimbolizálására, mint a jelentéktlenebb tömegű asztalforma. Anyagául szolgálhat fa, terméskő vagy műkő egyaránt. A kő mindenesetre változatosabb alakítási lehetőséget nyújt, mint a fa.

Ami a méretet illeti, a szembenmiszés nem kíván széles menzát. A gyakorlat azt mutatja, hogy elegendő a 160 cm szélesség. Ezen már elférnek a szükséges szerek, és mellette jól megfér az asszisztencia is. Inkább a mélységet növelik mintegy 130—150 cm-re, mikor is fölülnézete megközelíti a négyzetet. Így a gyertyatartókon kívül helyet talál a fektett kánontábla is. Megjegyezzük azonban, hogy az Instructio 94. pontja szerint „a keresztet és a gyertyatartókat, amelyek az egyes liturgikus

cselekményekhez az oltáron szükségesek, a helyi ordinárius engedélyével az oltár mellett is el lehet helyezni". A Liturgikus Konstitúció végrehajtására felügyelő Tanács hivatalos lapja, a *Notitiae*, 1966. szeptember-októberi száma egy kérdésre válaszolva azt tanácsolja, hogy a szembenoltárra ne tegyenek kisméretű feszületet sem, mert az is zavarja a látást. Inkább függessenek egy nagy feszületet az oltár fölé vagy az apszisz falára.

Az oltár magasságául 92—95 cm látszik megfelelőnek. Az ennél magasabb nagyon takarja a misézőt és éppen nem fölemelő látvány az, ha egy alacsony celebráns térdhajtáskor eltűnik a hívek szeme elől. Gyakorlati érdekből arra kell még ügyelni, hogy vagy a menza lapja álljon ki egy arasznyira a talpazathoz képest, vagy a lábazat ugorjon be alul ugyanennyire, mert különben a miséző cipőjének orra mindig bele fog ütni.

A tabernákulum

A szembenoltárral* szorosan összefügg az Eucharisztia őrzésének kérdése. Erre vonatkozólag az Instructio 95. pontja ezt kívánja: „A legméltóságosabb Oltáriszentséget a főoltár vagy egy előtérben lévő mellékoltár közepére épített szilárd és sérthetetlen tabernákulumban kell őrizni, vagy a törvényes szokásnak megfelelően és a helyi ordináriustól jóváhagyott egyes esetekben a templomnak valamely más, méltó és kellően díszített helyén. — Szabad a hívekkel szemben misézni akkor is, ha az oltáron kicsiny, de alkalmas tabernákulum van.” A gyakorlat az oltárra állított tabernákulumot gyorsan elhagyta. Nem igen állítanak ma szembenoltárt ráépített tabernákulummal, hanem más megoldásokat keresnek.

Az egyházi építézet német szakemberei a fuldai püspöki konferencia rendezésében értekezletet tartottak Münchenben 1966. áprilisában. Ezen *Emil Lengeling* münsteri egyetemi tanár három oldalról is megvilágította a kérdést. Teológiailag megállapította, hogy „a Szentség őrzésének első eredeti célja az Útravalóval való ellátás biztosítása. Mellékcélja az áldozásnak a misén kívül történő kiszolgáltatása és az Úr Jézus imádása”. Történetileg bizonyos, hogy „a történelem folyamán rendkívül változatos volt a szentségőrzés helye és formája. Mindig az őrzés előtérben álló céljával állott összefüggésben.” Jogilag pedig tény, hogy „a római törvényhozás a 16. századtól kezdve írta elő az oltárral szilárdan egybeépített szentségházat, általánossá pedig csak 1917, vagyis az egyházi törvénykönyv (*Codex Iuris Canonici*) óta lett”.

De hát mi nehézséget jelent az, hogy a szentségház továbbra is a miséző oltáron maradjon?

A legkézenfekvőbb nehézség egészen egyszerű és közvetlen. Hiába misézik a pap a hívekkel szemközt, ha a tabernákulum eltakarja mozdulatait. A vitatható teológiai nehézségek mellőzésével csak arra utalok még, hogy az Úr Jézus szándéka szerint az áldozati cselekmény, a „sacramentum transiens” előbbre való, mint az őrzött Szentségnek, a „sacramentum permanensnek” az imádása. Hiszen az alapításkor azt mondta: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre.” És ennek az emlékező cselekedetnek, az eucharisztiai áldozatnak más a jellege, mint az áldozatból megmaradó Eucharisztia őrzésének. A templom építésében és felszerelésében megnyilatkozó liturgikus és művészi igazság megköveteli, hogy ezt a különbséget

* A „szembenmiséző oltár” kifejezés helyett, amelyet e tanulmány szerzője is használ, mi helyesebbnek tartjuk a Radó Polikárp által ajánlott „szembenoltár” kifejezést, s örülünk, ha ez találna általános elfogadásra. (A Szerk.)

és rangsorolást az oltár és a tabernákulum elhelyezése és kiképzése is érzékeltesse.

A probléma megoldását az nehezíti, hogy hívó népünk évszázadok óta megszokta, hogy templomaink középpontjában, a trónussá kiképzett főoltáron keresse és imádjá a köztünk lakót. És ez az egyéni és közösségi szentségtisztelet olyan vallásos érték, amelyet nem lehet tisztán a magán-ájtatosságok közé sorolni és félretolni, hanem amelyet féltékenyen őriznünk kell. A két látszólag ütköző érdek olyan összehangolást kíván, hogy egyik se szenvedjen csorbát. (Vö. XII. Pius: „Mediator Dei”, 125—132.).

Az oltár és a tabernákulum különbségének képét sokan a fej és a szív különbségében látják. A templom főhelye szerintük az áldozati oltárt illeti, a tabernákulumnak viszont a templomtér szívében van helye, mégpedig saját, változhatatlan és művészileg kellően kiképzett helye. Nagy templomokban alkalmasnak látszik az áldozat és a megőrzés helyének teljes elkülönítése, amint a püspöki székesegyházak szentségi kápolnáiban eddig is szokás volt. Kisebb templomokban az oltár terének egyik oldala, egy elől eső mellékoltár, de legfőképp a templom főterének és mellékterének a találkozási pontja kínálkozik a legalkalmasabbnak. A kiképzésben a mai ember már nem a barokkos reprezentációt, a színpadiasságot kívánja, sem a századforduló érzélgősségét, hanem a csendes áhitat, a zavartalan elmerülés és az elmélkedés biztosítását. A megkérdozett építészek egybehangzó véleménye szerint a szentségtartó oszlop vagy fali tabernákulum lesz a korszerű megoldás. Ilyenkor gondolni kell rá, hogy kapjon egy asztalka-féle sík lapot, amelyen két gyertya elfér és kivétel esetén a szent edény elhelyezhető.

Nem lenne ésszerű dolog a szentségházat az igehirdető ambo párhuzamaként felállítani. Az ambónak az oltárral van inkább párhuzamos jellege, amennyiben mindkettő liturgikus cselekménynek a helye. Ha már párhuzamot keresünk, akkor azt a tabernákulum és az újabban több felé fölállított könyv-őrző hely között találhatunk, mint két megőrzésre szolgáló hely között. Ennek a könyv-őrzőnek egyébként éppen azt a feladatot szánják, hogy kifejezze azt, hogy egyházunk nemcsak a Szentségnek, hanem az Igének az Egyháza is.

Nem ajánlatos a szentségházat az oltár mögé tenni, mert nyomasztónak tűnik. Messziről olyan, mintha magán az oltáron lenne vagy a miséző hátán. Helytelen az oltár egyik oldalára helyezett vagy oldalához hozzáépített tabernákulum is. *Lercaro* bíborosnak a püspöki testületek elnökeihez intézett, 1965. június 30-án kelt levele ezeket a helytelennek bizonyult kísérleteket említi: az oltárba állandó jelleggel beépített tabernákulum, amely celebrálás alkalmával mechanikus úton eltüntethető; az oltár elé oszlopra vagy alacsonyabb oltárra állított tabernákulum; az apszisz falához vagy falába úgy elhelyezett tabernákulum, hogy eléje kerül a papi ülőhely.

A papi ülőhely

A Liturgikus Konstitúció 50. cikkelye így szól: „A szentmise rendjét úgy kell újra átdolgozni, hogy az egyes részeknek sajátos értelme és a részek kölcsönös összefüggése világosabban kitűnjék.” A szentmise két összetartozó nagy része, az Ige és az Eucharisztia liturgiája lényegesen eltérő jellegű. Az egyikben az Ige hirdetése, hallgatása és az imádságos párbeszéd, tehát a beszéd uralkodik, a másikon az áldozat bemutatása, tehát

a cselekmény. „Sajátos értelmük” világosabbá és kiemeltebbé lesz, ha nem ugyanazon a helyen végzik őket.

Erre a kiemelésre nagy szükség van, mert a középkor óta az Ige szerepe a misében elhalványodott. Annyira, hogy nem számított bűnnek, ha valaki elmulasztja, a szentbeszéd pedig nem tartozott bele a szentmisébe, hanem sok helyen előtte mondták, ha egyáltalán mondták. Pedig az apostoli időktől kezdve kimutatható az Ige és az Eucharisztia kettős egysége a liturgiában. Az Ige méltóságát akarja hangsúlyozni az, hogy ezután liturgiáját újból nem az oltártól, hanem külön, saját helyről, mintegy az Ige trónjáról vezeti a miséző pap. Az 1965. január 27-én kiadott új misézési rend, a *Ritus Servandus* úgy intézkedik, hogy az Ige liturgiáját lehetőleg külön papi ülőhelynél (*sedes, sedilia*) kell végezni, az olvasmányokat pedig saját fölolvásó helyre, az ambóra utalja. Az Instructio 92. pontja pedig azt írja: „A celebráns és segédlete számára az egyes templomok szerkezetének megfelelően ülőhelyeket kell fölállítani, úgy hogy a hívők jól láthassák, és kitűnjék, hogy a celebráns valóban a hívők egész közösségének a vezetője. — Ha a székek az oltár mögé kerülnek, óvakodni kell a trónszerű alaktól, mert az csak a püspöknek jár.”

Szembenoltár esetén, ha a templom nem nagyon hosszú, ajánlatosnak látszik az ülőhelynek a főtengelyben az oltár mögött való elhelyezése. Ilyenkor föl kell emelni annyira, hogy az oltár ne takarja el az ülő papot. A hely lehetőségeihez igazodva nagyon megfelelő lehet akár az oltár mellett, akár hosszú szentély esetén az oltár előtt kissé oldalt, esetleg egészen a hívek közelében fölállított „sedes”. Ha a hely szűk volta miatt nem lehet teljesen szembefordítani a hívekkel, akkor legalább annyira ferdén kell állítani, hogy a pap kapcsolatot tudjon tartani híveivel. Az oldalfallal párhuzamos fölállítás helytelen. A székek helye mindenesetre legyen állandó, nem alkalmilag változó, az ülőhelyek alakja pedig a templomhoz illő.

Az ambó

Az ambónak sem anyagát, sem alakját, sem helyét nem szabja meg hivatalos előírás. Az Instructio 96. pontja mindössze ennyiből áll: „Úgy helyes, hogy legyen egy vagy két ambó a szent olvasmányok fölolvására, mégpedig úgy elhelyezve, hogy a hívők jól láthassák és hallhassák a fölolvását.” Az tehát az egyetlen követelmény, hogy a fölolvásó jól látható és hallható legyen. Az ambó kialakításában a legváltozatosabb lehetőségekkel kísérleteznek. Készítik fából és kőből, sőt kovácsolt vasból is, egyszerű könyvtartó alaktól kötőmbig és szószékhez hasonlóan kiképzett mellvédig. Az eddigi tapasztalatok alapján az a vélemény alakult ki róla, hogy ne legyen magas és ne takarja el a fölolvását, illetve a homiliát mondó papot. Alakja illeszkedjék be a templom egyéb berendezései közé és ne tűnjék jelentéktelennek vagy rögtönzöttnek. Művészeleg az a legkívánatosabb, hogy anyaga és kiképzésének módja egyezzen meg az oltáréval és az ülőhelyével.

Az ambónak is legyen meg a maga állandó, változhatatlan helye. Hogy hol, azt kizárólag a látási és hallási viszonyok szabják meg. Szembenoltár esetén sokan ajánlják az oltár mögé, a templom hátsó fala elé helyezését. Ennek az az előnye, hogy a pap még akkor is szembe fog nézni minden hívővel, ha a padok és a hívek három oldalról veszik körül az oltárt. Akusztikailag is rendkívül kedvező ez a megoldás, mert ha az oltár előtt álló ambóról történik a fölolvásás vagy a beszéd, azt gyakran zavarja az

oltár mögötti falról verődő visszhang. Természetesen az ülőhely is kerüljön az oltár mögé, ha az ambó ott áll. Ha viszont az oltár elé kell állítani az ambót, akkor lehetőleg ugyanarra az oldalra, ahol az ülőhely van. Az oltár előtti sok járkálás nem fest ugyanis jól, különösen ha az Eucharisziát az oltáron őrzik. Ott, ahol a szentély keskeny és mély, az sem szükséges, hogy az ambó az oltár közvetlen közelében maradjon. El lehet vinni előre a hívek közelébe, csak ne olyan nagy távolságra, hogy az oltártól teljesen elszakadjon.

Lehet két ambót is állítani, de erre kevés a példa. Az egyetlen ambó és a rajta való prédikálás szépen aláhúzza, hogy a fölolvastott és a hirdetett ige egységet alkot.

Kis templomokban az is előfordulhat, hogy ambó fölállítása zsúfoltságot okozna a szűk térben. Ilyenkor mellőzni lehet, s a fölolvast és a beszédet a papi ülőhelynél kell végezni.

Régi templomok átrendezése

Az eddig mondottak csak új templom építésekkel valósíthatók meg maradéktalanul. Viszont itt vannak régi templomaink, az új liturgiát azokban is végezni kell. Mi történjék velük? Egyáltalán szabad-e hozzájuk nyúlni és liturgiánk új követelményeihez idomítani őket?

Elvileg semmi kétség nincs afelől, hogy minden kor emberének jogában áll, hogy a templom belső terét a maga igényeihez igazítsa, még akkor is, ha az épületet őseitől örökölte. Hiszen a templom Isten és az ember kultikus találkozásának a helye. Az ember pedig a történelem folyamán változik és változásai az Istennel való találkozásának is más-más szint és hangsúly adnak. S egészen természetes, hogy mindez a találkozás terének kialakításában is tükröződni fog. S valóban tükröződik is. Nézzük meg csak ősi templomainkat s látni fogjuk, hogy minden kor embere rajtuk hagyta keznyomát. A barokk korban belső fölszereléssel láttak el gótikus templomokat, a legutóbbi századforduló táján pedig sokszor értéktelen gyári holmira cserélték a megkopott, de művészi barokk berendezést.

Jogos tehát az az igényünk, hogy örökölt templomainkat a lehetőség határain belül megújuló liturgiánkhoz alakítsuk. Közben azonban nem szabad megfeledkeznünk arról a felelősségről, amellyel örökölt kulturális javainkat őrizni és ápolni tartozunk. Templomaink nem műemlékeket tároló múzeumok ugyan, hanem az élő egyház liturgikus helyei, a törekvés mégis az legyen, hogy az új berendezés ne tegyen tönkre meglévő művészi értékeket és ne rontsa le a régi térnek a képét. Amikor cselekednünk kell, sok múlik azon, hogy mennyire értjük meg annak a térnek a szavát, amely évszázadokon át kifejezést adott a keresztény élet tartalmának. Minden egyes esetet külön-külön kell tanulmányozni, elemezni és csak azután dönteni. Nincsenek megoldás-receptek. Véglegesnek szánt átrendezésnél föltétlenül meg kell hallgatni liturgikus, műemlékvédelmi és építészszakemberek véleményét.

Az átrendezés legfőbb problémája ez: állítsunk-e új, szembenoltárt a régi főoltár helyett vagy a régin kívül? Hiszen liturgikus-lelkipásztori előnyei közismertek. Ebben is a helyi adottságok fognak eligazítást adni. Ha a meglévő oltár igen távol esik a hívektől, mert a szentély nagyon hosszú és keskeny, akkor fölöttébb kívánatos, hogy a nép közelében rendezzük be szembe fordított oltárral a templom új liturgikus középpontját. Művészetileg jellegtelen újabb és újabb fölszerelt román és gótikus

templomainknál rendszerint minden nagyobb nehézség nélkül föl lehet számolni a meglévő főoltárt, mert művészi értékük alig van, elvesztésük nem jelent szegényedést.

Templomaink zöme azonban a barokk valamelyik változatából való. S ezekre éppen az a jellemző, hogy az épület és a belső fölszerelés teljesen egymásra van utalva. A boltozás, a fali pillérek, a profilírozott felületek, a stukkók mind az oltárépítmény (retabló) keretéül szolgálnak és nélküle el is veszítik értelmüket. A barokk térnek a retablós oltár a lezárója és összefoglalója, az oltárnak pedig a tabernákulum a szíve. Ezért ha az oltár teljes egészében — a menzával és a tabernákulummal együtt — az eredeti, akkor nem szabad hozzányúlni. Ha a néptől való távolság miatt állítunk is új miséző oltárt, a régit meg kell hagyni és szentségháznak kell továbbra is használni. A gyertyatartók számának csökkentésével, a díszítés elrendezésével, a terítők minimálisra méretezésével azonban optikailag semlegesíteni tudjuk a régi menzát s ezzel jelezzük, hogy most már csak a tabernákulum alapzatának tekintjük: nem szerepel többé oltárként s nem jelenti kettőzését az újnak.

Sok templomban az idők folyamán a retablót meghagyva a menzát és a tabernákulumot kicserélték és a meglévő értéktelen. Ezeket eltávolíthatjuk, de föltétlenül meg kell tartani a régi értékes retablót a képpel együtt. Az alját, ahonnan a menza kikerül, természetesen ki kell képezetni művésszel. Ha az új oltár a közelben marad, akkor a régi menza helyére igen alkalmasan odaállíthatjuk a papi ülőhelyet.

Rosszul hat az, ha egymáshoz közel áll az egy tengelyben elhelyezett régi és új oltár. Ha nem tudunk köztük 6—7 méter távolságot biztosítani, és a régi főoltár valóban értékes, akkor le kell mondanunk a szembenoltár állításáról. Ilyenkor meg kell elégednünk azzal, hogy csak az Ige liturgiáját végezzük a néppel szemközt. Amint *Lercaro* bíborosnak már idézett (és a közben megjelent újabb) levele is hangsúlyozza, a liturgikus megújuláshoz nagyon előnyös, de nem elengedhetetlenül szükséges a hívekkel szemben való misézés. Hiszen ha az Ige liturgiáját a pap a hívek felé fordulva vezeti, a dialógus és az éneklés révén már gazdag alkalmat nyújt a tevékeny bekapcsolódásra. Ilyen esetben annál nagyobb súlyt kell fektetni a papi ülőhely és az ambó kellő elhelyezésére és kiképzésére.

A teljes átrendezés alkalmával ügyelnünk kell még arra is, hogy a barokk templomokban a szószék lényegesen hozzátartozik az egész belső tér kiképzéséhez. Nem szabad tehát ezeket bántani, még kevésbé a ritka középkori emlékeket. Múlt századi, stílusutánzó daraboknál esetenként kell a lehetőségeket mérlegelni. Nagy templomokban időnként (például triduumkor) szükség lehet szószékre. Ambót azonban mindenképpen állítsunk. Ha a régi szószék is megmarad, akkor az ambó ne akarjon vele versenyezni. Legyen egészen egyszerű.

Ne feledjük azonban, hogy a templomok fölszerelési tárgyai nem holt darabok, hanem együtt élnek a hívekkel. Boldog és szomorú emlékek, gyermekkorból hozott érzelmek fűződnek hozzájuk, s maga a pusztaság is nagy hatalom. Ezért egy templom átrendezéséhez sem szabad elhamarkodottan hozzáfogni. Alaposan föl kell rá készíteni a híveket, hogy szinte ők kívánják az új rendet. Ha a pap maga is átérzi, akkor a híveivel is meg tudja értetni, hogy a változást a zsinat, tehát végeredményben nem az emberek, hanem a Szentlélek indítása kívánja.

VÖRÖSMARTY LEVELEZÉSE*

„A te értekezésedről nem szóllok hosszan, mert dicsérni szemben nem szeretek, elég legyen az: hogy nekem az különösen tetszett, pedig bizonyos lehetsz abban: hogy valamint ezt egyes-nen megmondom: el nem halgatnám azt is; ha állításaid, vélekedéseid meggyőződésemmel ellenkeznének...”

(Deák Ferenc, 1828.)

A legnagyobb magyar költő születésének százados évfordulójára jelent meg 1900-ban, Székesfehérvárott, a *Vörösmarty Emlékkönyv* Czapáry László cisztercita lelkész és tanár gondos szerkesztésében. Az *Emlékkönyv* 285 levelet tartalmaz, ezek közül 125 Vörösmarty tollából való, 160-at pedig öhozzá írtak. Az azóta eltelt több mint félszázad során sok új levél került elő. Ennek az új Vörösmarty-hagyatéknak legalaposabb ismerője, *Brisits Frigyes* — *Gyulai Pál* óta Vörösmarty életének és műveinek legnagyobb tudósa — vállalkozott az anyag felkutatására és tudományos értékelésére. A Vörösmarty kritikai kiadás (Akadémiai Kiadó) 17—18. köteteként 1965-ben megjelent levelezésben már 396 levél található, ebből kerekén 200-at Vörösmarty írt, 196-ot pedig öhozzá írtak. Fél évszázad alatt tehát majdnem kétszeresére emelkedett a költő ismert sajátkezü leveleinek száma. De a 200 levelet így is aránytalanul kevésnek tartjuk, mégha tekintetbe vesszük is azt, hogy Vörösmarty nem szeretett levelet írni és, hogy aránytalanul sok levele megsemmisült. Főleg politikai vagy magánjellegű levelezése erősen hiányos, amit konkrét esetekkel is bizonyítani lehet: így például *Pázmándi Dénes*, volt 48-as főispán, amikor megtudta, hogy lakásán házkutatást készülnek tartani, a kompromittáló iratokat — többek között Vörösmarty leveleit — megsemmisítette. Csodálatos módon nem kerültek elő a *Deák* Ferenchez küldött Vörösmarty-levelek sem, erre vonatkozóan azonban *Gyulai Pál* feljegyezte, hogy amikor Vörösmarty életrajzán dolgozott, adatokért elsősorban *Deákhoz*, a költő egyik bizalmas barátjához fordult. A haza bölcse „indiszkreciónak minősítette a dolgot s az egész levélköteget az égő kályhába dobta”. Ennek ellenére *Brisits* mégis azt hiszi, hogy a *Deákhoz* írt levelek „javarészt ma még ismeretlen helyeken — lappanganak”.

A levelezés gondozója találó és plasztikus képet rajzol a levélíró Vörösmartyról: „Gondolnunk kell arra, hogy azoknak a leveleknek a zöme, amelyeknek ma ismeretében vagyunk, Vörösmartynak 1825-től 48-ig terjedő életszakából valók. Ezek az évek összeesnek Vörösmarty írói, akadémiai, közéleti és literátori munkásságának legelfoglaltabb szakával. Zsúfolt: költői ihlettel telített, tudós, kiadói, szerkesztői, színházi, majd politikai és társadalmi munkától elhasznált, kenyér-gondok terhétől is meg-hajlott esztendő, amelyek lelke minden pillanatát állandó feszültségben, zaklatottságban és sokszor remegésben tartották.”

A levelezés tanúsága szerint Vörösmarty költői pályakezdésére jelentős befolyással voltak ifjúkorának ihlető, lelkesítő pap-barátai: *Klivényi* Jakab, *Teslér* László, *Juranits* László, és nem utolsó sorban az *Ovidius-fordító* *Egyed* Antal. Utóbbi tervezett — Vörösmarty Zalánját megelőzően

* Sajtó alá rendezte: *Brisits Frigyes*.

— „hősi eposzeiát” Árpádról, amelyről már 1822-ben azt írta: „Atyáink harczait írni fogám, ment e sikerrel elő? Fájdalom! a környülmény azt csirájában eloltá!” Ez a negatívum is serkentette talán Vörösmartyt, hogy ami Egyednek nem adatott meg — a nemzeti nagy mű létrehozása — azt ő megvalósítsa. Ez is megerősít abban a régi véleményemben, hogy a Zalán megírására nem *Aranyosrákosi Székely* Sándor gyatra kis „eposza”, „A székelyek Erdélyben” (1823) adott ösztönzést — ahogyan azt Gyulai Pál nyomán irodalomtörténetírásunk még ma is tanítja — hanem annak eszméje már jóval előbb felvillant Vörösmarty költői képzetében. Hiszen éppen Egyedet biztatta az „ezernyi csata” megírására, mert „mi egyéb, ha nem a harczok, tarthat meg akármelly országot?” Egyedet lelki és szellemi rokonának érezte s erről így vallott: „én s te együtt zengjünk az üdülő honnak örömdalt”. A fiatal költő, hivatásáról is megnyilatkozott: „elő fogom néha félben maradt verseimet, noha hol ez, hol amaz szegi kedvemet: de teszek, a mennyit tehetek, s ennél többet, úgy tartom, senki sem kíván. Így élek, s andalgok a gyönyörű tájon, melly csendes örömmel lelkemmel épen megegyez. Munkára virradok, avval nyugszom el: szünemtem igen kevés. Ha fogynak dolgaim, újakat keresek; mert ezek elszórják némelly aggodalmaimat. Csüggesztő kedvetlenség ritkán hat szívemre; mert tudok bízni a jó Istenben, s míg ez így marad, nem tartok semmitől. Az unalom ellen csak egy rendű foglalatosságom is elég oltalom; változó érzéseim pedig, mellyeket a költészség (szabad legyen mondanom) lelke még tündérebbekké tesz, azt egészen ösmeretlenné teszik előttem.”

A véle majdnem egykorú Klivényit is felkeresi verses leveleivel, s az ifjú pap lélekbelátóan tragikus felismeréssel válaszol: „a kinek Magyar a szíve, azaz: egyenes, érzékeny, és büszke — az ide nem való”. Majd hivatásában véli megtalálni lelki nyugalma, bár az ilyen gondolatok, mint „az okosság arra bír, hogy tűrjek, mivel szép tűrni, s nemes dolog: az könnyíti fájdalmimat, midőn kecséget, hogy rövid idő alatt megszűnnek”, — és más ehhez hasonló nyilatkozatok mélyen fekvő sebet takarnak.

Pap-barátainak — akik között Teslér Lászlónak a költő egész életén végighúzódo ösztönzéséről sem szabad megfeledkeznünk — jelentős irányító befolyását ugyancsak vidéken élő két költő-jelölt barát hatékony írói kapcsolata követi: az Aradon élő Ossian-fordító *Fábián* Gáboré és a lelkes irodalomszervező *Stettner* (később *Zádor*) Györgyé. Utóbbival olyanra összelelegednek, hogy Vörösmarty egyedül neki lebbenti fel csalódott szívének legféltebb titkáról a „soha el nem feledés” fátyolát, neki vall egyedül *Perczel* Etelkéről, s ezzel mintegy Stettner kezébe juttatja, el nem küldhető szerelmes leveleit, irodalmunknak ezeket az utól nem ért bájú és tisztaságú szerelmi vallomásait, amilyenekhez foghatóról még csak egyről van tudomásunk: arról, amelyben a félig gyermek ifjú *Madách*, alig két évtizeddel később, mint Vörösmarty, *Lónyay* Menyhértnek vallja meg a jóbarát huga, az ugyancsak Etelkének becézett tíz év körüli „hölgy” iránt táplált olthatatlan és győtrő érzéseit.

Az említett fiatalokkal, *Fábián* Gáborral és *Stettner* Györggyel együtt, talán éppen utóbbinak köszönhetően, ismerkedik meg Vörösmarty Deák Ferencel, azzal a nála néhány évvel ifjabb baráttal, akit élete utolsó percéig ott találunk a küzdő és szenvedő költő mellett. És a közös irodalmi, valamint a nemzet sorskérdései iránti aggodó érdeklődés barátságukat fokról-fokra mélyíti, gazdagítja, színezi. Vörösmarty korai levelezésében a legemberibb hangot Deák Ferenc ütötte meg. Mennyire nagy kára irodalmunknak, hogy a „haza bölcsé”-nek reflexióit kiváltó Vörösmarty-levelek egyelőre elveszetteknek tekinthetők.

Nem mindennapi érdekességű Csató Pál, a reformkor tehetséges elbeszélőjének jelentkezése Vörösmarty irodalmi életében. Ez az igazán nagyraihivatott író mennyi őszinteséggel kereste fel kongeniálisnak érzett kortársát, s már első jelentkezésében olyan hangokat hallatott, melyek szokatlanságukkal és igaz szókimondásukkal Vörösmarty figyelmét felkelthették: „úgy látszik — már 1828 elején írta —, hogy a magyarnak sem nyilvános élete, sem állandó, alapos literatúrája nincs még, és soká leszsz!” Vajon ez a megjegyzés nem gondolkoztathatta el mélyen éppen azt a Vörösmartyt, aki nemcsak korának, hanem az egész magyar literatúrának egyik legnagyobb alakja? Sajnos majdnem kizárólag csak a hiúság és a literatori pályán gyakran észlelt féltékenység válthatta ki Csatóból azt az ellenérzést, hogy a triásznak (Vörösmarty — Toldy — Bajza) mindvégig legkegyetlenebb, szerinte elvi síkon harcoló ellenzékévé legyen. Hiszen nemcsak Csátónak volt ennyire lesújtó véleménye irodalmunk akkori állapotáról; maga Vörösmarty néhány évvel később, „szegény Virág” halálával kapcsolatban, szintén hasonlóképpen elmélkedik: „halála mint többnyire minden literatőrre rettentő példaul szolgálhat mindenkinek, ki az ügyefogyott magyar literatúra kopár mezejére, az élet útjáról eltévedni elég boldogtalan.” Egyébként a fiatal Vörösmarty nemes lelkületére jellemző, hogy a Bajza által olyan kíméletlenül, de mindenkor igazságos fegyverrel vívott Csató-harcok hevében sem felejtkezett el emberméltóságáról és a humánus „férfi-munká”-ról, mely egész pályája során előtte lebegett. Csatót nagy tehetségű, de gyenge, befolyásolható jellemű írónak tartotta, és mégsem akarta „a nyakát kitörni”. Erre vall Brisis rendkívül finoman megfogalmazott jegyzete is: „Csató és Vörösmarty egymáshoz viszonyulásának problémája azonban bonyolultabb. Az azóta előkerült levelek igazolják, hogy Csató, pályája elindulásakor, mennyire tisztelte Vörösmartyt, s mennyire hatása alatt állott. Vörösmarty kezében e küzdelem folyama alatt ott voltak e levelek. Miért hallgatott róluk, miért nem használta fel őket nyilvánosan Csató ellen? Csak az magyarázza meg ezt a kérdést, hogy Vörösmarty bármennyire elítélte is Csatót, sajnálta is, hogy ez a voltaképpen tehetséges ember, ennyire eltévedett. Szerette volna, ha Csató jobb célra használja fel kétségtelenül meglevő képességeit. Erre utal a — Fábian Gáborhoz 1838. július 1-én írt — levélnek ez a mondata: „Mind e mellett örömet visszaváltanám, ha gazdag ember volnék.” És ugyanakkor, amikor Bajza gátlás nélkül, de tegyük hozzá, hogy jogos igazságossággal használta fel Csátónak egyéb kompromittáló írásait, Vörösmarty „hallgatott róluk”. Az éles irodalmi harc végülis Bajza győzelmével végződött. Csató letörve ismerte be vereségét, és vonta le annak következményeit, kijelentve, hogy „...szemleirői tollamat leteszem”, mégis, talán nem járunk messze az igazságtól, ha föltételezzük, hogy ebben a „fegyverletételben” Vörösmarty kétségtelenül humánus magatartása is közrejátszhatott.

A harmincas évek elejéig tartó korai levelezésnek egyik legnyomósabb tematikája: a magyar nyelv művelésének és pallérozásának kérdése. Ekkor áldozott az ifjú költő sok időt és energiát ezeknek az elméleti és gyakorlati kérdéseknek tanulmányozására, illetve tökéletesítésére: így, a 25 éves Vörösmarty 1825. december 12-én, Stettner Györgyhoz írt nyelvészkedő elmélkedésében máris kiforrott nyelvtudósként mutatkozott be.

Nem kevésbé jelentős a levelezés-gyűjtemény műfordításunk korai történetének kutatói számára sem, sőt ebből a szempontból is forrásjellegű kiadványnak számít. Gondolunk itt elsősorban Kazinczy Ferenc fordítói törekvéseinek primér-jellegű vallomásaira (például Sallustius-fordítása),

valamint Fábíán Gábor műfordítói működésének kialakulásáról és kezdeti állomásairól is a levelezés alapján értesülünk: Fábíán már a múlt század elején, éppen Vörösmarty sürgető biztatására, a Frithiof-époszból átültetett részleteket és azok éppen az általa (Vörösmarty) szerkesztett *Tudományos Gyűjtemény* című folyóirat melléklapjában, a *Koszorúban* (1828) jelent meg.

A Fábíánnal folytatott levelezésben a kritikára és a cenzúrára vonatkozó elvi jelentőségű kijelentések találhatók, mint például: „Ha már a cenzúra — írta 1828-ban Fábíán Gábor — még itt is despotizál, hol az Író, ki helyheztesét ismervén, tudja mi szabad és mi nem, semmi sértést nem gyaníthat: akkor jobb vagy soha tollhoz nem nyúlni, vagy Amerikába menni és ott írni.”

Nem lehet meghatódás nélkül olvasni a levelezésnek *Kölcsey* Ferenc követi működésére vonatkozó részleteit. Amikor a nagy költő-politikust a követségről való lemondásra kényszerítik, *Kölcsey* tisztelői mozgalmat indítanak arra, hogy követi működésének emlékére díszermét veressenek. Pozsonytól Pestig megindulnak a tervezgetések, Vörösmarty is részt kíván venni, a mozgalom eredménye: *Wesselényi* ellen egyik vádpontként használták fel, és amikor a „*Kölcsey* érdekében történt megmozdulásról tudomást szerzett a rendőrség, ebből kifolyólag megfigyeltette Vörösmartyt”.

Ahogy a levelezés a szabadságharc felé közeledik, egyre gyéresebb és szűkszavúbb: érezhető, hogy Vörösmarty levélírói és levélírást-ihlető energiájában törés állt be, ami elég korai haláláig tartott. Mégis, még ebben a tragikus évtizedben is világitó fényként ragyognak feleségéhez írt sorai. A bújosos férfi nosztalgikus beletörődései a változtathatatlan helyzetbe, a szerető hitves utáni lélek-sóvárgás kínjai, és a gyermekeiért aggódó apa vergődései tükröződnek azekben, a már felbomló idegzett papírra vetett szomorú levelekben. Érezhető rajtuk a nemzet elbukásának szörnyű eseményein merengő tépelődés, a barátok és eszmetársak elvesztésének fájdalma, valamint a szűkebb értelemben vett otthon: a kis család szétomlásának veszélyes lehetőségén tehetetlenül vívódó szenvedély belső magabarozkodása — s mindezek nyomán a meghasonlás lassan kibontakozó lelki folyamata.

Beszámolunk végére értünk: *Brisits Frigyesnek* a rendkívül gondosan szerkesztett levélgyűjteményt összefűző, a levélíró Vörösmartyról szóló tanulmánya önmagában is tökéletes, a magyar tudományos értekező próza mesterműve, az árnyaltan finom, a homályokat megvilágító stílus művészi remeke. A levelekhez fűzött jegyzet-apparátusban pedig egy egész élet Vörösmarty-kutatásainak gazdag eredménye található, olyan teljességgel kitárulkozva, mintha egy hatalmas Vörösmarty Múzeum épületében újabb és újabb, eddig nem ismert kincseket fedoznánk fel. És hogy ezekben a „száraz” adatokban is mennyi költői lendület található, erre csak egyetlen példát mutatunk fel: „Börzsöny — vagy ahogy a XVII. században írták: *Berseny*, a múlt század elején pedig: *Börson* — Bonyhádtól félórára eső kis puszta, *Perczel Sándor* néhai birtoka. Szelíd magaslaton áll, a *Völgy-ség* lágyan hullámzó vonulatai között. Igazi kies hely, kedves táj, amilyen-nel tele van hintve az egész vidék. Körülötte nincsenek zordon méltóságú hegyek, fáradtan omló várromok, titokzatos mélységű őserdők. A történelem minden fájó emléke, melankóliája hiányzik róla. Olyan, mint egy derűs csendben mosolygó, mezei park, minden világos, szabad, áttekinthető rajta. Van benne valami, ami emlékeztet a nyéki tájakra. Csak ennek egyenesebben sík a messzesége, történelmibb a tájhangulata és magyaros a környéke.”

A SÁSKAEVŐ

Irta Kézai Béla

Ben Samrai, a sivatagok prófétája, a „nagy Sáskaevő”, már százéves is elmúlt, mire különös kiválságának híre Isten trónusához eljutott.

Az Úr meg is jegyezte feddően:

— Ez a Samrai sokáig inkább a csökönyösségével, mint erényes cselekedeteivel vonta magára a figyelmet. Valósággal kikönyörögte, hogy fordítsuk rá tekintetünket.

Isten megengedte tehát: tűzzenek ki az időben egyetlen órát Samrai különleges életének megvizsgálására. Legfelsőbb elhatározását így indokolta:

— Nemde törődnünk kell a legutolsó sivatagi sáska sorsával is? Samrai pedig — mi tagadás — érdemesebbnek bizonyulhat majd ama sáskánál.

Mihelyt a kijelölt óra elkövetkezett, Isten útra bocsátotta Angyalát és megparancsolta, jelenjék meg Samrainak álmában.

Az Angyal azonnal alászállott és ébresztgetni kezdte a szendergő prófétát:

— Ne ijedezz, Samrai. Csökönyös kérésed meghallgatásra talált az Úrnál. Elküldött, hogy latra vesseim életed dolgait a legkisebttől a legnagyobbig, a szemfényvesztőktől az érdemesekig.

— Rendelkezz velem, ó fényesarcú Angyal. Ítéld rólam méltányosan. Isten a tudója, mily csekély értékűek a cselekedeteim, mily satnyák az érdemeim. Kívánságaim számát tekintve pedig éppen nem voltam tολakodó. Száz év óta csak egyetlen kívánsággal zaklattam az Urat, — „csökönyösen”.

— Igaz: csak egyetlen kéréssel, de nem éppen a legszerényebbel — lobbant az Angyal szigorú hangja. Majd így folytatta: — Urunk már megszokta, hogy teremtményei legszertelenebb kívánságaihoz is jó arcot mutasson. Ők ugyanis kivétel nélkül csak jót: dicsőséget, pénzt, jó feleséget, sok gyermeket és kimeríthetetlen egészséget kívánnak maguknak. Felebarátaik számára viszont csupa rosszat: dögvést, halált, nyomorúságot. Te azonban: mindezeknél töményebbet kívántál. Olyasmit, ami mindent magában foglal és jócskán felülmúl...

Samrai a váratlan öröm s a megtiszteltetés hullámverése között kímászott barlangi vackából. Ime, itt az elmulaszthatatlan alkalom, — gondolta —, hogy az Úr küldöttje előtt ünnepélyesen megismételje prófétai pályafutásának egyetlen éltető kívánságát:

— Személyes hasznomra vagy mások kárára soha, semmiféle kívánsággal nem zaklattam az Urat... Tiszteletreméltó nagybátyám, aki már az ősatyák korában is rangos prófétának számított, jól a szívembe véste: „Sohase zaklasd Istent holmi apró-cseprő kívánságokkal. A prófétai származás jogán te is nagyobbra születél”. Száz éven keresztül, minden éber percemben csakis arra kértem Istent: tegye, hogy színről-színre láthassam Őt. Remélhetem végre...

— Nagyrálátó vagy és tudatlan, — intette le a bőbeszédű prófétát az Angyal. — E két fogyatékoság különben is összefügg. Ami pedig a színről-színre látás kegyelmét illeti, tudnod kellene, hogy annak ajándékával csak a megboldogult lelkeket tünteti ki az Úr. Te azonban egyelőre még a földi világ foglya vagy. Tudomásom szerint az Úr nem is akarja elvágni mind-

járt az életed fonalát. Legszentebb véleménye szerint ugyanis, te még nem értél meg egészen a halálra. Sem a jóra, sem a rosszra. Száz esztendő Istennél egyetlen szemvillanás... Ellene vethetnéd ugyan: Isten hányszor meglátogatta az ősatyákat! Ábrahámot, Mózes és másokat. Ők azonban súlyos szenvedésekkel fizették meg e látogatásokat. Ezekkel Isten inkább sújtotta, mint felmagasztalta kiválasztottjait... Nézz magadba és magad körül. Miféle érdemeset cselekedtél életedben?... Barlangod és vackod undorító. Remeteséged fészket kietlen sivatag övezi hétnapi járóföldre az emberlakta helyektől. Végző soron: száz év alatt semmit sem tettél. Az elviselhető élet legcsekélyebb feltételét sem teremtetted meg sivatagi magányod körül...

Samrai lármás tiltakozással leplezgette fel-feltörő szégyenérzését:

— Jöjj, uram, ki a napvilágra. Megláthatod odakint, milyen düster-mesű datolyapálma virágozik e csúf barlang árnyékában. Tövéből pedig háromsugarú forrás fakad.

Az Angyalt kissé elkedvetlenítette Samrai korlátoltsága, de azért türelmesen szólt:

— A forrást is meg a datolyát is Isten akarata fakasztotta. A magad elgondolásából vagy erőfeszítéséből egy kődarabot sem tettél odébb. Egyetlen ibriked, tálkad sincsen, amivel vendégeidnek szolgálhatnál. Hálóhelyed vackát is az ősvilág medvéi mélyesztették a sziklába.

Samrai elhűlt: hogyan is fogadhatná a legszentebb Vendéget, ha egyszer erre sor kerülne? A perzselő szégyenérzés azonban inkább fokozta, mint csillapította nyakasságát. Elkeseredetten védelmezte százesztendőse élete vélt igazát.

Aprólékosan arról kezdett beszélni, hogy ifjúságának bűnei és az emberek gonoszsága elől miképpen menekült éppen ebbe a sivatagba, ami „a földkerekség legkietlenebb szöglete”. Ezzel azt akarta kifejezni, hogy ezen a helyen csak olyan bátor és elszánt ember verhetett gyökeret, amilyen ő volt világlétében.

— Ezen a rettenetes tájon — folytatta — hajdanában csak oroszlán-bőgés és sakálugatás hallatszott az égre. Amióta én tanyázom itt: csupa imádság, édesszólamú zsoltosma száll oda fel. Ez a változás — úgy szólván — korszakfordító a világ e szögletében. Ha csupa földi tevékenységgel töröm az életem, ugyan, mire jutottam volna. Házépítés, szántás, vetés, meggyás, úgy elszívja az életerőt, mint vizet a homok. Csontjaimat is már rég elporlasztotta volna a kegyetlen sivatag, ha ilyen hívságos tevékenységre pazarlom a drága időt. Én azonban még most is itt vagyok, százevesen és rendületlenül! Drága nagybátyám arra tanított: „Legjobb cselekvés az istenvárás”.

Mindezt kihívó, szinte ugrató gúnnyal hangsúlyozta. Az Angyal azonban egykedvűen hallgatott.

Samrai rábeszélő hangon folytatta:

— Fontold meg, ifjú uram, vajon Isten dicsőségét szolgáltam volna, ha virágzó oázist teremtek ezen az átkozott helyen? Oázist vendégfogadók, nyájakkal, gyümölcsökkel. Hej, aligha! A sivatag minden éhenkórász, rablója, duhaj kereskedője naphosszat itt tivornyáznék. Parázna gajdolásuk elnyomná zsoltárim szárnyalását... Mondd: miféle érdemszerző munka az, amely laza erkölcsű emberek szabadosságát inkább elősegíti, mint korlátozza? Ilyesmit aligha akarhat az Úr — kiáltotta őszinte meggyőződéssel.

Az Angyal csillapítóan mosolygott:

— Samrai, te nemcsak csökönyös vagy, hanem csalafinta is. Szócsavaró. Látványos érveiddel azt a titkos igyekezetedet leplezed, hogy olyan kegyben részesülj, ami még nem illet meg. Beszéded heve elárulja, milyen káprázatok és átlátszó tévedések hálójában vergődsz itt. Gyerünk innen a szabadba! Hátha kijózanodsz odakint!

S amint kiléptek az égető fénybe, az Angyal alakja mögül egyszerre eltűnt az égi glória. Samrai szinte kiábrándultan nézett végig látogatóján. Napégette fiatalember állt előtte, viseletes, szellős paraszti gúnyában. Öltözete a sivatagi pásztorokéhoz hasonlított, akik igen ritkán vetődnek erre a tájra, elcsigázott nyájaikkal. Samrai nem is titkolta csalódottságát:

— Ha nem láttalak volna az imént odabent, teljes fényességben, azt hinném csúfos káprázat játszik velem.

— Mindig is káprázatok között élsz, Samrai — csattant az ifjú hangja. — Ezek szerint méred cselekedeteid értékét is. Mindez pedig tévedésekbe sodor. A tévedés meg a bűnök útvesztőjébe taszít.

Samrait mellbe vágta a szó. Ő és a bűn! Torkát vad keserűség fojtogatta, gyermeki sírás. Százéves élete egyetlen örvényként tárult fel alatta. Szédülten kapott az ifjú erős vállához:

— Tehát bűnösnek ítéel engem Isten küldötte? — kérdezte.

— Az eddig ismert tények alapján kétségtelenül bűnösnek. Nagyralátónak, tudatlannak, számítóknak, vad káprázatok és hiú tévedések rabjának: E tényeket jelentenem kell...

— Úgy, akkor pálcát tör fölöttem az Űr is?

— Kivételt mindig tehet. Ne ess kétségbe, öreg. Isten végtelenül irgalmas.

Samrai összeszorította száját, de százéves szemének mély odvai könnyel teltek meg s végig patakozottak cserzett bőrének ráncai között. Erőtellenül buktak elő a szavai is.

— Hozzám már nem jöhet el az Űr. Magam cselekedtem, hogy közelmbe se férjen. Akkor miért is éltem?...

— Ismétlem, Samrai, ne ess kétségbe. Isten szereti a bűnösöket is. Gyakrabban látogatja őket, mint az igazakat. Mondhatnám: többet vesződik is velük, hogy kiszabadítsa őket tévedéseik kötelékeiből.

— Mondd ifjú uram, most már mit cselekedjem?

Az Angyal biztatóan intett:

— Jer, pihenj le a forrás mellett. A hús ital megpezsztí a fáradt elmét. Beszélgessünk. Kutassuk fel együtt életed minden zugát. Életed sivatágában bizonyára rejtezik valahol egy tenyérnyi oázis, ami lényeges, ami értékes, ami jó.

Samrai bütykös keze az ifjú kezével kulcsolódott össze. Hagyta vezetni magát a forrás felé, a datolyafa árnyékába. Ott aztán megadóan ledobta magát a víz mellé, könnyes szemét a szelíd áramlásba merítette és hosszasan ivott. Nyugtató hűvösség áradt szét a testében. S mintha ez a belső áramlás hirtelen felszabadította volna életének egyéb emlékeit is, beszélni kezdett. Csupa olyan dolog jutott eszébe, amikre eddig alig figyelt.

— Beszélj, hallgatlak — hallotta az angyali biztatást.

— Amikor ifjúkoromban idevetődtem — vallotta — társaim csupa állatok voltak: oroszlánok, hiénák, hollók és sáskák. Meg különféle hangokon rikácsoló, egyéb vadak. Lärmájuk és vadságuk elől más menekvé-

sem nem volt, csak a barlang. Kétségbeesve láttam, hogy a zűrzavar közepett elpusztulok. Isten dicsőítésére alig volt szavam, erőm, időm.

— Megnyugtatlak: az Úr javadra írta e kiesést. Viszont kevésbé méltányolta bűvészkedéset az oktan állatokkal — vetette közbe az Angyal.

Samrai azonban nem figyelt oda:

— Különböző ügyeskedéssel lassanként magamhoz édesgettem az állatokat. Sikerült nemcsak elhallgattatnom, de arra is ránevelnem őket, hogy erejükkel, húsuikkal engem szolgáljanak.

— Ó, te zsarnok! — kiáltott az ifjú az aggastyánra.

Samrai egyre jobban belelendült az emlékezésbe.

— Boldogan és versengve szolgáltak valamennyien. Nagy gondot fordítottam az állatok szeretetének és ragaszkodásának felkeltésére. E tekintetben a legcsodásabb eredményeket értem el. A hollók például, időként, mintha összebeszéltek volna, hirtelen eltűntek. Kirepültek az emberi világba, hogy néhány nap múlva csőrükben fűgével, narancsal és egyéb inyenccségekkel térjenek vissza hozzám.

Samrai már mosolygott. Régi magabiztossága visszatért.

— Egy öreg hollóm tetteivel kapcsolatban valóságos legendakör keletkezett! Pedig a történet színigaz. Ez a holló oly találékony volt és vakmerő, hogy éveken keresztül, szinte hétről-hétre, egyenesen a Helytartó konyhájáról csent el részemre egy-két izespalacsintát. Öfensége egész szakasz íjászt mozgósított a holló ellen. Ráadásul a helytartó vérdíjat tűzött ki a fejemre. Kidoboltatta: nemcsak lecsukta, hanem izenként sajtoltatja ki belőlem az elcsent palacsinták ellenértékét. Amilyen ördögi fajzat, tudom, meg is tenné, ha megkaparinthatna. A vérdíj azonban nem kecsgetti a sivatag pásztorait, akik szeretetükbe fogadtak. — Inkább a nyelvüket vágatják ki — üzenték —, semhogy elárulnák rejtekhelyem. Hálásak, amiért tisztán megőrzöm számukra a hármassugarú forrás vizét és összegyűjtöm nekik a lehullott datolyát. Mindez nagy kincs a pásztornép számára. Szeretettel adom nekik, hadd vigyék Isten nevében ...

E szavak hallatára az Angyal nagyot kiáltva felugrott. Karjai közé ragadta az aggastyánt s a magasba emelte. Forogni kezdett vele oly pehelykönnyű mozdulatokkal, mintha a nyakigláb vénember gyermekké változott volna.

— Látod-e Samrai! — kiáltotta őszinte megkönnyebbüléssel — végre mégis csak akadt valami, s nem is kevés, ami értelmet adott életednek, s ami érdemessé tett Isten előtt is.

— Értem már, ifjú uram! Hálás szívvel értem! — lelkendezett Samrai és imbolyogva bontakozott ki az Angyal karjai közül.

— A pásztorok szeretete élő sövényt font barlangod köré — magyarázta az ifjú. — S e szeretetet te fakasztottad. Mintha csak várat építettél volna a sivatagban, láthatatlanul is valót, ami erősebb a Helytartó minden várainál és fegyverei erejénél. Ez a te legnagyobb teted, a legnagyobb érdemed, ami megszabadít téged ... A többi, amit az állatok csodás szolgálatairól mondtál el, csak az emberek szemében érdem. Ügyeskedés, varázslat. Ez azonban nem kisebbíti napvilágra került érdemed értékét ... Jutalmul megérdemled, hogy közöljek egy titkot veled: Isten régóta tud erről az érdemről, csak arra várt, mikor szerzel róla tudomást önmagad előtt is ... Velem együtt most ő is örül. Engem azért küldött, hogy a látványos érdemek s a varázslatok káprázatai közt fellengző értelemet az igazi érdem felismerésére, s az istenszolgálat helyes útjára vezessem. Éle-

ted kacatjai közt keresgélve ime: magad találtad meg az elmondásra méltó érdemet. Magad találtad meg az egyetlen helyes cselekvési módot. Ezzel vége is szakadt tévedéseid nyugtalan korszakának. Most már egyenes úton jársz. Érhet a jövőben akármilyen csapás, megpróbáltatás, utad végén mégis Istennel találkozol.

— Hálát adok Istennek, hogy eképpen megvilágosította értelmemet. Szívből köszönöm a te segítségedet is — hálálkodott a próféta és leborult az Úr küldötte előtt. Az Angyal pedig lehajolt, s mintegy a fiúi tiszteletadás jeléül a próféta aszott orcáit megcsókolta. Aztán hirtelen sarkon fordult s gyors léptekkel nekivágott a sivatagnak. Oly sebesen haladt, hogy szinte átugrotta a homokbuckákat.

Samrai hiába marasztalta, öreg lábaival hiába baktatott utána, az ifjú egyszer sem pillantott hátra. A próféta leroskadt a homokra. S bár szíve csordulásig telt vigasztalással, mégis keserves sírásra fakadt. Hosszú életében még sohasem érezte magát ennyire magányosnak. Kimondhatatlan sóvárgással nézett a távozó után. — Ó, miért is hagytál el engem! Bárcsak veled szállhatnék most már! — panaszkolta. Az Angyal eközben egyre gyorsabban távolodott, alakja mindegyre kisebbedett. És abban a pillanatban, mihelyt végleg eltakarta volna őt a homokbuckák utolsó taréja, robbanó égzengés közepett, hirtelen szélvihar támadt. S a homokvihar neki-lóduló hullámai mintha máris magasba ragadták volna a picinyke alakot. Akkor már nem a pásztorfiú volt, hanem villámló szárnyakkal csapkodó Angyal: Isten hírnöke. Samrai hatalmas barátja és megszabadítója.

A próféta megfélemedve menekült vissza barlangjába. Fuldokolva rejtőzött el vackában. Újra megpróbált imádkozni. Gépiesen mozgó szerdesz szájára segílyt kérően bámultak a barlangba menekült állatok is. Oroszlánok a kölykeikkel, gazellák a porontyaikkal. Meg egy falkára való sakál is.

Napokig tombolt a homokvihar odakint, míg végre megkushadt a szél és elfáradt az örvongó homok. Az állatok zsibongva tódultak ki a szabadba. Utolsóinak Samrai mászott ki.

Igézően szép pusztai hajnal volt, oly békeességben derengő, amilyen nem volt e kietlen tájon a világ teremtése óta.

Samrai a forráshoz kúszott. A háromágú vízsugarat kiásta a mély homok alól. Odaszólította az állatokat és mondotta nekik:

— Igyatok szegénykéim!

Mikor aztán valamennyien teleszívták magukat az üdítő itallal, Samrai utolsóinak térdelt a forrás fölé, hogy enyhítse szomját és megtisztálkodjék.

A datolyapálmáról rengeteg csümölcsöt vert le a vihar, de különösebb kár nem érte a törzset, sem az árnyékot osztó ágakat. A fáradt fa látható megkönnyebbültséggel himbálódzott a hajnali szélben. Ismét boldog volt és szabad.

Samrai állatai pedig fellakmározták a szertehullott gyümölcsöt és lassan elszéledtek a pusztában. A próféta szabadjára engedte őket. Az oroszlánok kedvükre bömböltek, a sakálok vidáman sivalkodtak. Így volt ez régen is, Samrai ifjúkorában. Így lehetett ez a világ teremtésekor is, feltevé, ha itt volt egykor az Édenkert, összüleink első hazája.

Samrai hosszú-hosszú időre ismét egyedül maradt. Nappal a magasan szálló felhőket nézte, éjjel a csillagokat. És várta Istent, de nem vakmerő bizakodással, hanem alázatosan.

Ekkor az egyik napon, éppen délfelé, oly esemény történt, aminek látványa a próféta megviselt szívében még a homokvihar keltette rémületet is felülmúlta.

Ugyanis, átellenben azzal az útiránnyal, ami felé Samrai ifjú látogatója egykor eltűnt, tehát a szemközti buckák peremén, egy lovascapat bukkant fel.

A libasorban poroszkálók igen vontatottan és bizonytalankodva mozgtak előre. Alig hagyták el az egyik homokdombot s felhágtak a másokra, mindjárt szétszóródtak. Mintha lekaszálták volna őket, ember és ló egyszerre vágódott el a homokon. A csapatból alig néhányan tartották erősen magukat. S ezek korbáccsal, dárda végével hajszolták előre a lemaradókat, a segítségért kiáltozókat, az emberi hangon síró lovakat. Lehetek vagy ötvenen. Azoknak is fele sebesült, fegyvertelen.

Samrai a meglepetéstől, de a segítség készségétől is hajtva futott és integetett feléjük. Amint azonban az élen baktató, hatalmas termetű lovas közelébe ért, szeretett volna hirtelen a homok alá bújni. Mert az elébe kocogó lovas nem volt más, mint a Helytartó. Tévedhetetlenül ráismert, bár szemtől-szembe még sohasem látta. A pásztorok elbeszéléseiből, leírásaiból ismert rá. Ráismert tűzvörös körszakálláról, vállig omló hajáról. S ha ezekről a jelekről nem, de majomszerűen lapos orráról, vaskos szájáról, apró, mélyenülő fekete szeméről okvetlenül felismerte ellenségét.

— Elvesztem — suttogta tehetetlen fájdalommal, de nyomban ezután rendíthetetlen bátorság, s valami különös öröm kerítette hatalmába.

— Ime, a próbatétel! A próbatétel! — mondta ki nyugodtan a szót. Aztán Istenre gondolt, aki valahol nagyon megverhette a Helytartót és seregét. Aztán a pusztába kergette.

Tétovázás nélkül megragadta a tántorgó ló aranyveretes zabláját és lovasával együtt, nagy ügyel-bajjal a forráshoz vonszolta. Odahengerített egy követ s rásegítette a nyöszörgő nagyurat. Hasonlóképpen odavezette a többieket is. Elsősorban a sebesülteket. A helytartó éledező érdeklődéssel figyelte az öreget, milyen szakértelemmel ügyeskedik póruljárt katonái között. Sunyi leereszkedéssel hallgatta, hogyan inti legényeit mérsékletre és vigyázatra az ivásban, kivált a lovak itatásában. „Tulajdonképpen most hatalmamba került a Helytartó és egész bandája” — gondolta Samrai eközben — „Csak fűttenem kellene és oroszlánjaim, meg a sakáljaim iderohannának...” — Nem merte végig gondolni a kínálkozó lehetőségeket. Rémműten utasította el a kísértést.

Utolsónak a helytartó kért italt. Aranyveretű serlegben szolgáltak vele megenyhült vitézei. A majomképű vezér jót húzott a serlegből. Előbb kiöblítette száját s csak ezután ivott néhány kortyot. Lapos orra, széles szája csillogott a víztől.

Gyanakvó kíváncsisággal meredt a katonákkal komázó aggastyánra, de csak akkor szólalt meg végre, amikor néhány falás datolyával az éhét is elverte.

— Ki vagy te, öreg? Megtudhatnám végre? Hiszen, illendő módon cselekedtél velünk.

— Illendő módon csakugyan — válaszolt Samrai s elszántan felemelkedett a sebesültek közül. — Elég azonban ennyi! — kiáltotta. — Elég ennyi! — kapták fel a szót a katonák s nevettek.

A Helytartó sértődött hangja felcsattant:

— Nekem nem elég ennyi! — és a korbácsához kapott. — Hé, katonák! — intett feléjük. — Ismeri-e közületek valaki ezt a gyanúsán szerénykedőt?

A katonák elnémultak. Körülnézegették a cövekként álló öreget, majd halk tanakodás után kijelentették: Soha sem látták őt a világban.

Úgy tűnt egy pillanatra, a Helytartó is beéri ennyivel. „Fene tudja, hogy a sok próféta meg remete közül melyik másik. A kivizsgálásra most nincs idő. Majd, ha csendesülnek a zavarok, akkor... Ráér a nyakas öreg dolga későbbre is.” Előbbi sértődöttségét elnyomta türelmetlensége. Most mindenekelőtt vissza kell térnie a fővárosba.

Éppen parancsot akart adni a továbbvonulásra, amikor a datolyapálma ágai közül egy holló röppent fel, majd Samraihoz vitorlázott és a vállára telepedett.

— Ni, a holló! — rikkantott a Helytartó, s mintha vipera csípte volna meg, felpattant. Az aggastyán felé bökött: — Akkor hát te vagy a holló-idomító, te vagy a sáskaevő! Te vagy Ben Samrai, a palacsintarabló!

Féktelenül örült a felfedezésének. Korbácsával a csizmáját csapkodta s felszabadultan hahotázott. Már azt hitte, „örök lekötelezettje” lesz egy furcsa, nyakas pusztai szentnek. S mi derült ki róla? Gonosz varázsló, ócska tréfacsináló, akit az ellenségei bérelhettek fel, hogy csúffá tegye tekintélyét, ország-világ előtt. „Majdnem kezetszókoztam neki az imént, amikor leemelt a lovamról.” Undor, szégyen és düh marcangolta.

— Bevallod-e végre, hogy te vagy Ben Samrai, aki ítélet alatt állsz mindhalálig? — kiálltotta.

— Szolgám, a holló, már közölte veled nevemet és összes címeimet — válaszolt a próféta, miközben szelíden leemelte válláról a madarat, búcsúzóan megsimogatta s a levegőbe dobta: — Hess, menekülj, mert meghalsz te is! — súgta utána.

— Még gúnyolódni is merészsélsz, te képmutató? — tombolt a nagyúr. — Hitted tán, hogy néhány korty vízzel s egy marék férges datolyával megvesztegethetsz, elbűvölhetsz? Megmásíthatod a kimondott ítélet örök igazságát? Mit gondolsz, kié ez a forrás, kié a datolyapálma?

— Istené, s ezen a jusson minden rászoruló emberé. Isten fakasztotta mindkettőt. Nélküle te is a pusztában vesztél volna, embereiddel együtt.

— Felségsértő, lázító beszéd! Nem hallgathatjuk többé. Kötözzétek meg!...

— A katonák nem túlzott lelkesedéssel, de parancsra megkötözték Samrait, s az egyik gazdátlan lóra dobták. Aztán nekivágtak a sivatagnak.

Samrai két napig szóltalanul tűrte a kötelékek égető fájdalmát. Egyszer vízárt kiáltott. Valaki megkínálta kulacsából. Másnap azonban már nem akadt adakozó. Még messze volt az első karavánszállás.

Később Samrai üzent a Helytartónak:

— Mondjátok meg uratoknak, ha nem ad innom, nem lesz kinek halálában gyönyörködjenek. Mert meghalok...

A Helytartó visszaüzent:

— Utoljára már csak a hóhér mosdóvizéből ihatsz. Ha nem tetszik, fordulj fel. — Otthon is akad majd elég hozzád hasonló gazember, akinek lecsapathatom a fejét.

Ezután Samrai többé nem kért sem italt, sem ételt. Hanem fennszóval imádkozott. Hívta Istent. Szép erős hangja volt Samrainak. Egyre lángo-

lőbb zsoltárookra fakadt cserepes ajka, oly megindítóan esdekelt Isten látásának kegyelméért, hogy a kergesszívű katonák is felhagytak gúnyolódásaikkal.

A karavánsszállás gazdáját nagyon megrendítette a nagyhirű próféta szerencsétlensége. Titkon kiosont hozzá, hogy megetesse, megitassa.

— Nem szegem meg a nagyúr törvényét. Én már csak a hóhér mosdóvizéből iszom utoljára, — háritotta el a kínálgatást.

Samrait már eszméletlen állapotban dobták le a várbörtön legmélyebb cellájába. Jött a porkoláb s néhány kemény pofonnal visszakényszerítette az öntudat világosságára.

— Mikor fogadhatom a hóhér tisztelgését? — kérdezte.

— Hajnalban — dörmögte a porkoláb, majd kibontotta kötelékeiből a rabot s eltávozott. Rázárta az ajtót.

A próféta megszabadult kötelékeitől. Kinyújtózott a priccsen és várt. Nem a hajnalt várta, nem a hóhért várta, hanem Istent.

Isten pedig csakugyan eljött. Angyalaival jött el. Köztük volt az ő egykori vendége is, az ifjú pásztor.

Ragyogó fényesség árasztotta el a tömlöc fekete mélyét.

Samrai megelégt, hamiskás mosollyal fogadta az Urat:

— Mégis csak megértem, amiért százévig könyörögtem, s csak egy keveset szenvedtem. Most végre, színről-színre láthatlak...

— Láss, szentem, láss — mosolygott az Úr. — Láss mindörökké.

Aztán előre lépett az ifjú Angyal, a próféta hatalmas barátja s az Úr intésére lefogta a Sáskaevő fáradt szemét...

Az igazi gentleman gondosan kerül mindent, ami zavart vagy megrázódatást idézne elő azokban, akiknek társaságában van. Kerüli az ellentétes vélemények összeecsapását, az érzelmek ütközését, minden kényszert vagy gyanakvást vagy szomorúságot, vagy neheztelet, mert legfőbb célja, hogy mindenki kellemesen és otthon érezze magát. Minden társát figyelemmel kíséri: bátorítja a félénket, lovagias a távollévőkhöz és könyörületes a nevetséges iránt. Tekintettel tud lenni arra, akivel beszél, kerüli az időszerűtlen célzásokat vagy a kellemetlen beszéd tárgyat, ritkán hangad a társalgásban és sohasem fárasztó. Mikor szívesseget tesz, könnyedén teszi, és amikor ad, úgy tűnik, mintha kapna. Sohasem beszél magáról, csak ha kényszerítik, sohasem védi magát pusztá visszavágással, nem hallja meg a rágalmat, a pletykát, aggályosan becsületes, amikor a vele szembenállók indítékait kutatja, és mindent a legkedvezőbbben értelmez. Sohasem álnok vagy kicsinyes a vitában, sohasem vesz igénybe méltatlan előnyöket, nem téveszti össze a személyeket vagy az éles szavakat az érvekkel, nem célozgat olyasmire, amit nem mer nyíltan kimondani. Előrelátó okosságából betartja a régi bölcs szabályt: ellenfelünket mindig leendő barátként kell kezelniünk. Túlságosan jóérzésű, semhogy a sértés bánthatná, túlságosan leköti a tárgy, semhogy az igazságtalanságokra emlékezzék, és túl gyanútlan ahhoz, hogy gonosz indulatokat hordozzon. Filozófikus elveinek hála, békés, türelmes és nyugodt. Elfogadja a józdalmat, mert elkerülhetetlen, hozzátartozói elvesztését, mert vissza nem hozhatja őket, és a halált, mert ez neki a sorsa. Ha bármiféle vitába bonyolódik, fegyvelmezett értelmé megóvjá őt egyes kiemelkedő, de rosszul nevelt elmék meggondolatlan udvariatiságától; akik, akár az életlen fegyver, tépnek és ütnek ahelyett, hogy élesen metszenének, akik nem értik az érvelés lényegét, erőiket csekélységre fecsérlik, ellenfeleiket félreértik, és a kérdést sűrűbb homályban hagyják, mint amilyenben találták. Álláspontja lehet igaz vagy téves, neki azonban túl világos a feje ahhoz, hogy igazságtalan legyen; épp olyan egyszerű, mint amilyen erőteljes, és épp olyan tömör, mint amilyen hatásos.

Newman bíboros

AZ A HUSZONKÉT ÉV

Írta Marcel Arland

Marcel Arland — a mai francia irodalmi élet „szürke eminenciása”, ahogyan a *Figaro Littéraire* interjúja nevezte — a *Nouvelle Revue Française*, a nagymúltú és nagytekintélyű irodalmi folyóirat egyik szerkesztője; regényíró, elbeszélő és kritikus. Az alábbi elbeszélés *Le Grand Pardon* (A nagy vezeklő zárandoklat) című könyvéből való: nagyobb és kisebb novellák és lírai vallomások gyűjteménye, 1965-ben jelent meg. „Jó lenne egyszer együtt útrakelni — írta egyik műve végén —, mindenki a maga játékaival és nyomorúságaival, föl-fölvillanó reményeivel, a Nagy Bűnbocsánat felé.” A *Grand Pardon* (híres bretagnei zárandoklat) ilyen „útrakelés” és ilyen együtt-zárandoklás: egyszerű embereké, egyszerű sorsoké, valami homályosan sejtett cél és feloldódás felé. Embereké, akik magukban hurcolják nehezen közölhető, kisebb és nagyobb titkaikat és fájdalmaikat, s akik mind arra vágnak, hogy egy napon megszabaduljanak terhüktől, azzal, hogy kimondják, hogy megosztják, vagy leteszik valakinek a lábához. Mert ha nem, végülis összeroppannak alatta, ki-ki a maga módján. Esetleg úgy, mint Gâtéloup, akiben huszonkét esztendőn át ért és erjedt fojtogatóan zavarossá a föloldatlan szégyene. A *Grand Pardon* legtöbb hőse a maga „kimondhatatlanságával”, közölhetetlenségével küzd; de Arland világa mégsem az „elidegenedettég” birodalma; mert az emberek végülis találkoznak a közös nyomorúságban, amiben együtt zárandoklunk, és a közös reményben, amely a zárandokút végén vár. Ahogy a mű egyik közbeiktatott prózaverse vallja, a „Dúdolás útközben”: — „Míg a fényt vissza nem vonják tőlünk; míg a világ színei és formái belénk hatolnak és a rózsza rózsza lesz a szemünkben; — míg egy éneket, egy lépést, egy szót hallunk; — és míg menni bírunk, kezét fogva, s míg érezni bírjuk a fák illatát és a testek édességét; — míg a homály nem lesz, csak várakozás a nappalra: — köszönöm.”

Arland 1965-ben Magyarországon is járt. Magyarul megjelent 1943-ban mindeddig legnagyobb regénye Lovass Gyula fordításában *Féltestvérek* címmel, 1962-ben tíz novellája Réz Pál fordításában és utószavával *Angyalok öble* címmel, és legutóbb talán legszebb műve, *Antarész* című regénye, némi kurtitással, Gyergyai Albert fordításában és kísérő tanulmányával a *Nagyvilág* 1966. novemberi számában. (r. gy.)

Csak azt a huszonkét évet nem bírom megérteni sehogysem. Mert huszonkét év múltán szó sem lehetett holmi fölfedezésről. Tegyük föl, hogy Firmin Gâtéloup egy ideig valóban vak volt (már ahogy ilyenkor szokás); mondjuk, egy hónapig, kettőig. De egy vadőr, egy idegen — egy lotharingiai a Sologne kellős közepén! — komor, mint egy medve, kellemtelen, mint a rüh, az örök szimatolásával, a pörölésével egy hitvány gomba vagy egy nyúlfark miatt, a világért be nem engedve senkit az erdőbe, ahol lányok-legények olyan szívésen sétáltak vasárnaponként: — hát ennek aztán mindenki örömet az orra alá dörgölte a balszerencsáját! Eleinte, ha lejött a faluba, csak összerosolyogtak, összesúgtak a háta mögött, meg ártatlanul célozhattak: „Hogy van a gróf úr? Hát Gâtéloup-né asszony?” Aztán jöttek a fölírások, szénnel, a birtok valamennyi deszka-kerítésén (ezeket sorra letörölte). Végül az a híres vasárnap a Posta kávémerésben (dehát minek is tolakodott oda), mikor a levélhordó azt mondta neki: helyett hogy örökké borsot törne az emberek orra alá, inkább a felesége szoknyája után nézne. A vadőr elzöldült, mint a vackor, összeszorult az ökle, szemét elfutotta a vér; de csak egy perc volt az egész, és máris kiment. Istenesen elbántak vele.

Aztán nincs tovább. Se verekedés, se kimagyarázkodás, se skandalum, se szemrehányás: hallani se lehetett semmi ilyesmiről. Hiába faggtuk a szakácsnét: „Nincs semmi, Rose asszonyság? — Semmi.” Mintha

a vadőr egyszer s mindenkorra beletörődött volna. Csak éppen a faluba nem igen járt le többé; ha véletlenül belebotlott az ember: olyan volt, mint aki se lát, se hall. Az asszony meg, a kicsattanó jókedvével, vigan élte világát (idegen volt az is, de déli, Toulouse-ból). Ami pedig a gróf urat illeti, hát ő, Mathieu de Sérigny gróf úr csak ősi jogait gyakorolta; s hogy még mindig gyakorolja, az ő korában (hatvan éves elmúlt): erremajdnem olyan büszkéek voltunk, mint arra, hogy ő a szenátorunk. Amellett a gróf úr mindenben az első volt, a templomban épp úgy, mint a közügyekben (neki köszönhattuk az új kutunkat). Szó ami szó, nagyvonalú ember volt, és amikor híre kelt, hogy a Gâteloup-né állapotos, fölöttébb tetszett nekünk a dolog. Egy július tizenegyedike előestéjén tudtuk meg; mikor leszállt az éjszaka és fátylasmenettel köszöntöttük a gróf urat, a zenészek kettős tust húztak a tiszteletére.

Az asszony meghalt a gyerekágyban. Sok mindent lehetne mondani róla; dehát a holtakról vagy jót, vagy semmit. Tudjuk, egy ilyen Gâteloup-né asszonyság halála nem sokat számít a világban. Sérigny gróf úr mégis ettől fogva kezdett szemlátomást megváltozni. Egyre kevesebbet törődött a falunk dolgaival, lemondott még az előljáróságról is, pedig az apja, Armand gróf, meg a nagyapja, Léopold gróf (a nagykövet) is az volt; a köszönésünket is alig fogadta, bezárkózott a kastélyába. Rose asszonyságtól, a szakácsnétól aztán megtudtuk, hogy nem érzi jól magát, csak a vadőre társaságában; vacsora után behivatja a szobájába, s ott virrasztanak kettesben késő éjszakáig, a gróf úr a karosszékében, a vadőr meg a kandallót támogatva; néha váltanak egy-egy szót, de többnyire csak hallgatnak. Min tűnődhettek? A halotton? A gyerekükön, aki nem láthatta meg a napvilágot? Vagy, ki tudja, miután olyan sokáig éltek együtt, és olyan különös kapcsolatban, talán a magány kötötte össze őket. De azért mégis furcsa, hogy egy Sérigny gróf, egy hajdani szenátor ilyen bizalmas lábon legyen egy Gâteloup-val, már szinte mintha egyenrangúak lennének, akár milyen furfangos játékkal avatta is be a szolgát a sors a gazdája érzelmi életébe.

Azt mondhatja valaki, hogy Firmin Gâteloup egyszerűen ragaszkodott az urához, hogy soha egy hajszálnyit sem vétett a köteles tisztelet ellen, hogy önfeláldozóan gondozta, kötözte, mosdatta a grófot és virrasztott mellette, mikor az a komisz érgyulladás volt, és hogy — Rose asszonyság szavával — kutyahűséggel szolgált. Rendben van, elismerem, magam is tanúja voltam egyszer (éppen aznap, amikor megtudtuk, hogy a gróf úr rövidesen eltávozik körünkből: unokaöccsei nem akarják magára hagyni kedves nagybátyjukat, s különben is, egy ilyen gyöngélkedő öregembernek a mi Sologne-unknál sokkal jobbat tesz a Provence, ahol szép kis tanyájuk volt). Szóval aznap, ahogy megkerültem a kastélykert falát, a kiskapuhoz értem, amelyik az erdőbe vívó hársfasorra nyílik; éppen akkor búkkantak föl: a gróf úr (hogy megöregedett!) botjára görnyedve, lábát húzva, meg-megállva, majd újra nekifohászkodva; mellette a tagbaszakadt Gâteloup, ő is lassú léptekkel, szemét a gazdájára függesztve. Mert már hűvösödött, pokrócot borított az öregúr vállára. „A gróf úr fáradt — mondta. — Engedje meg, hogy megfogjam a karját; messze van még a kastély.” Így botorkáltak el előttem; én köszöntem nekik. De vajon észrevettek-e? Csak mentek, a maguk külön világában.

Hogyan lehet hát megmagyarázni a két nappal később bekövetkezett bűntényt? „Tévedés volt” — hajtogatta kezdetben Gâteloup. Állítólag nem tudta, hogy a gróf úr kint jár — mintha a gróf úr kijárna egyedül a kastélyból, és éppen este! Nem vette észre a homályban — mintha nem látna

a sötétben is, akár a macska! Azt hitte, valami csavargó — egy csavargó, száz lépésnyire a háztól! És akkor, mert nála volt a puskája... hát szóval így!

De a csendőrök se együgyű gyerekek. Különben váratlanul Gâtéloup is beismerte a bűnét. Azt a vallomást, és hozzá azt a kihívó hangot! Az esti séta, és ahogy megállnak: „Tessék csak várni egy kicsit, gróf úr. Elfelejtettem valamit. Csak egy pillanat...” Csak amíg fölkapja a puskáját, beoson a fák közé, céloz. Adná az ég, hogy a gróf úr ne vett volna észre semmit! Az meg kezében a fegyverrel, ujjával a ravaszon, szemét még egyszer, utoljára — hány másodpercig? — az aggastyánra meresztve: megfagyott bennünk a vér; azt kérdeztük tőle: „De miért? Miért?” Erre nem akart felelni.

Ölni dühében szokott az ember; nem vár huszonkét évet a bosszújával. Ez nekem nem fér a fejembe. Hacsak be nem érte sokáig a bosszú puszta lehetőségével, és most, látva, hogy ura elköltöztetésével ez a lehetőség füstbe megy... És hacsak... hacsak nem ragaszkodik az ember a szégyenéhez, hacsak nem merít belőle egyebet is, mint kint és szenvedést... hacsak a szeretet és a gyűlölet nem egy és ugyanaz egy nyomorult szívben... De ez már olyan zavaros, olyan különös vidék, hogy istenkísértés tájaira merészkedni.

Szegedi Gergely fordítása.

GLÓRIA

A liturgikus megújulódás során a szentmise (és a többi egyházi szertartás) kísérő szövege, most magyarul is megszólal. A kezdet nehézségeivel küszködő magyar fordítást aligha tekinthetjük véglegesnek. Glória-fordításunk azt bizonyítaná, hogy az Isten-dicsőítésnek az a ragyogó himnusza úgy is magyarra fordítható, hogy énekelhető vagy könnyedén hangosan imádkozható legyen.

A PAP (a gregorián dallam változatai szerint énekelve, vagy recitálva):

*Dicsőség a mennyben Istennek!
Dicsőség Istennek a mennyben!
Dicsőség mennyben az Istennek!*

A HÍVEK (énekelve vagy recitálva):

*Békesség a földön
a jó embereknek!

Dicséruünk, Uristen,
áldunk és imádunk:
nagy dicsőségedért
téged magasztalunk,
mindenható Atyánk!
Isten egyszülöttje,
Urunk, Jézus Krisztus!
Istennek Báránya,
világ Megváltója,*

*légy irgalmas hozzánk!
Világ Megváltója,
hallgasd meg az imánk!
Az Atya jobbján ülsz:
légy irgalmas hozzánk!*

*Szent és nagyfölségű
Ur vagy Jézus Krisztus!
Ur a Szentlélek is
az Atyaistennel
örök dicsőségben. Amen.*

Bognár András fordítása.

SZÜRKE ÉLET (Kisregény 4. rész)

Irtó Rónay György

Ez is még a vonaton történt, miközben a Polonia expressz vicinálisokat megszégyenítő lassúsággal vánszorgott a morva síkságon. Már régen kialudtuk magunkat, kiolvastunk minden hazulról hozott újságot, megbeszéltünk mindent, amit útitársak megszoktak beszélni egymással; már régen levizsgáztunk a huszas és harmincas évek válogatottjainak fölállásából, megfejtettük, milyen volt a Bocskai csatársora, ki védett huszonnyolcban a Szabáriában és mikor volt bajnok a Nagyváradi; kicseréltük emlékeinket azokról az időkről, amikor Babits szerkesztette a Nyugatot és Mikes a Pesti Napló irodalmi rovatát; egytől egyig föl soroltuk fiatalságunk antológiáit és rövidéletű folyóiratait; egy ideig elvitakoztunk rajta, valóban megborotválkozott-e Palasovszky Ödön a Zeneakadémia színpadán, vagy csak ígérte a közönségnek; aztán mikor már már holtpontra jutottunk, kifogyva a témából, Márton váratlanul ezzel a kijelentő kérdéssel fordult hozzám:

— Természetesen te is hallottad, hogy válófélben vagyunk Lalikával.

Hiába is tagadtam volna, hiszen Pesten mindenki hallotta, jórészt magától Mártontól.

— És mit hallottál, miért?

Ez már kényesebb kérdés volt. Lalikát mindenki szidta, még azok is, akik annak idején, amikor Márton meglepő házasságáról értesültek, elnézően vagy jóhiszeműen a pártjára álltak. Lalika húsz éves volt, legföljebb huszonkettő, Márton kis híján hatvan. Ez a korkülönbség egyszerre szólt mindkettejük mellett is, ellen is. Egyesek azt mondták, Márton vén számár, de egye meg, amit főzött, és próbálja lenyelni ezt a falánk kis csukát, mielőtt az nyelné le őket. Mások szerint Lalika naív, rajongó kislány, megszánta a magányos, öregedő férfit, és hogy megarányozza hanyatló napjait, föláltozta érte viruló fiatalságát.

Hanem aztán jött a futballista. Rossz nyelvek szerint először a pólós jött, aztán a rendező, és csak aztán a futballista; sőt állítólag lett volna közben még egy tisztázatlan foglalkozású fiatalember is, bizonyos Misu, akivel Lalika a löversenytéren ismerkedett meg: tippeket kapott tőle, s aztán egy ideig sokat mászkált vele a tűzpiros Opel Rekordján. (Ez akkor volt, amikor Márton végleg leégett az üggetőn; de csodával határos módon rövidesen regenerálta magát, mert a teljesen esélytelen ló, melyre hirtelen sugalattal kölcsönei minden maradékát föltette, váratlanul fölényesen nyert). Jött, mondom, a futballista, Márton pedig mélabús pillogással magyarázni kezdte a Hungáriában, a Berlinben, vagy az utcán, egy fa alatt, egy autóbuzsmegállónál, annak, akibe éppen belebotlott, hogy bármilyen nehéz is, meg kell érteni a fiatalokat, és ha egy félreértés folytán valakinek áldozatot kell hoznia, a természet rendje úgy kívánja, ne a fiatal hozza, aki előtt még ott az egész élet és jövő, hanem az öreg, aki bölcsőbb is, tapasztaltabb is, és akinek már úgyszólván sok hátra.

Szóval válófélben voltak, tudta az egész város. De azt azért mégse találhattam ki neki, hogy mit mondanak, miért.

— Persze nem igaz — mondta a meggyőződés elnézésével. — Az emberek össze-vissza fecsegnek, de egy szó sem igaz az egészből. Nem akar-

ja eladni a fejem fölül a lakást, nem cipel fiúkat az ágyamba, és nem kever mérget az ételembe. Egyébként nem is tud főzni.

— Én ebből csak a lakásról hallottam valamit — mondtam. — Azt is csak félfüllel.

Mintha meg se hallotta volna.

— Egy ideig az anyja járt föl hozzánk főzni. Hivatal után fölugrott, megfőzte második műszakban a vacsoránkat. — Eltűnődött. — Tulajdonképpen az anyját kellett volna elvennem, az rendben tartotta volna a házat, törődött volna velem. Csakhogy akkor — kérdezte — mivel törődtem volna én?

Megálltunk valahol, egy kietlen állomáson; néztük az ablakból az épület előtt álldogáló böröndös, hátizsákos, akztatáskás embereket. Aztán a vonat lomha rándulással tovább indult.

— Te is észrevetted már, milyen szomorúak az állomásokon az emberek? — kérdezte Márton és elgondolkodva szemlélte a lassan hátráló képet. — Állnak, várják a vonatot és szomorúak.

Sokáig hallgattunk. Később erdőbe értünk, hatalmas fenyők közé.

— Persze aki csak a részleteket látja... — mondta Márton és legyintett. — A részletek többnyire terhelőek. Az egész történetet tudnod kellene, hogy ítélhess felőle. Elmondhatom? — kérdezte vágyakozva.

— Hogyne — bólintottam.

Megkönnyebbülten mosolygott.

— Tudtam, hogy megengeded. Az én exhibicionizmusomnak senki sem bír ellentállni.

És mondta, mondta, végig a morva lapályon, végig a lengyel Szilézián, a fülepte salakhegyek közt, feketére kormolódott gyári lakótelepek mentén, a szürkülő alkonyatban és az ereszkedő estében, míg a távolban föl nem tűntek előttünk Czeszohowa fényei.

Mint ahogy mondta, mondta később Annának is Krakkóban, a ködös koraestében, miközben, mint egy láthatatlan pórásra kötve, körben kóvályogtunk a Ryneken és üzletről üzletre piros mikrokordbársonyt vásdásztunk.

— Maga persze vén bolondnak néz engem, Annácska — mondta és megállt egy pillanatra, hogy rágyújtson; a gyufa rőt lángjában szomorúnak látszott az arca, és mint érzelmes hangulataiban, a hangja is fátyolosan elmélyült. — Vagy ki tudja, talán cirkuszi bohócnak is, aki piros mikrokordban akarja produkálni magát. Pedig ha tudná, milyen életbevágóan fontos nekem az a piros kordbársony! Persze nem akármilyen. Akármilyet Pesten is lehet kapni, a Szérvita téren, amit most Martinellinek hívnak, arról a Martinelliről, aki a városházát építette, kaszárnyának vagy kórháznak, ha jól tudom; de én már öreg vagyok, nekem már csak Szérvita tér marad. Szóval mikrokord, Annácska, mikrokord. Megengedi, hogy elmondjam?

És Anna se bírt ellenállni.

Közben, emlékszem, köröztünk a Ryneken, mint az eszelősök, körben a Rynek Glówny szélén, mint a lovak a porondon; és időnkint be-be-csaptunk, mint ragadozó a vélt zsákmányra, hol a Florianskára, hol a Slawkowskára, hol ravasz csellet túloldalt a Brackára, hogy egy kis kerülő úton megint a Rynekre jussunk, ahol már égtek a ködben a lámpák, és egyik-másik üzletben már záráshoz készültek. Mikrokord nem volt; de Lalika még mindig tartott, szerencsére már a végefelé.

— Ezért kell nekem a piros mikrokord, Annácska. Most már érti.

Ez már a végső rekapituláció kezdete volt; lábunk sajgott a gyaloglástól, szemünket csípte a köd; és Márton megint megállt, megint rágyújtott, ki tudja hányadikra aznap, és biztonság kedvéért lenyelt egy göröcsoldót, csak úgy víz nélkül, nagy gyakorlattal.

— Mert ha végül mégis elválnék — folytatta és mélyet sóhajtott — végül, mondom, mert még mindig azzal áltatom magam, hogy mire hazamegyünk, meggondolja magát, vagy mint az anyja szokta mondani, benő a fejelágya és végre megérti, milyen szerencsét csinált azzal az áldott jó emberrel, azaz velem, ahelyett, hogy mindenféle bikficekkel mászkálna... dehát mit csináljak vele, ha egyszer el akar menni, nem tarthatom vissza kötéllel, nem falazhatom be, mint a középkorban csinálták itt maguknál, Annácska, ahogy Mickiewicz is megírta. egyebet nem tehetek, mint hogy elengedem, békében és barátságban; nagyon fontos, hogy békében és barátságban, mert ha netán kiderül, hogy elszámította magát a bikficével, bizonyára visszajön, ha ugyan lesz még hova... úgy értem, ha nyerek a lottón vagy az ügetőn... mondja, van Lengyelországban lottó? és idegenek is játszhatnak? teszem azt, ha nyerek, mondjuk százezer zloty, kifizetik? Százezer zlotyért nyilván kapnék egy jó kocsit, hazavinném, eladnám, a kocsit adnám el, nem a lakásomat, akkor nem kellene kiköltözniöm egy padra a Ligetben, és lenne hova visszajönnie, ha elege volt a Misujából. Vagy Misujának belőle, mert az is előfordulhat. Szóljon, Annácska, ha untatom.

— Nem, dehogy, a viláért sem!

— Most már nem tart sokáig, Annácska, ez már a vége, sajnos, ennek az egész ügynek Lalikával. De azért, amilyen bolond vagyok, másodszer is csak megcsinálnám; pedig, látja, tudom, hogy inkább az anyját kellett volna elvennem, az legalább tudott volna diétásan főzni rám. Szóval ha mégis elválnék, az a piros mikrokord, amiért annyit rágtam a fületem, az lesz az egyetlen holmi, amit a testén visel tőlem, és amiről adandó alkalommal észébe juthat, hová kell visszajönnie, ha baj van. Pesten különben sincs ilyen senkinek. Van zöld meg sárga, és láttam már lilát is, és nem mikróban van piros is, de piros mikrokord nincs az egész városban. A barátnői megpukkadnak, ha meglátják benne. Tudja, Annácska, mit jelent egy fiatal nőnek, ha a barátnői megpukkadnak? Persze, hogy tudja. Különben dehogy, mit beszélék, honnan is tudhatná, amikor olyan ártatlan angyal, hogy még az én együgyű locsogásomat is kibírta...

Ebédelni, bár nem rendszeresen és pontosan, hanem ahogy a napi program engedte: hol már nyomban azután, hogy a Mária templom bongó harangjai elverték a delet s a kürtös elfújta a négy égtáj felé a *heynal-t*, hol csak mikor már kezdett szürkülni, fél négykor, négykor délután; sőt egyszer, amikor hosszasan elidőztünk a Pieskowa Skala kastély alatt, megbámulva tövében azt az évezredes szelektől hengeralakúra koptatott, bunkófejű sziklát is, mely a néphit szerint egy óriás botja volt, s gazdája dühében döfte bele olyan mélyen a földbe, hogy aztán ki se bírta húzni többé, hegyébe pedig valamikor valaki nyaktörő bátorsággal, talán fogadalomból, ki tudja milyen bűnökért, hatalmas vas keresztet plántált — egyszer, mondom, a Pradnik völgyéből jövet még annál is később, öt óra tájban, ami már vacsorának is beillett, — ebédelni a Rynek sarkán egy régi vendéglőbe jártunk.

Állítólag Krakkó legjobb vendéglője volt, messze földön híres, speciális étel-receptekkel, meg ősi hagyományokkal, melyek ha jól emlékszem,

egy királyi szakácsot emlegettek alapítóként. Az étterem, illetve éttermek — mert több, egymásba nyíló helyiségben álltak a négy személyre terített asztalok — az első emeleten voltak. Régi falépcső vezetett föl a földszint-ről, a hallból, ahol ha fönt nem volt hely, várakozni lehetett, kényelmes karosszékekben, s ahonnét a ruhatár nyílt, egy szűk, homályos folyosó végében. Vállmagasságig sötétbarna faburkolatos, zöld tapétás falakra emlékszem, és rajtuk fölaggatva gyönyörű régi fajánsz tányérokra, s valahol, valamelyik sarokban egy vitrinre is, polcain szép fajánsz tálakkal, s középpütt, a főhelyen egy fantasztikus, fedőjén állatfigurákkal, szőlőfürtökkel, kúszó kacsokkal, tekerő indákkal, bogyókkal és kagylókkal telezsúfolt, díszei burjánzó, telhetetlen bőségében már-már barbár porcelán levesestárla (mely aztán váratlanul Oliwában is eszembe jutott, amikor fejem fölött csilingelve és dübörögve keringeni kezdett az orgona elképesztő zodiákusa); — emlékszem a pincérek figyelmére és tapintatára, a remek (és remek izléssel tált) ételekre, köztük a ház egyik különlegességére, a céklalevesre, melyet Anna biztatására rendeltem, leküzdve Varsóban belém rögződött jogos bizalmatlanságomat minden sötétlila leves iránt, s mely egész lengyel utunk alatt először és utoljára valóban hasonlított a mi erősen fűszerezett, tárkonyos és korianderes húsleveseinkre; — és emlékszem arra a lányos képű, hirtelenszöke, kicsit még ügyetlenke italosfiúra, aki nagy buzgalmában kifuttatta a sörhabot a poharamból, és amikor a pincér szelíden megdorgálta érte, sírvafakadt.

De ennek a sörnek is története van.

Mikor először telepedtünk asztalhoz a hajdanvolt királyi szakács vendéglőjében, hogy, mint Anna mondta, együnk egyet a jó légkör örömére, miután kellő tanácskozás után ki-ki megrendelte az ételét, egy másik pincér lépett hozzánk és kérdezett valamit, amit nem értettünk, Márton meg én nyelvtudás híján, Laci pedig azért, mert éppen Anna virágát próbálta belegyömöszölni egy vázába.

— Azt kérdezi, mit isznak — tolmácsolta Anna.

Hogy mit igyunk? Rövid megbeszélés után döntöttünk. Semmiképp sem importált magyar bort, azt ihatunk otthon is, ha akarunk, hanem sört, jóhírű valódi lengyel sört.

— Négy üveg? kérdezte a pincér németül, látva, hogy idegenek vagyunk, s ha netán németül se tudnánk, az ujjával is mutatta.

— Három — mondta Anna gyorsan.

Laci, aki most már figyelt (és ültében is majd olyan magas volt, mint a pincér), hirtelen rántott egyet a vállán. Harsányan megismételte:

— *Drei, drei, selbstverständlich!*

Úgy fordult a pincérhez, mint mikor egy értelmetlen embernek jól a szájába akarunk rágni valamit, vagy ha nagyothallónak akarunk megmagyarázni egyetmást; de utána halkán, dönnögve még valamit a fülébe súgott, mire az bólintott, hogy érti, és elment.

Anna nem vett észre semmit, az asztal fölé hajolva levelezőlapot írt. Tóbiás Laci, akinek voltak néha ilyen, teljesen váratlanul föllángoló ihletei, mint az imént is a virágvásárlás a Ryneken, most mintha egyszerűen kihamvadt volna: szórakozottan, csöndes befeléámulással (ez is szokása volt) a szalvétáját bontogatta, majd egyengette elmerülten a térdén, és egy ideig semmi mással nem törődött többé.

Nemsokára jött a pincér a tálcával; három üveg sört hozott és négy poharat. Laci fölocsúdva a szeme sarkából figyelte, hogyan teszi le a po-

harakat, hogyan lát neki a palackok kinyitásának, s amikor az elsőről lepattant a kupak, kikapta kezéből az üveget és villámgyorsan teletöltötte az Anna tányérja mellett álló poharat.

Anna végre fölpillantott az írásból.

— Hiszen mondtam, hogy nem iszom!

Laci a fejét csóválta.

— Gondolni lehet, hogy gondolta, de mondani biztosan nem mondta. Egyébként itt vannak a kartársak, ők is tanúsíthatják.

— Akár mondta, akár nem, a jó légkörre inni kell — szólt közbe Márton.

— Sose szoktam...

— Nekem meg nem szabadna. Csakhogy a jó légkör, Annácska, fontosabb a szokásnál is, meg az én *ulcus*omnál is. Egészségünkre.

Anna először cicásan csak az ajkával próbálgatta, aztán, úgy látszik, ízlett neki, mert lehunyta a szemét és jóízűen húzott egyet.

Letette a poharat, letörölte szája fölött a hab fehér bajuszkáját.

— Akkor legalább engedjék meg az elv... — Elharapta, újra neki-fohászzkodott: — Akkor úgye megengedik, hogy én is beszálljak?

— Nem engedjük meg — mondta Márton. — Egyébként, amíg hozzák a levesét — (mert Anna minden ebédet céklalevessal kezdett, mint a bennszülött lengyelek) —, hogy ne unatkozzék, elmesélem magának... Te — fordult hozzám — ha ismered, vagy már hallottad tőlem, ne figyelj ide... Szóval, Annácska...

Hogy mi mindent mesélt? Bármit, ami éppen eszébe jutott. Emlékeket fiatalságából: amikor először járt szerkesztőségben; amikor a hajdani Vilmos császár úton egy lámpa alatt, szitáló esőben fölolvasta első közlésre elfogadott írását első szerelmének; határtalan boldogságát, amikor egy szerkesztő, talán Babits, megdicsérte és szép jövőt jósolt neki, ha így folytatja, és ugyancsak határtalan kétségbeesését, amikor egy másik, talán Kassák, és alighanem ugyanazokra a kéziratokra ingerülten kijelentette, hogy ha így folytatja, nem lesz belőle semmi, jobb is, ha abbahagyja az egészet és elmegy kifutónak; — háborús kalandokat: hogy az érsekújvári pályaudvar szétbombázása után a kukoricásban, ahol lapult, elfelejtette meghallani lefűvás után a gyülekezőt, s nem a füstölgő romok és lucskos hullák felé indult, hanem éppen ellenkező irányba, keresztül a kukoricáson; s aztán amikor egy heti gyaloglás és alkalmi szekerezés után végre fölszállt valahol Törökbálinton a helyiérdekűre, a következő megállónál letelepedett a szemközi ülésre egy marcona őrmester, s ő nem győzte katonabakancsos lábát a pad alá dugni; de végül Budán, a Körtéren, miután leszálltak, s a hirtelen légiriadóra a közeli óvóhely helyett mindketten inkább egy kapu alá húzódtak, kiderült, hogy a félelmetes őrmester épp úgy szokásban van és épp úgy a pesti dzsungelban akar eltűnni, mint ő; — és mesélt történeteket a kutyájáról, melynek most Lalika viseli gondját, ha ugyan meg nem feledkezik róla, be nem zárja a fürdőszobába, hogy majd csak harmadnap vagy negyednap, kószálásából hazatérve botoljék szegény éhen pusztult jószág tetemébe; és mesélt a lóversenyről meg az ügertőről, a tippekről és a tikkettekről, a helyre és befutóra játszás titkairól, arról, hogy miért, miért nem, az ügerton gyógyszerész úrnak hívják, és egyszer egy arab vagy álarab negyed kiló kokaint kínált neki eladásra, egy másik alkalommal pedig tekintélyes vagyont nyert volna és évekre kint lett volna az összes vizekből, ha Lalika az utolsó pillanatban le nem beszéli Hollóról a favorit Szélvész javára.

Mert Lalika is kijárt az ügetőre, Lalika is szenvedélyesen lóversenyeztet, és vagy maga is szerepelt valamilyen módon ezekben a történetekben, vagy eszébe jutott róluk, néha természetes képzettársítással, mint az első szerelemről, néha nyaktörő szürrealista asszociációval, mint a szökésben lévő őrmester esetében.

Ezek az ebédek, a királyi szakács éttermében, a zöld tapétás falak közt, a meghitt csendben, ahol még az amerikaiak is halkán beszéltek, és zene csak este volt: míg hozták a céklalevest, és azalatt is, amíg Anna elmerülve kanalazgatta a lila levet és ropogtatta azt a stangniszerű süteményt, amit hozzá adnak, Mártonból mintha zsilipet húztak volna föl benne, csak úgy áradtak a bizalmas emlékek és vallomások.

Akkor csak sejtettem, ma már tudom is, mert utóbb megkérdeztem tőle, hogy nem pusztá fecsegésből mesélt, (bár nagyon szeretett fecsegni), és nem is unalomból, sőt mégcsak nem is annak a szorongó magányérzésnek az enyhítésére, ami néha fojtogató erővel rohanta meg, hanem ezúttal nagyon is céltudatosan, körmönfont számíttással: hogy példát adjon, hogy a maga nyíltságával elébe menjen a másikénak, és megkönnyítse Annának, hogy végre egyszer ő is beszéljen magáról.

— Mert ez az én terápiám; megbízható, hiszen magamon kísérleteztem ki — mondta. — Ki kell beszélni magunkat. A seb, ha kilocsogjuk belőle a mérget, előbb-utóbb begyógyul, legföljebb egy forradás marad utána. De ha nem, lassacskán egész lényünket megmérgezi.

Anna azonban sokkal zárkózottabb, vagy talán csak sokkal félénkebb volt, semhogy hatott volna rá Márton kétségkívül bölcs terápiája. De Mártonnak az ilyen különleges kóresetekre is megvolt a maga módszere.

Elég átlátszó fogás volt, ám a siker igazolta.

— Annácska, szabad valamit kérdezni? — szólalt meg váratlanul az egyik ebéden.

— Tessék.

Anna szemöldöke fölszaladt; azzal a kicsit ferde, diáklányosan figyelő fejtartásával várta a kérdést. Féloldalas farkocskát közben ösztönös mozdulattal a pulóvere alá igazította.

— Akármit?

— Elmosolyodott.

— Akármit.

— Hát akkor mondja meg nekem... persze csak ha akarja...

— Nincsenek titkaim.

— Maga most itt két hétig ide-oda utazgat velünk Lengyelországban.

Mit szól hozzá a férje?

Anna egy hosszú pillanatra lehúnyta a szemét.

— Az én férjem nem szól hozzá semmit.

(Mikor később a ruhatárba mentünk, mert aznap mi hoztuk el a kabátokat, Márton azt kérdezte tőlem:

— Láttad a kezét?

Bólintottam. Mert az asztalon pihenő keskeny, finom kéz megrebbent és olyan görcsösen kulcsolta át a söröspoharat, mintha meg akarna kapaszkodni ebben a reménytelen menedékben. A vékony ujjak nyoma sokáig ott maradt a pohár harmatán.)

Egy darabig hallgattunk. Márton rágyújtott; előbb sokáig piszkálta, sodorgatta a cigarettát, dohányt pöckölt ki belőle, szidta a rossz töltést, aztán meg a füst ment a szemébe; szemlátomást húzta az időt. De végül mégis elszánta magát.

— Rosszul élnek együtt? — kérdezte csöndesen.

Megint szünet következett, még az előbbinél is hosszabb. És csak aztán a válasz:

— Nem élünk *együtt*.

És elmondta a történetüket.

— Másodéves egyetemista voltam, lengyel-magyar szakos bölcsész, amikor kéthetes nyári ifjúsági kirándulásra mentünk Zakopanéba. Ott ismerkedtünk meg: főlügyelő tanár volt egy táborozó lengyel diákcsoportnál. Utána egész éven át leveleztünk. Először csak amolyan nyelvgyakorlásnak vettem, az egyetemen jóformán minden társamnak volt levelező partnere; hanem aztán valahogy levélről levélre mélyült, magam sem vettem észre, magam se tudom, hogyan. A következő évben ő jött Magyarországra; akkor egy hetet nálunk is töltött, Udvariban, a Balaton mellett; édesapámnak van ott egy kis nyaralója. Varsóba már úgy ment haza, mint a vőlegényem. Szívélyes, szolgálatkész, rokonszenves fiatalembernek találták, abból a fajtából, amelyiknek mindenütt az az első gondja, hogy megkedveltesse magát. Egyébként is kész, komoly ember, harmadéves tanár, ráadásul nem is valahol vidéken, hanem a fővárosban. A szüleim nem szóltak ellene; különben sem igen szóltak bele a dolgaimba. Legföljebb csak azt emlegették néha, főként édesanyám meg a nagymama, hogy Varsó rettentően messze van, gyorsvonaton is egy egész napnyira, apám meg egyszer-kétszer azt, hogy ha már elkezdtem, kár lenne abbahagynom az egyetemet. De mindenre akadt válasz és megoldás. Varsó mégiscsak elérhető gyorsvonaton, repülön meg éppenséggel csak pár óra, nem több mint Pesttől Udvari, és karácsonykor, húsvétkor meg nyaranta úgys hazajövök. Ami pedig az egyetemet illeti, mint lengyel szakos (már otthonról tudtam valamit: apa is, nagypapa is beszélt lengyelül), tanulhatok tovább a varsói egyetemen, a miénk útján el lehet intézni, hogy fölvegyenek, és talán még azt is, hogy az itteni éveimet, vagy legalább egy részüket beszámítsák. Sehol nem mutatkozott semmi akadály; ezúttal még a bürokrácia is kegyesnek bizonyult, mert karácsonyra megvolt mindkét részről minden szükséges irat és engedély. Értem jött, megesküdtünk, megvártuk otthon az újévet, aztán eljöttem vele Varsóba. Hát így kezdődött — mondta és Mártonra mosolygott.

— Igen — dűnnyögte Márton. — Többnyire így van, többnyire simán kezdődik, Lalikával is így volt. Az elején minden jól megy. Baj csak a folytatással szokott lenni.

— Az én varsói életemnek már kezdete is csupa baj volt — folytatta Anna. — És nem is a lakás volt a legfőbb baj, hanem a hazugság. Valahányszor otthon ez a kérdés szóba került, mert végtére a szülők mégiscsak tudni szeretnék, lesz-e hol laknia a lányuknak és rendes körülmények közé kerül-e, mondom, valahányszor szóba került, Jerzy mindig fölényesen legyintett, elnézően mosolygott nagymama aggodalmain, és ha nem is mindig ugyanúgy, de mindig félreérthetetlenül *teljességgel megfelelő lakásról* beszélt, erősen hangsúlyozva ezt a *teljességgel megfelelő-t*. Emlékszem, egyszer még a nemzeti büszkeségét is fölvonultatta, mikor anyám egy kicsit részletezni szeretne volna a meghatározást. „Mit tetszik gondolni! — mondta. — Lengyelországban nem hagyják a tanárokat nyomortanyákon élni!” És lelkes előadásba kezdett azokról a szövetkezeti pedagógus házakról, melyeket éppen most építenek Varsó szívében. Persze azt csak visszatekintve, mai tapasztalataim alapján látom olyan élesen, hogy ezek az előadások mind általánosságokban mozogtak, és se az nem derült ki, vajon van-e neki is valami érdekeltsége abban a pedagógus felhőkarcolóban a Wiejskán, se az, pontosan milyen helyiségekből és mellékhelyi-

ségekből áll, és hol is van tulajdonképpen az a *teljességgel megfelelő* lakás. Miért hazudott, mikor tudhatta, hogy akkor még a világ végére, egy putriba, egy ólba is utána mentem volna? Ma már ezt is tudom. Egyszerűen azért, mert ilyen a természete. Dehát ezt nem volt könnyű fölismerni. És aztán elismerni még nehezebb volt. Mert akármennyire is tény, egy aszszony mégse bírja csak úgy tárgyilagosan tudomásul venni, hogy az ura kóros hazudozó, és egyetlen szavára sem lehet adni.

— Szóval nem volt lakásuk? — kérdezte Márton.

— Volt lakásunk — mondta Anna. Kortyolt egy parányi sört, inkább csak, hogy az ajkát megnedvesítse. — Már amennyire lakásnak lehet nevezni. Jártak már Óbudán?

Bólintottunk. Tudtuk, hogy a szülei is ott laknak, valahol a gázgyár környékén.

— Akkor ismerik azokat a régi, hosszan benyúló udvarokat, kétoldalt a földszintes lakásokkal. Az ajtó az udvarról közvetlenül a konyhába nyílik, az egyetlen, fapadlós vagy kőpadlós szoba a konyhából. Az apró ablakok olyan alacsonyan vannak, hogy aki elmegy az udvaron, még akkor is belát, ha nem akarja. Villany többnyire van, szál dróton lógó körte, legföljebb mázas pléhernyővel; víz azonban nincs, csak egy közös csap az udvar közepén. Istállókból, raktárakból alakított szükséglakások voltak ezek, talán az első háború utánról, talán még régebből, a legszegényebb proletárok, munkanélküliek, egykori vagonlakók, lecsúszott vagy lezúllott értelmiségiek lakásai; ma már többnyire lebontották őket, alig egyet-kettőt látni belőlük, azok is hamarosan csákány alá kerülnek... Hát egy ilyenbe költöztem. Ez volt az a *teljességgel megfelelő* lakás.

Szája sarkában megjelent egy gúnyorkásan keserű kis vonás. És amit csak nagyon ritkán tett: rágyújtott. De a füst izgatott grafikonja csak még inkább elárulta az ujjai remegését. Úgy próbálta leplezni, hogy csuklóját az asztal szélének támasztotta, de hiába: a füst nyomjelző csíkja tovább rezgett. Erre megvonta egy kicsit a vállát, mintha azt mondaná: mindegy, és folytatta.

— Először fekhelyünk is csak egy volt, egy rogyant rugós, vedlett divány; de aztán egy hét múlva megemberelte magát és szerzett egy másikat is, kölcsönbe az egyik barátjától. Egyetlen asztalunkat ellepték a füzetek, amiket javítani hurcolt haza, s aztán néha hetekig hozzájuk se nyúlt. Kis dobkályha állt a sarokban, mellette nyitott ládában a szén meg a fa; ha begyújtottunk, pillanatok alatt kipirult a cső, átizzott a kályha; ha nem tömtük, ugyanolyan gyorsan kihűlt, és dermedtő hideg lett a szobában. Vízért az udvarba kellett menni a közös kútra; két vödörnyit tudtam tárolni a konyhában, mert két vödrünk volt, egy mázas meg egy horganyzott; reggelre többnyire meghártyásodott bennük a víz, abban az évben különösen hideg volt a január és a február. Az udvar végében a közös illemhelyről jobb, ha nem is beszélek.

— Azt ismerem — mondta Márton. — Én sokáig azt se tudtam, hogy angol vécé is van a világon.

— Mindent ki lehet bírni, ha két ember szereti egymást — mondta Anna. — Csakhogy...

— Csakhogy?

— Ha közösen vállaljuk, mindent el lehet viselni. Csakhogy ő nem vállalta velem együtt azt, amibe belevitt. Hogy akkor miért vitt bele?...

— Miért? — szólt közbe ingerülten Tóbiás Laci. — Felelőtlenségből! — mondta és méltatlankodva egy kicsit hátrébb lökte magát az asztaltól.

(Folytatjuk)

Már a zsinat előtti időkben is nem egy írásomban szövéttetem, hogy milyen nehézségek elé állítják a szocialista rendszerben élő katolikusokat a pápai szociális körlevelek némely tételei, amelyeket ezek az okmányok a természetjogból származtatnak és kötelezőknek tüntetnek föl. Nem is beszélve ugyanis azokról az elméleti megfontolásokról, amelyek legalább is vitathatónak mutatják a „természetjog” elnevezést, elfogadásra szánt értelmezésének nem egy vonatkozásban maga a társadalmi valóság fordult ellene. Mindez a zsinat óta katolikus oldalon is mind sűrűbben hangot kap. Ezúttal csak arra a nagyjelentőségű és sokfelé tárgyalt tanulmányra szeretném felhívni a figyelmet, amelyet „Egyház és természetjog” címmel a neves svájci jezsuita társadalombölcselelő és moralista, Jakob David tollából tett közzé az *Orientierung*.

Az egyházi tekintély mindig állította, hogy vannak az ember természetéből folyó valódi jogok és kötelezettségek, s ez a természetjog legalább alapvető vonásaiban elvileg a pusztán „természetes” ész világánál megismerhető. S bár a Szentírásból és különösen a Római levél 1—2. fejezeteiből felsorakoztatott érvek nem egészen mentesek a problémáktól, ő maga is híve a természetjognak — szögezi le David. Hasonló nehézségek adódnak itt, mint Isten természetes úton való felismerhetőségével kapcsolatban, amit az I. vatikáni zsinat dogmaként nyilvánított ki. Egyre élesebben és sürgetőbben vetődik fel azonban a kérdés, hogy milyen tekintéllyel jelenti ki *részleteiben is* az egyház, hogy ezt vagy azt a természetjog követeli vagy tiltja. Honnan veszi az egyház a jogot, illetékességet és tekintélyt ahhoz, hogy *teológiai kötelezéssel* állapítson meg és a híveknek kötelezően írjon elő igazságokat, amelyeket az egyház maga sem a kinyilatkoztatásból, hanem csupán a természetre vonatkozó ismereteiből merít? Ezt a kérdést teológiaiilag még kevésbé tisztázták, noha igen nagy mind az elméleti, mind a gyakorlati hordereje. Érinti nemcsak a szociális enciklikák legtöbb kijelentését, ha-

nem az erkölcs széles területeit is, különösen a házassági és a szexuális morált.

Kiváltképpen égető most a kérdés a születésszabályozás problémájával, a fogamzás elleni szerek használatával és a rokon témákkal kapcsolatban. A születésszabályozást illetően nyilvánvaló lett, hogy maga az egyházi tekintély sem látja, miként oldhatná meg tisztán teológiai eszközökkel ezt a kérdést. Ezért hívtak meg a pápai bizottságba nemcsak teológusokat, akik itt kisebbségben vannak, hanem világi tudósokat: pszichológusokat, antropológusokat, szociológusokat, orvosokat, demográfusokat. Miként építhető azonban *teológiaiilag kötelező* tanítás mindezeknek a tudósoknak nézeteire, akik nem magasabb, mint csupán emberi tekintélyt igényelhetnek maguknak?

Maga az egyházi tekintély különböző megnyilatkozásaiban, amelyeket minden dogmatikai kézikönyv tartalmaz, különösen pedig a *Rerum novarum*, a *Quadragesimo anno* és a *Casti connubii* körlevelekben kifejezetten jogot emel arra, hogy a természetes jog és a természetes erkölcs kérdéseiben tekintélyi kijelentéseket tegyen, amelyekhez a hívőknek tartaniuk kellene magukat. A megokolások azonban nem mindenkit elégitenek ki.

*

Mikor is tévedhetetlen az egyház és a pápa? — teszi fel a kérdést David, s idevágó fejtegetései a legnagyobb érdeklődésre tarthatnak számot.

Az egyház tanító tekintélye — írja David — közvetlenül az isteni kinyilatkoztatás továbbadására, értelmezésére, megőrzésére, körülhatárolására és védelmére vonatkozik. Épp ezért kétségtelen joga és feladata, hogy elutasítsa a természetjog olyan felfogásait, amelyek ellentétben vannak a kinyilatkoztatással. Pozitív módon kijelentheti továbbá, hogy más tanok összeegyeztethetők a kinyilatkoztatott igazsággal. Ezen kívül a kinyilatkoztatott tanból következtetéseket vonhat le, vagy előfeltételeket tisztázhat, amelyek nélkül a kinyilatkoztatott

igazság nem lenne tartható — jól-lehet itt már hamis értelmezések is becsúszhatnak.

Ez azonban mind *nem elégséges* ahhoz, hogy a tiszta természetjog kérdéseiben teljességgel kötelező tanbeli kijelentések jöhessenek létre. Ha természetjogi tanok ellene szólnak a kinyilatkoztatásnak, akkor magától értetődik, hogy azokat el kell utasítani. Ha azonban „a kinyilatkoztatott igazsággal összeegyeztethetők”, ez még távolról sem biztosíték a helyességükre. Hiszen elgondolható, hogy ugyanarról a tárgyról különbözően szóló tanok is összeegyeztethetők a kinyilatkoztatott igazsággal. Nyitva marad így a tér a természetes eszközökkel való tudományos kutatás számára, s kell is, hogy nyitva maradjon. Nem látni, hogy a tanítóhivatal miként írhatna itt elő pozitív kötelező tant.

Az I. vatikáni zsinat kinyilvánította ugyan az egyház tévedhetetlenségét „in doctrina fidei et morum”. A hivatalos szónok, Gasser brixeni püspök, egy kiváló teológus, azonban kifejezetten kijelentette, hogy a tévedhetetlenség a „depositum fidei”-re, azaz a „hitletéteményre” vonatkozik, valamint arra, ami vele közvetlenül összefügg. Ez áll kétségekívül az „in rebus fidei et morum” formulára is. A tévedhetetlenség tehát annyiban vonatkozik az erkölcsi tanításra, amennyiben ez ki van nyilatkoztatva, mint például a felebaráti szeretet parancsa, vagy a házasság felbonthatatlansága.

Az I. vatikáni zsinat szövegeiből, valamint a tridentin zsinatnak abból a szövegéből, amelyre hivatkozás történt, világosan kitűnik, hogy az egyház tévedhetetlensége a kinyilatkoztatott közlésekre, azok védelmére, magyarázására és továbbadására vonatkozik, és csak a határokon belül igényelhető. Ezt erősítette meg Gasser püspök is, amikor 1870. július 16-i előadói jelentésében a szavazásra előterjesztett dogmatikus szöveget ekként vizsgálította meg:

„A definíció tartalmazza a tévedhetetlenség tárgyát is. A tévedhetetlenség ígéretét az egész hitletétemény megőrzése és kifejtése okából kapta az egyház. Ezért általában könnyű belátni, hogy annak tárgya a hitre és az erkölcsökre vonatkozó tan. De azok az igazságok, amelyek a hitbeli és erkölcsi tanhoz tartoznak, nem

mind azonos természetűek és nem ugyanolyan mértékben szükségesek a hitletétemény megőrzéséhez. Ebből következik, hogy a velük szembenálló tévedések is különböző fokban mondanak ellene a hitletéteménynek, és pedig attól függően, hogy a vonatkozó igazságok szorosabban vagy kevésbé szorosan tartoznak bele a hitletéteménybe. Már most bizonyos, hogy a pápa tévedhetetlensége az igazságoknak teljesen ugyanarra a körére terjed ki, mint az egyházé, mert mindkettőnek teljesen azonos a célja. Az Istentől megígért tévedhetetlenség biztosan vonatkozik legalább is arra, ami közvetlenül a hitletéteményhez tartozik, ebből folyóan a dogmák meghatározására és a tévtanok elítélésére. Az összes keresztényeknek tehát igaznak kell tartaniok azt a hittételt, hogy dogmák meghatározásában az egyház tévedhetetlenül jár el. Mint azonban mondtuk, a kinyilatkoztatott hitigazságokkal más igazságok is szorosabban vagy kevésbé szorosan összefüggenek, amelyek, ha nem is lettek kinyilatkoztatva, a kinyilatkoztatott igazság megőrzéséhez, megvilágításához és értelmezéséhez megkívántatnak. Az ilyen igazságok tehát, amikhez még a dogmatikus tényeket (*facta dogmatica*) is hozzá kell számítani, amennyiben a hitletéteményt nem lehetne nélkülük megőrizni és megmagyarázni, nem tartoznak bele közvetlenül a hitletéteménybe, de szükségesek annak védelmére. S ezért valamennyi katolikus teológus egyöntetű tanítása, hogy az egyház az ilyen igazságok hiteles hirdetésében is tévedhetetlen, s ennek tagadása igen súlyos tévedés lenne. A nézetek csak annak a bizonyosságnak fokát illetően különböznek, amellyel ezt a tévedhetetlenséget a teológusok állítják, hogy vajon ezt hittételnek kell-e tekinteni, amelynek tagadása eretnokség lenne, avagy csupán olyan tételnek, amelyet egy kinyilatkoztatott igazságból vezettek le és így csak teológiaiilag bizonyos. Minthogy a pápai tévedhetetlenségre ugyanaz áll, mint az egyház tévedhetetlenségére, ez a kérdés itt is felmerül. A bizottsági tagok azonban egyhangúan úgy döntöttek, hogy erre a kérdésre nem térnek ki, amiből szükségsszerű következtetésként adódik, hogy pápa most csak ezt határozzuk meg: a pápai téved-

ihetetlenség tárgyáról ugyanazt kell hinni, mint amit az egyház tévedhetetlenségéről hiszünk.

Igy a jelenlegi meghatározásnak a pápai tévedhetetlenség tárgyát illetően két része van, amelyek legbensőbbben összefüggenek egymással. Az első csak általánosságban jelöli meg a tárgyat és azt mondja, hogy a hit és az erkölcs dolgai tartoznak bele. A második azonban az egyház tévedhetetlenségével való összehasonlítás útján körülírja és meghatározza azt, mondván, hogy a pápa tévedhetetlenségének tárgya pontosan olyan messzire nyúlik, mint az egyház tévedhetetlenségének tárgya. Ezt a két részt mindig együttesen szem előtt kell tartanunk, ha a meghatározás igazi értelmét meg akarjuk ragadni. Amennyire eretnokság volna tehát kétségbe vonni az egyház tévedhetetlenségét a dogmák meghatározásában, úgy e dekrétum értelmében nem kevésbé eretnokság lenne annak tagadása, hogy a pápa tévedhetetlen hittételek meghatározásában; és miként eddig volt, ezután is csupán teológiai bizonyosság, *nem pedig hitigazságként* érvényes, hogy az egyház tévedhetetlen azoknak a más igazságoknak megállapításában, amelyekről fentebb beszélünk, ugyanúgy nem mondja ki ez a dekrétum azt sem, hogy a pápa ugyanezekre vonatkozóan ne tévedhetne. Ebben a kérdésben mind az egyházi, mind a pápai tévedhetetlenséget illetően ugyanaz a teológiai bizonyosság áll fenn, mint korábban."

Nyilvánvaló ebből — állapítja meg David —, hogy az egyház tévedhetetlenségéről szóló dogma *nem vonatkozik a tiszta természetjog és a természetes erkölcsösség kérdéseire.*

*

A II. vatikáni zsinatnak az egyház és a mai világ viszonyát tárgyaló pasztorális konstitúciója az első rész 3. fejezetében nem ok nélkül hangsúlyozza a földi dolgok és a profán tudományok önállóságát (*autonómiáját!*) — folytatja David. Ha tehát a természetjogot komolyan vesszük, akkor kell, hogy álljon ez a természetjogról szóló tudományra is. Végére a természetjog az a jog és a köteleességeknek az a köre, amely a dolgok természetéből következik és az ész

természetes fényénél ismerhető fel.

A zsinat ugyanakkor fájlat bizonyos szellemi magatartásokat, „amelyek a tudományok jogos autonómiájának nem kellő megértése miatt a keresztényeknél sem hiányoztak”. „Kortársaink közül — úgymond — sokan félni látszanak, hogy az emberi tevékenység szorosabb kapcsolódása a vallással akadályozza az emberek, a társadalmak és a tudományok autonómiáját. Ha a földi dolgok öntörvényszerűségén azt értik, hogy a teremtetett dolgoknak és a társadalmaknak megvannak a saját törvényeik és értékeik, amelyeket az embernek fokozatosan kell felismernie, használnia és alakítania, akkor *föltétlenül jogos* ennek az öntörvényszerűségnek igényelése. Nemcsak korunk emberei követelik ezt, hanem ez felel meg a Teremtő akaratanak is. Teremtett voltánál fogva ugyanis minden dolognak a számára sajátos módon megvan a szilárd alakja, igazsága és jósága, megvannak a saját törvényei és rendezettségei. Ezeket az embernek tisztetben kell tartania és el kell ismernie, hogy mindenegyes tudományágnak és technikai eljárásnak saját módszere van."

Nem látható be — fűzi hozzá David —, hogy miért ne lenne ez érvényes a természetjogra is. Ha a természetjog valóban „természetjog”, akkor az idézett fejtegetéseknek a természetes, vagyis a természetben megalapozott erkölcsösségről szóló tanításra is vonatkoznia kell, már amennyiben ezek a tanok nem egyértelműen ellentétesek a kinyilatkoztatott erkölcsi alapelvekkel. Az egyházi tekintély a tiszta természetjog kérdéseiben amúgyis a természetes tudományokra van utalva — *itt észérvekkel, nem pedig tekintélyi érvekkel kell vitatkozni és küzdeni.* A döntést is rá kell hagyni ezekre a tudományokra, feltéve, hogy a döntés nem ellentétes a kinyilatkoztatással. Áll ez az emberrel foglalkozó tudományokra is, mert ha az embernek vannak is olyan mélységei, amelyek nem hozzáférhetők a természetes tudomány számára, emiatt még nem veszítik hatályukat az emberre vonatkozó természetes megismerések. Az egyház maga hangsúlyozza például a tulajdonjogot, a gazdasági együttrendelkezést, a házassági morál legtöbb alaptételét illetően,

hogy ezek a kérdések a természet-jogba tartoznak. Kétség sem férhet tehát ahhoz, hogy a természetes tudományoknak (biológia, pszichológia, orvostudomány, antropológia, népesedéstudomány, bölcsélet stb.) megvan az illetékességük mindezek tekintetében.

*

De nem a pápák lépték-e túl akkor illetékességüket, amikor kijelentéseikben a tiszta természetjog kérdéseiben is állást foglaltak? *Semmiképpen sem* — feleli *David* —, annak ellenére sem, hogy tisztán a tanítóhivatalon belül nehéz volna igazolni ilyenféle illetékességet. *Az egyháznak ugyanis nemcsak tanítóhivatala, hanem pásztori hivatala is van.* Utóbbi azt jelenti, hogy az egyháznak támogatnia és vezetnie kell a híveket erkölcsi életvitelükben, már amennyiben rászorulnak ilyen vezetésre. Világos, hogy olyan korokban és népek-nél, amelyek még nem elég fejlettek, erősebb vezetésre van szükség, ennek a vezetésnek azonban abban a mértékben kell hátrább lépnie, amelyben a keresztények nagykorúakká és ítélőképesebbé válnak.

A pásztori hivatal így olyan nevelési és vezetési feladatokat ró az egyházra, amelyek nem lehetnek meg ugyan tanbeli alap nélkül, de mégis *messze túlnyúlnak a tanítóhivatalon.* A pásztori hivatalnak a vezetendő fejlettségi fokához, tudatállapotához, ítélőképességéhez és szükségleteihez kell alkalmazkodnia. Bizonyos kultúrfokon neki kell valamely népek, valamely társadalmi rétegnek megadnia azokat a feleleteket, amelyeket magasabb kultúrfokra jutott népek és társadalmi rétegek maguktól is megtalálhatnak, illetve kell, hogy megtaláljanak. Amikor például a fiatal germán népek beáramlottak az egyházba, az egyház nemcsak a kinyilatkoztatást közvetítette számukra, nemcsak a keresztény életformákat ismertette meg velük, hanem magasabb kultúrára, műveltségre, államiságra és művészetre is emelte őket. Ezzel megbecsülhetetlen szolgálatot tett nekik. Egyszer azonban mindezeknek a népeknek fel kellett szabadulniuk a gyámság alól s mint immár nagykorúaknak, magukra kellett venniök a felelősséget a saját sorsukért. Hogy

ez az átmenet nem történt mindig törések, egyfelől lázadások, másfelől az atyáskodás elnyújtásának kísérlete nélkül, szinte elkerülhetetlen volt.

Senki sem róhatja fel, ha tárgyilagosan gondolkodik, az egyház bűnéül, hogy annakidején az állami és a polgári élet alakításában a kezdeményezést magához ragadta és a keresztény életfelfogásnak konkrét formákat adott. Nem ritkán egyenesen kötelessége volt ez. Hogy ennek során olyasmiket is elrendelt és képviselt, amik nem vezethetők le minden további nélkül a hitletéteményből, óhatatlan volt. Hagyományaira és tapasztalataira támaszkodva és a maga keresztény életszemléletéből kifolyóan az egyház erkölcsi kérdésekre olyan válaszokat is kénytelen volt adni, amelyeket teljes egészükben nem fedett a kinyilatkoztatás. S amíg az egyének és a népek ítélőképessége nem fejlődött ki annyira, hogy saját felismeréseik alapján meghozhassák a szükséges erkölcsi döntéseket, addig a keresztény ember tartozott is önként és hívó lélekkel követni ezeket az érettebb mérlegelésből eredő és magasabb helyről származó utasításokat, még akkor is, ha ezek nem birtokolták a tévedhetetlenség teljes biztosítékát.

S még valamit meg kell fontolni. Nincs az az ember, nincs az a keresztény ember sem — ha még annyira felnőtt és érett is —, aki a környezetétől, a hagyománytól, a közerkölcstől és a szokásoktól teljesen függetlenül alakítaná ki erkölcsi elveit és ítéleteit. Akkor is, ha egyre személyesebb felismerésekre és meggyőződésre törekszik, valamennyi lényeges pontban valami módon kötve marad a közösséghez, amelyben él. A nagykorú keresztény is csak keresztény életfelfogásával összefüggően alakíthatja ki hitbeli és erkölcsi meggyőződéseit. Ítéleteiben része van az egész kereszténységnek. S magától értetődik, hogy e téren a *hivatali hierarchia különleges, vezető, tisztázó, biztonságot adó szerepet visz.* Ám a hierarchia is az összegyház „hitérzéke” segítségével alkotja meg ítéleteit, s ez az összegyház folyvást keres és alakít. Nem egy esetben tapogatózás ez, amely ki van téve egyoldalúságoknak és tévedéseknek is. Ezért kell az egyháznak *nyitottnak maradnia* új felismerések számára, bárhonnan jöjjenek ezek.

Gyakran kerül a pásztori hivatal olyan helyzetekbe is, amikor még nem teljesen világos az ügy és számára mégis kényszerűség, hogy megszólaljon, figyelmeztessen, cselekedjék. Ilyenkor azonban készen kell állnia arra is, hogy ítéletét később az újabb és jobb felismeréseknek megfelelően módosítsa.

*

Az egyháznak és az egyházi tekintélynek a természetjoghoz való viszonyáról David — megoldási javaslatként — a következő megállapításokat szűri le:

1. Az egyház a Szentírással összhangban és dogmatikus bizonyossággal tanítja, hogy van természetjog, s ezt lényeges rendelkezéseiben a természetes értelem felismerheti.

2. Tanítóhivatalának keretében az egyháznak arról kell döntenie, hogy egy meghatározott természetjogi tan összeegyeztethető-e a kinyilatkoztatással, vagy sem.

3. Ha az egyház ennek a természetjognak tartalmáról további kijelentéseket tesz, akkor az ilyen kijelentések, még ha ünnepélyes formában történnek is, inkább a pásztori, mint a tanítóhivatalhoz tartoznak. *Ezek a kijelentések nem formálhatnak igényt tévedhetetlenségre, kivéve azt az esetet, amikor a vonatkozó természetjogi tételek tartalmát az isteni kinyilatkoztatás is magában foglalja. A tisztán természetjogi tételeknek nem forrása sem a Szentírás, sem a hiteles teológiai hagyomány, mert hiszen utóbbinak előfeltétele éppen a kinyilatkoztatás.*

4. Ennek ellenére az egyház bizonyos körülmények között jogosult, sőt kénytelen kijelentéseket tenni a természetes erkölcsi törvény bizonyos követelményeiről is, ilyenkor azonban nem tanítóhivatalából, hanem pásztori hivatalából kifolyóan lép fel. Feladata ugyanis, hogy segítségére legyen a hívőknek a keresztény erkölcsi élet megvalósításában és hozzásegítse a hívőket a helyes ítéletalkotáshoz is, ha ők maguk a saját ismereteik alapján nem képesek erre. Ezek a kijelentések azonban „salvo meliore iudicio” (míg nincs jobb ítélet) érvényesek.

5. Minthogy az egyháznak a pásztori hivatalra hiteles megbízatása van,

az erkölcsi életvitelnek azokban a kérdéseiben, is amelyek a hívők lelki ismeretét mélyen érintik, számíthat a Szentlélek különös segítségére, ezzel azonban még nem birtokolja a tévedhetetlenség biztosítékát ezekben a kérdésekben. Eppen ezért itt különösképpen figyelembe kell vennie a szakemberek tudását és ítéletét, feltevé, hogy egyáltalán kényszerítve érz magát állásfoglalásra. Ugyanez vonatkozik a politikai természetű vagy ilyen vonatkozásokkal bíró kérdésekre is.

Minthogy a hívő alá van vetve az egyház pásztori hivatalának, másfelől pedig az egyház a Szentlélek különös támogatásának örvend, a hívőknek egyet kell értenie az egyház ilyen utasításaival, akkor is, ha tudja, hogy itt nincsen szó tévedhetetlen döntésekről. Ha azonban a hívő elégséges szaktudással és körültekintéssel rendelkezik, akkor nyomós ellenérvek felmenthetik az egyetértés alól, sőt egyenesen kötelezhetik arra, hogy ne csak személy szerint kövesse ellentétes belátását, hanem adott esetben ezt akár a magánérinkezésben, akár a nyilvánosság előtt képviselje.

*

Jakob David kifejezetten azzal a céllal hozta nyilvánosságra dolgozatát, hogy ösztönzést adjon szabatosabb kutatásokra és az egyház tanító tekintélyének körülhatárolására a tiszta természetjog kérdéseiben. Szerinte a tanítóhivatal és a pásztori hivatal megkülönböztetése *járáható utat* nyit számunkra. Lényeges eredménye lenne ennek, hogy a „keresztény szociális tan”, az államtan, a házassági és a szexuális erkölcs sok kijelentése távolabb kerülne attól, ami teológiai kötelezés alá esik. Nem kevés balasztól szabadítanók meg ekként a morálteológiát: egyrészt tévedéseket és félreértéseket tisztázhatnánk, másrészt mind a felismerések, mind a körülmények fejlődését és haladását könnyebben foglalhatnók egységbe, anélkül, hogy mindannyiszor az egyház tanító tekintélyét is igénybe vennék — s ugyanakkor veszélyeztetnők. Nyilvánvaló, hogy ebben az esetben a teológiának is el kellene ejtenie némely tételeit, amelyek tekintetében amúgyis kétséges az illetékessége.

A KIS ÚT

... Egyedül a művészi ábrázolásokról is hányféle Krisztus-arc tekint felénk. En az embert megértő Krisztust szeretem. A pusztában böjtölő Krisztus alakját életidegennek érzem. — És mégis azt tartom, hogy semmi sem indokolja azt az engedékenységet, amivel manapság az egyház híveinek kedvében akar járni a böjti fegyelem lazításával. Figyeljék meg: ezt az engedékenységet éppen a legvallásosabb emberek honorálják a legkevésbé. Hiszen ma már tudományosan is igazolható, hogy a testi megtartóztatások — közöttük a böjt is — nemhogy kárára, hanem ellenkezőleg, hasznára vannak az embernek.

A tavalyi, zsinatutáni rendkívüli jubileumi év nagyböjtjére adta ki VI. Pál pápa „Poenitemini” kezdetű apostoli konstitúcióját, mely az egyház új böjti fegyelmeinek alapelveit tartalmazza. Azóta a feljebb idézett véleményhez hasonlókat gyakorta hallhatunk. Hallani fogunk ezután is, amikor a pápai rendelkezés alapján a Magyar Püspöki Kar is kihirdette már a minden magyar egyházmegyére egységesen érvényes új böjti fegyelmet.

Még csak azt sem lehet mondani, hogy valamiféle félreértésről van szó azok részéről, akik az új rendelkezésekben „fegyelmi lazítást” vélnek látni. Hiszen a rendelkezések világosak, egyértelműek. De annál inkább szó lehet egy bizonyos fokú meg nem értésről, aminek legáltalánosabban az lehet az oka, hogy a mi böjtről alkotott felfogásunk és gyakorlatunk évszázados tradíciók betonjába ágyazódott. Nem is az egyházi év során ritmikusan következő böjti időszakok és ezen belül is a pénteki hústiltalom megszokására gondolok elsősorban, hanem arra, hogy ha csak magát a böjt szót kimondtuk, mindig csupán tiltó rendelkezések halmazátára gondoltunk. Arra már kevesebbet, hogy a „böjti idő” egyben „bűnbánati idő” is. A böjti napok — bűnbánati napok: az engesztelés, az elégtétel napjai is. Az ételektől való megtartóztatás csak egyik — és nem is legnehezebb — fajtája az önmegtartóztatásnak. Röviden: arra figyeltünk jobban, amit egyházunk a böjti rendelkezésekben tilt és kevésbé arra, amit ajánl.

Ebben a vonatkozásban az új böjti fegyelemre korántsem az jellemző, hogy csökkentek vagy enyhültek benne a tiltó rendelkezések, hanem az, hogy kibővült azoknak az erénygyakorlatoknak a köre, melyeknek

eddig is csak egyik tartozéka volt a böjt.

Igen, eddig is. Mert a Krisztus tanítására épülő engesztelés, elégtételadás és bűnbánat gyakorlatának hármas egysége az egyház kezdeti ideje óta az imádság, a böjt és alamizsnakodás hármasában valósult meg az evangélium szellemében élő vallásos emberek életében. Még abban a sokszor szélsőségesen szigorúnak tartott középkorban is így fejeződött ki az egyházas magatartás a böjtöléssel kapcsolatban: „Azt mondhatja nekem valaki: nem vagyok képes böjtölni. De azt úgye nem mondhatja, hogy nem tudok szeretni... Ha azt mondja valaki, nem tudja magát a bortól és hústól megtartóztatni, elhiszem azt is. Ha azonban azt mondaná, hogy nem tud az ellene vétőknek megbocsátani, akkor már nem hiszek neki...” (Laskai Ozsvát: *Biga Salutis.*)

Amikor alaposabban szemügyre vesszük a mostani böjti enyhítések szándékát és szellemét, úgy találjuk, hogy azokkal a bizonyos enyhítésekkel az egyház korántsem akar a hívek „kedvében járni”. Ellenkezőleg. A böjt elmélyítéséről és az önmegtartóztatás régebbi formáinak egy magasabb szintű síkra helyezéséről van szó, amihez — próbáljuk csak meg — sokkal több lelki erő és fegyelmezettség szükséges, mint bizonyos elegelektől való megtartóztatáshoz.

Mai körülményeink között már felesleges is arról beszélni, hogy a hústól való megtartóztatásnál a legtöbb ember számára komolyabb önmegtartóztatást jelent például az alkoholtól, feketekávéától és más serkentőszerektől való tartózkodás. Arról is kár beszélni, hogy a mai ember étkezési anyagának megválasztására, étkezési rendjébe mennyi rajtunk és akaratunkon kívülálló tényező szól bele.

Egyházunk ilyen és hasonló körülményekre, a mai ember életformájára volt figyelmes tekintettel, amikor szűkítette a tiltó rendelkezések körét. Meggyőződésünk, hogy ezt a figyelmességet a katolikus hívek többsége igenis honorálja, mégpedig azal, hogy önkéntesen bővíti azt a másikat kört, melybe a mindennapi jócselekedetek, az erkölcsi erőnlétet támogató önmegtagadások, a hivatásunkkal és állapotbeli kötelességeinkkel járó erénygyakorlatok tartoznak. Ezt a kört pedig nem az időszak, hanem a mindennapi helytállások tanúságtételei töltik be.

Bőjtölésünk eddigi karaktere ugyanis túlnyomórészt csak bizonyos időszakokhoz és napokhoz tapadt. A tradícióhoz való ragaszkodás csak elmélyítette a tilalmi időszakok kontúrait. Sokszor nem is a leghasznosabb előjellel, mert sokakban így fogalmazódott meg az időbe zárt böjti fegyelem: ma még tilos, de holnap már mindent szabad.

Egyházunk szándéka most arra irányul, hogy emeljük ki önmegtartóztatásunkat ebből az időbeli elhatároltságból. Erre már korunk nagy elmélkedője — Newman bíboros — is felhívta figyelmünket: „Krisztus szavai ezek: Aki utánam akar jönni, tagadja meg magát, vegye föl keresztjét és mindennap kövessen engem” (Lk. 9, 23). Eszerint a keresztény ember vallásos élete nem csupán némely

alkalmi erőfeszítésben áll, néhány olyan jócselekedetben, amelyet bizonyos időben némi töredelemmel, imával és jámbor cselekménnyel végzünk. Ez olyanféle vallásosság lenne, mely a szemlélőket csodálatra és bámulatra készíti anélkül, hogy a valóság és az illető magánéletében valami személyes és állandó valóság lenne. Az a törvény, mely gondolkodásmódját, beszédét, cselekedeteit Isten akaratához szabná. A *mindennap* szó azt is magába foglalja, hogy az önmegtagadás, amelyet Krisztus kedvel, a kis dolgokban mutatkozik meg. S ez könnyen érthető. Mert alkalmakkal az önmegtagadás nagy teljesítményeivel nem találkozunk mindennap. Ezért az önmegtagadás nem olyan teljesítmény, amit egyszer-egyszer gyakorlunk, azután mindenek vége. Hanem jelenti azoknak a kis kötelességeknek szakadatlan teljesítését, amelyek sokszor oly kényelmetlenek számunkra.”

Íme, egy zsinatelőtti jótanács a zsinatutáni idők hívó emberének.

Végül aki mégis úgy gondolja, hogy az engesztelő, elégtételt szerző és bünbánatot gyakorló mindennapi jócselekedetek mellett megtartja a régebbi böjtölés megszokott rendjét is — böjtöljön kedve szerint. Nem vétkezik még akkor sem, ha azon a most már nem kötelező „szigorúbb” böjten önkéntesen szigorít.

Magyar Ferenc

NAPLÓ

TILTAKOZÁSOK ÉS OVÁSOK SPELLMAN BÍBOROS VIETNAMEI BESZÉDE ELLEN. „Széleskörű bírálatot váltott ki Spellman bíboros saigoni kijelentése, amely szerint a vietnami háborúban minden más, mint totális győzelem, elképzelhetetlen” — ezekkel a szavakkal vezeti be az angol katolikusok vezető hetilapja, a *The Universe* azt a tudósítást, amelyben a new-yorki bíboros-érsek karácsonyi vietnami beszédének katolikus visszhangját ismerteti.

Spellman bíboros, mint az amerikai hadsereg tábori püspöke, Vietnam-ban, az amerikai katonák körében töltötte a karácsonyt és ebből az alkalomból beszédet intézett hozzájuk. Ebben a beszédben a fentebb idézettekén kívül még a következőket is mondta a bíboros: „A totális győzelem jelenti a békét”, továbbá: „Az Egyesült Államok katonái Isten szolgái, minthogy az igazság, a civilizáció és a béke ügyét védelmezik.”

Lényegében ezek a kijelentések váltották ki az angol katolikus lap által említett „széleskörű bírálatot”, amely — amint azt az elmúlt hónap megnyilatkozásai bizonyítják — valóban az egész katolikus világban hangot kapott.

A legérzékenyebben Franciaországban reagáltak a bíboros harcias megnyilatkozására. *Paul-Joseph Schmitt* metzi püspök nyílt levelet intézett az amerikai főpaphoz. Ebben a többek között a következőket írja „Eminenciás Uram! Engedje meg a metzi püspöknek, akinek egyházmegyéje oly sokszor volt véres csaták színhelye, hogy kifejezésre juttassa a saját, és az egyházmegyéje területén élő hívők és nem-hívők nagy többségének megdöbbenését, a nyilatkozatok olvastán, amelyeket Ön Saigon-Tan-Son-Nuth-ban a karácsonyi mise után tett.” — „Megértjük és oszttjuk szenvedését, amelyet oly sok fiatal honfitársának — akiknek Ön tábori főpapja — kiontott vére miatt érez. De lehetséges az, hogy nem érez hasonlóképpen azoknak az ártatlan áldozatoknak, gyermekeknek, asszonyoknak és öregeknek szenvedését látva, akiket az Önök katonáinak fegyverei sebesítettek, égettek vagy öltek meg? Vajon nem mondta-e Krisztus: „Amit a legkisebb testvéreim közül egyvel is tettetek, velem tettétek” (Mt. 25, 40).” A levél ezután a II. vatikáni zsinatnak a nyílt városok bombázását elítélő nyilatkozatát és VI. Pál pápának a vietnami karácsonyi fegyverszünettel kapcsolatos szavait idézi és fölteszi a kérdést, vajon a bíboros szívében és lelkében nem azonosítja magát a Szentatyával? „Bocsássa meg nekem ezeket a kérdéseket — folytatja Schmitt püspök —, de lelkiismeretbeli kötelességemnek érzem, hogy föltegyem őket. Magyarázattal tartozom híveimnek is, akik engem kérdeznek. Egy olyan időszakban, amikor az egyház alázattal és bátorsággal törekszik arra, hogy az evangélium és az egyetemes testvériség kovása legyen a világban, az Ön megnyilatkozásai azzal a kockázattal járnak, hogy súlyosan kompromittálják azoknak a keresztényeknek önzetlen erőfeszítéseit, akik arra vállalkoztak, hogy fölépítik az emberek testvéri városát és így teszik nyilvánvalóvá Isten dicsőségét. Válaszát várva, kérem fogadja, Eminenciás Uram, testvéri és nagyon fájdalmas tiszteletem kifejezését. Paul-Joseph Schmitt, metzi püspök.”

Sajtónyilatkozatban juttatta kifejezésre egyetnemérését *Martin* bíboros, roueni érsek, aki a *Paris-Normandie* munkatársának a többek között a következőket mondta „A zsinat elítélte a fegyverkezési versenyt és bűnösnek mondotta a totális háborút. A hadi kiadásokra elfecsérelt hatalmas összegeket az emberiség javára lehetne fordítani. Ez a megállapítás minden háborúra, így a vietnamira is érvényes. Minden kereszténynek legelső sorban arra kell törekednie, hogy megakadályozza az esztelen vérontást s hogy gátat szabjon a mérszarlásoknak, amelyek katasztrófába sodorhatják az emberiséget. Egyidejűleg világosan ki kell nyilvánítanunk, hogy minden felelős vezető értsen belőle: a modern ember lelkiismerete nem képes többé elviselni a háborút.”

A francia katolikus sajtó vezető orgánumban, a *La Croix*-ban, *P. Antoine Wenger*, a lap főszerkesztője ezeket írta: „Spellman bíboros szavai általános megdöbbenést és a békeszerető emberek körében botrányt keltettek. Ellentétben állottak azzal a véleménnyel, amelyet a tárgyalások és kölcsönös engedmények révén elérendő békéről a pápa oly gyakran juttatott kifejezésre.” Ugyanezt a gondolatot *Georges Montaron* a *Témoignage Chrétien* hasábjain a következőképpen fogalmazza meg: „Az amerikai bíboros megáldotta a háborút, amely a győzelem útját egyengeti, míg Róma püspöke egészen más formába öltöztette ünnepélyes fölhívását: „Az Úr nevében álljatok meg.” Minő ellentmondás a két magatartás között!”

Olaszországban elsősorban a vatikáni visszhang felé fordult az érdeklődés. A tudósítók kérdésére *Fausto Vallainc* prelátus, a Szentszék sajtóirodájának vezetője válaszolt. Kijelentette, hogy az ügyben „máncs és nem is várható semmiféle nyilatkozat”. Ugyanakkor általános a vélemény, hogy az *Osservatore Romano* december 28-i számában megjelent egyik kommentárnak az a mondata amely szerint „a karácsony éjszakája volt a legkevésbé alkalmas arra, hogy a fegyverek ügyét hirdessék”, a név említése nélkül is Spellman bíboros beszédére vonatkozott. Nyíltan foglalt állást a bolognai érsekséghez közelálló *Avvenire d'Italia* című katolikus napilap, amikor a következőket írta: „Nem titkolhatjuk hogy Spellman bíboros szavai még súlyosabbá tették azt a lelkiismereti problémát, amely sok katolikust oly fájdalmasan gyötör a félelmet keltő vietnami háború miatt. Ha ennek a háborúnak meg is lehetnek a poli-

tikai indokai, és ha ezek alapján el is fogadhatjuk azt, mint olyan rosszat, amit mind ez ideig nem sikerült orvosolni, akkor is csak kevesen hajlandók annak elismerésére, hogy itt valamiféle vallásos természetű szent ügyről van szó. Valójában a keresztény lelkiismeret elutasítja annak elfogadását, hogy 'Isten ügyének' szolgálatához olyan kegyetlen eszközökre lenne szükség, mint amelyekkel egy modern háború jár együtt. A két fél harcosainak és a háború polgári áldozatainak szenvedése csak egy reményt táplálhat, a győzelem nélküli és mindkét fél számára becstelen béke reményét. Ezt a reményt tanította nekünk a pápa békeakciójával."

Általános elvi szempontból is figyelemre méltó a német sajtó köréből a *Münchener Katholische Kirchenzeitung* kommentárja. A lap főszerkesztője, *Lorenz Freiberger* prelátus, „régí vágású tábori prédikátornak” nevezi cikkében *Spellman* bíborost. Megalapítja, *Spellman* azon igyekezett, hogy az amerikai katonákban lehetőleg ne merüljön fel az a kétség, amely a vietnámi háború igazságos voltával kapcsolatban egyre több keresztényt, és köztük sok fiatal katolikust gyötör Amerikában. A bíboros szóhasználatja nehezen egyeztethető össze a pápa diplomáciájával — állapítja meg *Freiberger*, majd hozzáfűzi: „Az egyes országok nemzeti egyházaiban mindenütt föllelhető az a végzetes hajlandóság, hogy háborús időkben a nemzeti törekvéseket összekeverjék a hithirdetés ügyével. Az első világháború tábori prédikációi ijesztő példáit szolgáltatják ennek. Mindkét oldalról Istent ostromolták, hogy vigye győzelemre a saját ügyüket és alázza meg az ellenséget, tehát a keresztény szomszédot. Ha ma, ötven év után elolvassuk ezeket a tábori prédikációkat, megsemmisítő benyomást hagynak hátra arról, hogy a keresztények is mennyire belezüllöttek koruk szellemébe és tévedéseibe. *Spellman* tábori prédikátornak sok elődje volt. Viszont a XX. század pápáinak becületére legyen mondva, hogy ők a béke pártatlan közvetítőinek bizonyultak. Sosem a 'totális győzelmet', hanem az ésszerű békét tették ügyükké, még akkor is, ha békejobbukat a címzettek visszautasították.” (*Doromby Károly*)

GENFI VILÁGKONFERENCIA AZ EGYHÁZRÓL ÉS A TÁRSADALOMRÓL. A keresztények helye a haladás élén van! — ezzel a jelszószerű kijelentéssel jellemezhetjük azt az egyház és a társadalom kérdéseivel foglalkozó világértékeztet, amelyet a múlt év júliusában Genfben, az Egyházak Ökumenikus Tanácsának székhelyén és annak védnökségével tartottak. Ez tűnik ki azokból a részletes beszámolókból és értékelésekből is, amelyekkel a napilapok jelentéseinél jóval később immár folyóiratokban is találkozunk. A világkonferencián több mint négyszáz hittudós, gazdasági és politikai szakértő, atomfizikus, biológus és szociológus jelent meg, nem is szólva az újságírók százairól. Összetételét az jellemezte, hogy a résztvevők több mint fele világiak közül került ki, akik nagyon is aktívan szerepeltek, huszonhét főreferátumból tizenötöt ők tartottak, sőt még az osztályok és alosztályok vezetőségében sem a hittudósok voltak többségben, a jelenlevők kétharmada pedig a szocialista országok és a „harmadik világ” területéről került ki. A tudósok és a teológusok nem a protestáns vagy az ortodox egyházak küldöttjei voltak hanem személy szerint hívták meg őket hozzáértésük alapján. Így magát a konferencia elnökét is, *M. M. Thomas* bangalorei professzort, aki a szír-malabár keresztény egyház tagja. A meghívott *Martin Luther King*, a feketék jogaiért küzdő Nobel-díjas amerikai lelkész az akkor zajló chicagói események miatt nem jelenhetett meg. A katolikus egyházat nyolctagú megfigyelő csoport képviselte, élén *Charles Möller* püspökkel, aki a római Hittani Kongregáció altitkára.

Ilyen nagyarányú protestáns nemzetközi összejövetel legutóbb 1937-ben, Oxfordban volt, amikor hetven országból négyszáz résztvevő tárgyalta az akkor égető kérdéseket a német nemzeti szocializmus és a közelgő háború árnyékában. A mostani világkonferencián nap-nap után késő estig vitatkoztak s eközben „sok mély, újszerű, vitatható, magától értetődő, de dőre” beszéd is elhangzott, amint azt *Edward Duff*, a politikai tudományok professzora és a konferencia egyik katolikus megfigyelője jegyzi meg a *Stimmen der Zeit* számára írt cikkében.

A munka három szinten zajlott: nyilvános üléseken tárgyalták meg a fő társadalmi és teológiai kérdéseket. Négy szekcióban vitatták meg. 1. a gazdasági fejlődés világtávlatait; 2. az állam mibenlétét és feladatát az átalakulás korában; 3. a nemzetközi együttműködés és a békés együttműködés új formáit a pluralista világban; 4. a közösség kérdéseit a modern városi, technikai és pluralista társadalomban. Végül kisebb csoportokban a négy szekció tagjai együttesen tárgyalták meg a mindnyájukat közösen érdeklő általános kérdéseket: 1. a technika és tudomány forradalmi lehetőségeit, 2. a hittudomány és a társadalmi erkölcs tan kapcsolatát és 3. az egyház társadalmi hatását.

Miközben a genfi konferencia résztvevői megvitatották ezeket a kérdéseket, tudatában voltak annak, hogy a keresztények csak kisebbséget képviselnek a világban. A záróüzenet szerint az egyház „csak úgy remélheti, hogy átalakulást hozhat a világ számára, ha ő maga is átalakítja a világgal való érintkezését”. A résztvevők nem törekedtek arra, hogy egyetemes érvényű és minden problémára szóló megoldást adjanak. „Keresztény hitünk közös alapot ad, alapvető magatartást és közös célkitűzést társadalmi szolgálatunk számára — mondja a záróüzenet —, de nem biztosít könnyű egyetértést különleges társadalmi kérdésekben”. Ezek a fenntartások azonban nem azt jelentik, mintha a genfi konferencia visszatért volna a pietisztikus hagyományokra, a világtól való menekülésre. Ellenkezőleg, a keresztények jelenlegi alapérzését a záróüzenet *Toynbee* a hírneves angol történethölcselő kifejezését használva így foglalja össze: „Ha magunkra és egyházunkra nézünk, szegény és megbánás fog el, hogy korunk kihívására oly gyér erőfeszítéssel feleltünk”. Lehet, hogy ebben a mondatban némiképp kifejezésre jutott a harmadik világból és a szocialista államokból résztvevők „teremtő elégedetlensége” az Ökuménikus Tanács eddigi munka-módszerével szemben — írja az *Union* ez évi 19. számában.

De hogyan is felelt a konferencia erre a „teremtő elégedetlenségre”, korunk kihívására? A gazdag anyagból, amely az egyes szekciók jelentéseiből feltehetően, csak egy-egy mondatot ragadhatok ki. Általánosságban azt lehetne mondani az *Informations Catholiques Internationales* nyomán, hogy a konferencia kettős törekvése szólította fel az egyházakat: *Lemondásra és elkötelezettségre*. Lemondásra egyrészt arról a hagyományos magatartásról, hogy az egyházak a hatalom helyzetéből fogadják el a fennálló politikai, kulturális és társadalmi rendszert s így keveredjenek bele a világi ügyekbe, másrészt viszont elkötelezettségre a történet menetében járó ember, elsősorban azonban a szegények és az elnyomottak érdekében. Az első szekció határozata többek között kimondja, hogy „a kereszténynek kritikus szerepet kell betöltenie az emberi történetben, amelynek megállapított rendjét Isten állandóan újjáalakítja”. A keresztények vessék bele magukat a túlhaladott társadalmi és gazdasági struktúrák megváltoztatásába. „Az uralkodó birtokviszonyok és gazdasági formák gyakran megüti olyan természetes segélyforrásoknak a kihasználását, mint a földbirtokok és a talaj” — mondja az első szekció jelentése, és hozzáfűzi, „a keresztényeknek az a feladatuk, hogy ezekben az országokban a tulajdon, a jövedelem, a beruházás, a nevelési kiadások, a politikai és az adminisztratív szervezetek, valamint a fennálló nemzetközi kapcsolatok jelenlegi formáinak forradalmi megváltoztatása érdekében fellépjenek... A keresztény — hálá hitének — tudja, hogy egyetlen történeti struktúra, egyetlen hatalmi és biztonsági rendszer sem tökéletesen helyes. (Nincs olyan társadalmi rendszer, amit Isten irt volna elő. Sem a változás, sem a „status quo” nem szükségképpen jó.)” A konferencia ezekkel a szavakkal nem kanonizálta a forradalmat, bár a forradalom kifejezés a konferencia kulcsszavává vált — emeli ki *Georges Richard-Molard* protestáns lelkipásztor az *Études* számára írt beszámolójában.

A „forradalom” szót, mint szak kifejezést többféle értelemben használták, de elsősorban a modern technika viszonylatában. *Margaret Mead* (etnológus, a newyorki természetrajzi Múzeum őre, aki kétágú kígyóölő botját Genfben sem hagyta el) a technikát az emberiség legnagyobb felszabadítójának mondta. Mások hangoztatták, hogy a technikai forradalom megfordíthatatlan folyamat, amely az emberiséget egy teljesen technizált világba sodorja. Az egyházaknak — mondták — a technikai kor embere és nem a tegnapi embere felé kell

fordulniok. Meg kell találniok a módját annak, hogyan élhet az ember keresztényként az elkerülhetetlenül bekövetkező technikai világban, hogyan hirdethető az üdvösség Krisztusban az olyan emberiségnek, amely anyagilag már üdvözült. Ugyanakkor mások, mint például *Theobald* amerikai kibernetikus, rámutattak a technika veszélyeire is.

A fejlődésben lévő országok és népek, valamint az iparilag fejlett népek közti kapcsolat tárgyalásánál a „forradalom” kifejezést már nem annyira a technika, inkább a szó társadalmi, gazdasági és politikai értelmében használták. A „kezdő rúgást” — mint *Georges Richard-Molard* fejezi ki magát — *Richard Shaull*, a princetoni egyetem közgazdász-professzora adta meg a nyilvános ülésen. Őt követték a latin-amerikaiak, mind a katolikusok, mind a protestánsok, az afrikaiak és az ázsiai résztvevők nagyrésztben, valamint a szocialista államok képviselői. Egyes nyugatiak, akik a forradalom kifejezést pusztán a technikai haladásra és annak következményeire foglalták le — meg voltak lepve. *Shaull* professzor azonban nem habozott kijelenteni, hogy „a keresztény ember egzisztenciája forradalmi egzisztencia, neki tehát a társadalmi reform élen kell járnia”. Az egyháznak azok oldalán kell állnia és azokkal a forradalmi erőkkel kell együtt lennie, akik „ellenfelei az olyan rendszerek, amely valóságos sértés Isten és az ember ellen” — hangoztatta *G. Castillo-Gardenas* (Columbiából) is. Még tovább mélyítette ezt a gondolatot *Vitali Borojov* leningrádi professzor, ortodox főesperes, aki „A hittudomány kihívása és lényeges szerepe korunk társadalmi forradalmaiban” címmel tartott előadást. Vitába szállt azokkal a teológiai elméletekkel, amelyek „egy mindenkorra megállapított rend statikus szemléletének voltak foglyai”. Hivatkozott a II. vatikáni zsinatra (amelyen megfigyelőként vett részt) és a genfi protestáns-ortodox világértelmezetre, amelyek a legjobban tanúsítják, milyen szükség van a korunk szociális forradalmaival foglalkozó teológia elismerésére.

A harmadik szekció határozatban ítélte el az atomháborút, mint amely „Isten akaratával ellentétes”, „minden rossz közt a legrosszabb”. Szót emelt a nemzetközi intézmények megerősítéséért, és feltette egy nemzetközi adó bevezetésének gondolatát is. Üzenetben hívta föl a keresztényeket, hogy küzdjenek a világ békéjéért. „A legvégsőkre is vállalkoznunk kell a jelenlegi (vietnami) összeütközés befejezése érdekében. Ebben a feszültséggel terhelt helyzetben megoldást kell találnunk, mert ez a helyzet új háborúk lehetőségeit rejtje magában.”

A negyedik szekció tagjai megállapították, hogy a gyors szociális változások a kérdések egész tömegét vetik fel az egyház számára. „Az egyház jelenlegi struktúrájának az a problémája, hogy egy elmúlt társadalmi formában alakult ki, amely statikus, nagyrészt mezőgazdasági, vallásos szempontból pedig konformista jellegű volt.” Ma viszont már egészen másfajta, dinamikus, folytonosan változó ipari társadalomban élünk. A negyedik szekció szerint az egyházak mintha nem lennének eléggé tudatában, hogy az emberiség milyen válságban él. A problémák a hagyományos társadalmi élet feloldásában, a fajok világmérletekre kiterjedő összekülönbözéseiben, a nőnek még a családi életben belül is jelentkező új szerepében, a sexualitás új formáiban és a nemzedékek konfliktusában lépnek elő. Magát az Ökuménikus Tanácsot is felszólították, hogy „nagyobb megbecsülést” juttasson a nőknek. Foglalkozott a szekció az ifjúság lázadásával, s rámutatott arra, hogy a „fennálló értékrendszer mindezekig nem vette számításba a modern technika következményeit, sem azt, hogy vannak fiatalok, akik azért elégedetlenek, mert ez az értékrendszer úgy, amint alkalmazzák, nem tud megbirkózni olyan kérdésekkel, mint a háború, a gazdasági igazságtalanság, vagy a nyilvános becstelenség”. A negyedik szekcióban egyébként a szociológusok, az antropológusok és a nevelők amiatt is panaszkodtak, hogy hiányzik a közös nyelv, amelyen a teológusok és a tudósok megérthetnék egymást. Ezért ajánlja a jelentés a tudósokkal való párbeszédet és a teológiai képzés olyan irányú gyökeres megváltoztatását, hogy „előmozdítsa az igazi találkozást az egyház és az állandóan változó modern világ valóságai közt.”

A konferencián, magától értetődően, hangot kapott az ökuménikus együttműködés gondolata is. Charles Möller püspök, a többi katolikus megfigyelővel együtt, beható eszmecserét folytatott az Ökuménikus Tanács szakembereivel. A püspök — mint azt Edward Duff közli —, kijelentette: „Az egyházak és a jóakaratú emberek közötti együttműködésnek bizonyos számú olyan alapelvekre kellene támaszkodnia, amelyeket mindenki elfogadhatna anélkül, hogy ezzel Isten mellett, vagy ellene kellene döntenie.” Nagy várakozással fogadták Nyikodim metropolitának, a moszkvai patriarchátus külügyi osztályvezetőjének, ezzel kapcsolatos észrevételeit is. Nyikodim, aki sokat — éspedig latinul! — idézett XXIII. János és VI. Pál pápa enciklikáiból, dicsérte őket, mert — mint mondotta — jó alapot raktak le „a korunk problémáival foglalkozó széleskörű, gyümölcsöző, testvéri és békés párbeszédhez”. VI. Pál pápának az ateistákkal való párbeszéd nehézségeire vonatkozó nézetét, amit az „Ecclesiam suam” körlevélben fejtett ki, az orosz metropolita pesszimistának ítélte. Meg kell ugyan engedni — tette hozzá Nyikodim —, hogy nagy különbség van az ideológiában, ami a párbeszédet meg is nehezíti: a szeretetnek azonban, amely azon fáradozik, hogy a békét megteremtse és az ember sorsát megjavítsa, továbbra is minden jóakaratú embert együttérző, élő válasza kell ösztönöznie”. A tulajdon szociális jellegére vonatkozó zsinati állásfoglalást elemezve, Nyikodim, egy a köztulajdon alapján álló rendszer felé mutató katolikus tájékozódásra, egyszerűbben kifejezve, a szocializmus helyeslésére következtetett — írja Edward Duff, aki ezután ismét idézi a metropolitát: „Mindenesetre joggal lehet várni, hogy a jövőben mindezeknek a kérdéseknek alapvető megoldása tekintetében széleskörű kölcsönös megértés, egység és egyetértő, összeresztény szellemiség lesz elérhető.”

Protestáns és ortodox testvéreink valóban világméretű konferenciája is arra mutat, hogy az egyház és a világ eszmei és gyakorlati kapcsolatainak kímunkálásában mind jelentősebb szerepet fognak vinni a világi értelmiségiek. (Szigeti Endre)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. A költők is többnyire rajokban jönnek, „mint a darvak”, egyfelé-húzó közös nemzedéki vonásokkal; aztán szárnyuk erősödével az edzettebbek kiválnak az ékből és a maguk külön útjára térnek.

Fodor József kor és pálya szerint a *Nyugat* második nemzedékének tagja, de kezdetől fogva külön úton járt. Nemzedéke Petőfire tekintett, a népiességgel kezdte, vagy szürrealista kezdés után hamarosan megtért a népiességhez. Fodor József Adytól tanulta a lírát (Adytól, aki akkor egy időre számon kívül rekedt, vagy dilettáns utánzók martaléka lett); népies sosem volt, a szürrealizmus nem érdekelte. Pályájának íve már-már éppen az ellenkezője annak, amit nemzedékének útja rajzol, és amelyen a modern magyar líra halad. Más hagyományokba kapcsolódik, az eszményei is mások; költészetünk mai színpéjében többé-kevésbé „idegen”. De ezt az idegenséget maga is tudja, akarja és vállalja.

„Idegen” vagyok itt? — de csak ahhoz, mi
 Divat, silány; eszményem az örök,
 Nagy s emberi, s nem ma-divatja-holmi;
 Árván egy szent régibe merülök.
 Szép verseken merengek, miket irtak,
 Mig név, plakát ríkit rám ostobán,
 S mint nézem: rajtam egyet csavarint csak
 A szép-hurokkal-rámcsavart magány.

Mi ez a „szent régi”? Merre, kiknél találhatók ezek „merengéseit” tápláló szép versek? Aligha véletlen, hogy új kötete* egyik ciklusának mottója Shelleytől, másiké Byrontól való. Átnyúlva a modernnek feje fölött, az angol romantikában, Byron, Shelley, Keats világában találta meg a lelkének legotthonosabb tájakat. Tőlük asszimilálta magába és sajátjává a legtöbbet. Ta-

* Fodor József: Énekek napközben. Szépirodalmi könyvkiadó, 1966.

núság rá, de ugyanakkor példa is ennek a rokon-sugallta asszimilálásnak a mikéntjére egy-egy ilyen tömör, nagy természeti anyagot magába zsúfoló strófa

*Tavaszbetegség, kikelet-vasárnap,
Tündöklő hónap, édes és nehéz,
Zöldellő mennye mérsékelt sugárnak,
Mit június vált forrón, mint a méz.
Belsőd kiferdült, volt-magadra nem lesz,
Minden újdón, vad, s mint vagy: nem tudod;
S világ-nagy éh-kinban (s meg soha nem telsz!)
Már oldó lány halál kezét fogod.*

De nem előzménytelen ez a líra a mi költészetünkben sem; csak éppen más előzményekhez kapcsolódik: Káry mellett, részben talán Adyn át és Adyn túl ismét csak a magas hőfokú romantikába, és Aranyban is elsősorban a *Bolond Istók* költőjéhez. Ha elolvassuk kötete egyik legszebb versét, a *Sírok között* címűt, emlékeinkben egy-egy nagy Vajda-vers visszhangzik rá; s ha ilyen sorokkal találkozunk nála, mint: „Gondold meg, hogy mit írsz, vajh érdemes, — Hogy a derék jók rendjébe emeljen?“, vagy ilyen nagy-látomású szakaszokkal, mint:

*Mi történt a Földdel? Nem ismerek rá,
Egy szörnyű kártyás mindent szétzavart;
Élete örült lett, erkölcse vaddá,
S csak nőni látom jobban a vihart.
Hogy állhat vissza itt valami régi rend még,
Békés munka, biztonság, nyugalom?
Megindult a világ, ég boltja reng, ég —
Ég reng s a tenger mozgó sirhalom:*

képek, jelzők, kifejezések óhatatlanul Vörösmarty-rezonanciákat keltenek bennünk.

Mindezt lényegében eddig is tudtuk. Tudtuk, milyen ösztönző, pályaindító, eszméletető hatással volt rá Ady: ő maga is többször elmondta. Tudtuk, hogy érdeklődése az angol költészet felé vonzza; és lehetetlen volt észre nem venni bizonyos, alkatig menő rokonságait az angol romantikus költőkkel és költészettel. Tudtuk, hogy versformálása, erőszakos képalakítása és nyelvkézelése, nem utolsó sorban költői töprengéseinek minősége révén annak a nem folyamatos, hanem meg-megszakadó hagyománynak a menetébe illeszkedik, amelyet egy Katona József, egy Vörösmarty, egy Madách, egy Vajda János nevével jelölhetünk. Ő azonban talán még sosem tisztázta mindezt a maga számára, és számunkra olyan világosan, mint most, amikor költőileg megfogalmazta mind *ars poeticáját*, mind helyzetét. Azt írja:

*Vad, üde, nyers szag
Áradjon abból, mit szerkeszt kezéd,
S ekkor leírni méltó, hogyha mersz csak
Szokatlant, s mint, magad se kérdezed.
A frissen ácsolt mély-fa-fényű mondat
Még illatozzon belsőtől, miből
Kivágtad, hol az legmélyebb vadon-vad,
Es kényes, korcs finnyást, mint méreg, öl:
Ez *ars poeticám*.*

A föltétlen spontánság *ars poeticája* tehát, bizonyos fokú „ellenőrzetlenség”: az élményt azon melegeben, zsúfoltságát a nyelvi zsúfoltsággal is érzékeltetve lökni a versbe, úgy, hogy amit a költő mond, az még „illatozzon belsőtől”, vagyis élmény és kifejezés közé lehetőleg semmilyen, vagy minél ke-

vesebb hűtő, alakító, „értelmi” közeg kerüljön, és a vers vad, nyers sűrűségével valljon a költői lélek „legmélyebb vad-vadonáról”.

Közvetlenségre, közvetlen expresszióra a modern költészet is törekszik, de többnyire másként; a Fodor József spontaneitás-eszménye (bár rokon bizonyos expresszionista törekvésekkel is) lényegében romantikus jellegű. „Homért bújok, ha már tudni szeretném, mi a költés”, mondja; és: „Hogy kell csinálni, megtanultam egyszer, — Nekem elég, bárki mi mást tanít.”

Nagy arányú és nagy pátoszú régebbi kompozíciói is, mind a *Thesbites Ilyés* vagy az *Alexandros*, a romantikával rokonítják, azzal a romantikus ihlettel és költői magatartással, amely a szubjektív indulatok és érzések kiélésére megteremtette a maga álobjektív epikus hőseit, és „képzelt másokként forgatta magát”; amit erről mond, hasonlóan elmondhatta volna Byrontól Vajda Jánosig az európai romantika minden olyan költője, aki a maga sorsát epikus kivetítésben próbálta megragadni, megformálni vagy értelmezni: „Mert szűk, mit nyújt a nap, szomjas a lélek, — Szerény világán told, bezárva itt, — Így, hogy kopott valóm tágitva éljek, — Öltöttem im nagyobbak álmait.”

Legutóbb Nagy Sándoréit; de ebben a nagyító, hiperbolikus kivetítésben a dolog természeténél fogva sok minden elvész: „Most halk bűt érzél, mély hiányokat — S mit költött hős nyújt, erre csak üres szél, — Kell a való, mihez versed ragad.” A megnövesztett nagytól tehát a meghitten kicsinyhez fordul, a történelmi távlatok felől a mindennapokhoz, a pátosztól az intimításhoz. A színre hívott új szereplő most már minden maszki és eltávolítás nélkül az „én”: „Voltam más eleget: hadd legyek én már — Magamnak hőse; vonzók a nagyok, — De hős, talány mind, ki e föld terén jár — S így ha másért nem: mert ember vagyok.” Mert hős az ember, a mindennapok körülményei közt élő mindennapi ember is, és „naponta hős”, egyrészt mert „a napi szűk sor” is minduntalan és mindig más és más próba elé állítja, másrészt mert minden perce „harc a halállal”.

Ebben a megváltozott, és megváltoztatott perspektívában a költő legfőbb becsvágya a teljes ösztinteség: „Mondjak ki mindent úgy, ahogy vagyok.” Nem „tervezi meg” magát és pályáját önéletrajzilag; „kötetlenül” beszél magáról, annyiféleképpen, ahány alkalmat rá a „napközben” kapott élmények kínálnak. „Ahogy eszembe jut, rögtönzen engem” — mondja — ez az életét élete jelenében újraélő „visszavetült” tudat: „De hagyd a nagy szót; ami int, szerény már, — Nem hősi játék s képzeltem-nagyok; — Csak én vagyok szavamnak hőse, én már, — Mint mondtam, én csak, így, ahogy vagyok. — Kendőtlen, és úgy, mint ki számvetést tart...”

E számvetés időbeli kerete kerek egy esztendő, 1965 februárjától 1966 márciusáig, egyik tavasztól másik tavaszig. Így vet „csak egy pillantást körbe a középről”, de miközben körbe pillant, „megy maga is már”: nemcsak az emlékezés halad az emlékezésben, hanem az emlékező is az időben; vagyis egyszerre van jelen a kötetben az objektív, meg a szubjektív idő, egyszerre az idő mint kor, életkor, történelem és mint tartam. S épp ezzel a kettős mozgással sikerül elérnie a költőnek, hogy „egy pontjából” valóban „sokat láttat”, mert sokat lát, egészzé látja, vagy inkább talán egészzé, személyessé, elmúlt voltában is most-jelenvalóan hitelessé éli a részeket: amit ír, fölváltva jelenről-múltról, az végülis „mind-egészben én” lesz: egy év tartamában egy élet, úgy, ahogy egy esztendőnkben, jelenünkben, minden óránkban benne van az egész életünk. Ezért nem is a részletek a fontosak, hanem az élet egésze; mai teljessége, és nem az, amiből és ahogyan ez a mai mivolta kialakult: „Az összkép, mi a fontos, nem a részlet, — Magam összképe”; s ezért nem is törekszik semmiféle teljességre, hacsak nem a napközben fakadó spontán dalára: „Nem is teljesnek szánt, csak némi dalnak, — Énekek napközben...”

Énekek, de mint mondta, egyúttal „számvetés” is, az élet fordulóján: hatvanon túl, de úgy, hogy „még nem vagyok öreg”; amikor mintegy magaslatról tekint végig megtett útján, de már el-elfogja az „űrérzés”: „Oly érzés lep meg hirtelen, — Mint ki valamit, visszahozhatatlant — Vesztett, s úr lesz a

csönd, s ő idegen"; és ezzel az ürrel szemközt állítja, és ezzel állítja szembe önmagát: azt, aki, és azt, amit alkotott; „magán túl él” és „magán túl épít büszke folytatást”. A pátoszt ebben a távlatban meghitt és néha megrendült ünnepélyesség váltja föl, mert az élet voltaképpen „tánc két rém bezárt körében”; ünnepélyessé teszi örök feszültsége lét és nemlét közt, és naggyá az, hogy „a vég, baj ellen” — a magunkban lakó ellen is — küzdve kilátunk a küzdelemből és „egyet szánt több-magunk: a szellem”. Ebben a „sorsszerűségében” válik a személyesen szóló „egy” végülis „mindenkivé abban, ahogy magáról énekel”.

Fodor József pályájának egyik legszebb pillanata, művészetének egyik legszebb teljesítménye az *Enekek napközben*. E magában tipródó, másokkal tusakvó lélek és szellem egy tágas, távlatos, nyugodt szemléletű percében, mintegy élete kilátóján keletkezett, és az egészen annak a „mély nyárnak” a hangulata ömlik el, amelyről ez a két szép szakasza vall:

*Mély nyárba értem, mély nyárban az év már,
Még rejtli bár foltos leveleit,
Dús, fényes zöldben mégis kivirít pár;
Vállald, nyár, sorsod — élet, éveid.
Vállald, magad, ki vagy; s nem is sodor más,
Nincs is olyan már, nézz csak, nézz körül,
Jól vagy, mert munkád tölt el — a nagy oldás —
S rosszra-közöny, dacos, vig gyönyörű!*

*Mint úszót mély víz, mellyel vinni hagyja
Magát, visz életem; hol csendesem,
Hol buktatón s örvény között ragadva,
Amíg a nagy tengerbe érkezem.
Fáradtan, mert ár ellen sokat úsztam,
Ha láttam, hogy zátony int itt meg ott: —
Keresve, hol emberhez méltó út van,
Küzdött szegény karom, amíg tudott...*

* * *

Közömbös ég, mindent belepó fekete por és pára, a szív alatt „a roppant űr”; őrlő világ, világot őrlő ember: „Valami roppant állat — fogai közt vergődöm, bujdosom odvas szájuiregében, baktériumként nyálas, reszelős nyelvére rátapadtam. — Kiáltok, s hasztalan. Sikoltok, s hasztalan. Csak a foga csikordul, unatkozó, süket bendője bődül...” — nehéz, nyomasztó, keserves világba lép, aki Bábi Mihály verseit olvassa.* Egy közönyös, lomhán rágcscáló „idegen isten” mered a lét fölé, valami végzet, gép vagy gölem, igazában azonban „a hűvös, józan emberész precíz és pontos alkotása”, elszabadultan és absztrahálódva: „tudatlan, szörnyű önmagunk”, végzetünk ké születve. „Fogai közt vergődöm, — csak félelmem lapító bátorsága biztat, lázít, míg öröl. S én konok, lassú kitartással — visszaörölöm; hiszen a harcra ő maga megtanít — fel akar falni, fel kell falnom — a fogait.”

Mindez nem valamiféle „elvi pesszimizmus”; nem filozófia, hanem történelmi, és a történelemben személyes tapasztalat; európai, pontosabban közép-európai élmény. „Hazád e rom — s csatatér... Vasúti góc a Mátyus-földén, — kisváros volt, aztán hadászati cél, majd rom. A vonat késett, kisiklott valahol, — mint örült agyban az útjavesztett gondolat. Csak vártunk, álldoglaltunk didergő, furcsa nyájá zsúfolódva ott, — a fémkosárban izzó szén felett: magyarok, szlávok, zsidók, németek, riadt cigányok — együtt a nomád, hontalan Európa...” Ez a történelem „mintha a mindenség nagy kloákája volna, vagy a bibliai pokol maga”, valk áradat, melyben „tört, zúzott csontok meszes, foszforos anyaga, berozsdukt eszmék, pajzsok, fegyverek féme bomlik —

* Bábi Tibor: Könny a mikroszkóp alatt. Tatram, Bratislava, 1966.

a gyűlölet maró, vad oldatába mártva, és mindez kavarogva, elvegyülve hömpölyög tova — valami büzlő, kozmikus trágyadombra”; de ugyanakkor a „mélységből és förtelemből” mégis föltör a költő tudatába — a költőébe, aki a sodrást szemlélve maga is sodródik benne — valami végülis boldog „döbbenet, vagy sejtelen”, hogy a széthullás egyben épülés is, a halál egyben újjászületés is (mint egy másik versében, más, „családiás” változatban mondja: „Vidám, kemény kis fogak sokasága rágcással rajtunk, — és ennyi, ez a boldogságunk, hogy így múlhatunk el, — szitok és szemrehányás nélkül, — a sóvár és irgalmatlan szeretet fogai közt”). Valami sorsot elfogadó föloldódás ez a szépség emberszabású álmában és valóságában, és a szépségen át a kozmikus törvény, az enyészve-táplálás végső értelmében. Döbbenet és sejtelen arról, „hogy él, van valami véghetetlen tisztaság, a szépség álma, valósága, mely átlényegít minden dolgot, — s a holt kövekben, fűben, fában, a teljes mindenségben és minden csonkaságában hozzám, — az emberhez hasonlatos. — Az elvadult magány — és világomlás borzalmából az ő kapuján térek be az embernek való világba. — Tűnődve meg-megállok útjain, s bár temető a föld, e temető mégis kalásszal ringó búzaföld, — és én vagyok a búza. Erzem arcomon a nyugvó nap rézsútos, kaszás fényeit; mire bealkonyul, — valahol végre — meghajnallik.”

A szürke, szugesztív erejű képek, romlátomások, súlyos gondolatok, töprengések lomha, hosszú sorokban áradnak; szinte érezni bennük, ahogy egy sors és lélek konok türelemmel mind előrébb s előrébb őrli magát a lét fogai közt, arrafelé önmagában is, és a világban is, ahol „végre meghajnallik.”

* * *

„Választásom nincs — számbakövesült a szó — ki kérdené ki kérdi — hol tűnik el a rengetegben a férfi — ki arra született — valamikor hogy fölé tűzze a jelet — egy szikár vadbokor.” Ez a „férfiképmás” bontakozik ki Vidor Miklós új kötetéből.** Egy férfi arca, aki „farkasmosollyal — tanulja az árvaságot”. Egy férfié, aki „ajándék nyarában” „először érzi vendégnek magát az ölelésben”; aki egy *Töredék*-ben így vall magáról: „Arcomon maszkmosoly — csi-szolt szerepszavak — emlékek igazítják — mozdulataimat”; s aki a kötet egyik legszebb, *Posta* című versében így foglalja össze sorsát, helyzetét, „tanulságát”:

*Galambpihék az ablakomban
ő elvirágozott szerelem!
Már senki meg nem mondja hol van
szárnysuhanás a szívemen
aztán pergő tollak s virágok
fuldokló illata
és mintha harmat hullana
emlékeimből vér szívárog*

Szikár, pontosan épített verseiben lakatlaná lett nyarak emléke jár vissza; évszakaiból kipusztult arcok rémlenek föl, és keményedő törzsű „ében emléke” azoknak, akik „kiköltöztek a változásból”. De a gyász nem a kórusok teltségével szól, hanem valami melegségében is fanyar tárgyilagossággal; a „hiába szeretés” legyintése kíséri, mert „közénk lépett a halál vagy az élet”, és mindkettő egyformán megföllebezhetetlen. A költő nem is pöröl, hanem inkább csak rögzít, hitelesen, és kicsit hitetlenül is a rögzítés lehetőségében, a „közös szavak” megtalálhatóságában és a felhangok meghallhatóságában. De nyitott szemmel néz maga köré és maga elé, nem takarózik, mint „a mit sem sejtők”, ábrándokba és „az álom pokrócaiba”; tudja, hogy „mindaz, mi jön, érte jön el” s így igyekszik megállni az „egyetlen élet íszonyú próbáját”, azzal a vággyal, hogy „mélto maradhasson” akkor is, amikor „elvégi, mi rábízott, s aztán semmit nem tehet többé”.

* * *

** Vidor Miklós: *Lakatlan évszak*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1966.

„Rába, te nem tudod, — az ember mit ér meg, — mit szenved, — míg a belső földrészeket helyükre teszi”, mondja Káldi János kötetének címadó versében.^{***} A Rába, — a „komoly-énekű, alkonykor-legszebb, ezüstpikkelyű” — meglévő medrében fut, tudva, honnan indult s hová ér; a költő viszont, két világ, a lelkében „tudatalatti úton” vándorló múlt, meg az értelmében és akaratában előlegezett jövő közt „maga szakít utat, idegen sziklák és erdők között, s ki tudja, hova ér el”. Mint írja, „futnom kell a magam-zúlt tájakon, — meg kell neveznem — saját virágaimat, csillagaimat, — azt a nyárvéget, amit én küldök — a soseslátott városok parkjaiba, — azt a csöndet, ami belőlem szakad ki”. Mintha ennek próbáit, kísérleteit, küzdelmeit tükrözné a kötet: a költőt azért, hogy egyaránt hű legyen a *saját* világához, élményeihez, emlékeihez, meg ahhoz a világhoz, amelyben él és amely körülötte alakul, úgy, hogy ő is segíti alakulni; azért, hogy költői egységbe élje a „tudat alatti” utakat és elfoszló énekeiket a tudat-irányította utak okos céljaival és közös emberi szándékaival — költői egységbe, didakszis, tételeesség, tanulság-levonás nélkül, a líra eszközeivel valósítva meg, amit — vallomásként is, programként is — a kötet már címével is jellemző, egész etikus magatartását meghatározó verse mond: „Értetek keltem föl a küszöbről... értetek és — nem magamért.” Ilyen értük-szóló, rájuk-emlékező szép vers a *Fametszet*, ilyen a *Tanyai tévé-nézők* (kicsit bonyolultabb, kevésbé követhető képalkotással az *Egy építkezés margójára*, és a végső szakasz megoldásának szabványosságával kevésbé meggyőzően az *Olvásó kanász*).

Rokonszenves költő rokonszenves kötete a *Rábaparti elégia*; érdemes számon tartani, figyelni rá, hogyan töri, „szakítja” a maga útját, hogyan épít „a belső rend romjai fölött” mindig újabb és szilárdabb belső rendet, még inkább a „helyükre tett” dolgokkal. Es dolgai, legalábbis láthatólag, úgy látszik, annál inkább a „helyükön vannak”, minél jobban sikerül megvalósítania azt a valósághoz való egyszerű hűséget, ami magának ennek a költőileg látott valónak a szépségét bontja ki. Mint a *Fűj a szél*, ezzel a két sorral: „Lúdbőrzik lent a tó, ez az elnyúló, kék tűnődés, világa csupa ünnep, — a tyúkok és kacsák lábnyomai elszórt kis virágfejekként megkövülnek”; vagy mint a *Töltésoldal, őszszél*, (csak a legvégén hagynám el a túlhangsúlyozó, túlmagyarázó, túlkiemelő gondolatjelet):

Nagy már a hangtalanság ezen a végtelen-száraz, órház-körüli dombvidéken;
hogy ne legyen ilyen puszta a föld, a nyár pipacsait képzeletben

visszaidézem.

Rázza a szél az eget...

hozza a közeli kanyarból a segédmunkásokat e délutánon...

Hozza őket az idő, szelíd arcukat széttördeli, majd összerakja;

lankadtan szórják a földet a tátongó mélybe, — a gazra.

(Rónay György)

SZÍNHÁZI KRONIKA. A Nemzeti Színház vitte színpadra Sean O'Casey: „Bíbor por” című komédiáját, amely az 1964-ben meghalt ír költő késői alkotó korszakából származik. O'Casey-t, aki még a század elején jelentkezett első műveivel mint az újabbkori ír irodalom egyik legkiemelkedőbb képviselőjét tartja számon az irodalmi közvélemény. Amit a magyar közönség eddig láthatott tőle, az nem igazolta ezt a jó véleményt. Még évekkel ezelőtt az Irodalmi Színpad mutatta be „Hajnali komédia” című egyfelvonásosát, egy meglehetősen gyengéske írásművet. De még gyengébb és unalmasabb volt a vezércikkszerű közhelyektől hemzsegő és unalmas „Ezüst kupa”, amelyet a Vig-színház játszott néhány estén át, de a közönség részvétlensége miatt hamarosan le kellett venni a műsorról. A „Bíbor por”-ral ezúttal talán több szerencséje lesz ennek a vitathatatlanul tiszta szándékú írónak, bár ezúttal a rendezés nem sietett úgy a segítségére, hogy az a néző számára megkönnyítene a behatolást abba a sajátos írói és emberi világba, amely ezt a „rendhagyó komédiát” (a szerző jellemzése ez) valójában ihlette.

^{***} Káldi János: Rábaparti elégia. Jelenkor-Magvető, Pécs, 1966.

Mert Both Béla, a darab rendezője szerint: „A darab ihletője — mint O'Casey többi darabjé is — az a rendkívüli elnyomás, amelynek Írország évszázadokon át ki volt téve az angolok részéről.” Tekintsünk most itt el attól, hogy stílárisan megkérdőjelezzük ebben a mondatban a „rendkívüli” jelzőt; ugyanis tartalmilag kell valószínűleg megkérdőjelezni az egész mondatot. Mert amennyire igaz, hogy O'Caseynek sok darabja szól az angol-ír ellentétéről (az ír függetlenség kiharcolásának O'Casey tevékeny résztvevője volt), a „Bíbor por”-ban ez az ellentét már inkább csak színező anyagként jut szóhoz. Valójában az ennél sokkal általánosabb érvényű „falusi—városi”, „szegényember—gazdagember” ellentétéről van itt szó, ezt azonban beleágazva abba a különleges ír világba, amelyben szinte mindennapi kenyér a költészet és állandóan összekeveredik a valósággal. O'Casey ezúttal a legjobb forrásból, az ír paraszt-komédiákból merítette ihletét, amelyekben a vaskos humor szinte légius költészettel párosul.

Az egyszerű történet két gazdag londoni úriemberről szól, akik 1940-ben, a második világháború első évében, átmenekülnek a semleges Írországba, ahol megvásárolnak egy dűledező Tudor korabeli kastélyt. Ide költöznek be, inassal, szobalánnyal és természetesen kedveseikkel (a két könnyűvérű leány történetesen szintén ír származású). Túl azon, hogy nem kell többé félniük a bombázásoktól, még valami úde, falusi idill ábrándja is fölréved bennük. Közelről persze egészen másképp fest ez a falusi valóság és a legkülönfélébb kalandok esnek meg velük. Egy élelmes ír, fűhenger gyanánt a nyakukba szózza egy ócska gőzhenger leszerelt hengertestét, ami elszabadulva kidönti a ház egyik falát. Tehén cammog be a szobájukba, halálra rémítve őket, mert birkának nézik. Végül árvíz önti ki őket és a két leány is odébb áll, mindkettő megtalálván a kastélyt restauráló munkások között a maga párját.

Mindazt, ami ebben a cselekményben harsány, szinte vásári kpmédia-elem, technikailag is hibátlanul színre vitte a Nemzeti Színház előadása. Az elszabadult, ormótlan henger végigrobog a színpadon és csak úgy porzik utána a kidöntött fal. A besétáló tehén olyan „igazi”, hogy nemcsak ide-oda bólogat a fejével, de pislog is és hosszú nyelvvel kedvesen végignyálja az ájultan a földön fekvő szobalány arcát. Ez rendben is lenne, ha nem az egész előadást jellemezné ez a fajta komédiázás és ha nem sikkadt volna el belőle a költői egyensúly, amelyet az építésvezető mellett főleg az egyik építőmunkás Philip O'Dempsey személyesít meg. S itt alkalmasint megint csak a rendezői koncepcióval kell perbe szállnunk. A már idézett bemutatói beköszöntőben Both Béla azt írja, hogy O'Casey nemcsak az angol gentleman-okat, illetve az általuk képviselt típusokat gúnyolja ki, hanem „elnézőbben ugyan — de ki-gúnyolja azt a dagályosan szónokló nacionalizmust is, ami az ír munkások oldalán jelentkezik...” Nos, a szövegértelmezésen lehet persze vitatkozni, de aki — ha nem is személyes élmény nyomán, de sok más forrásból — ismeri az itt megrajzolt ír típusokat, az semmiképpen sem érzi „dagályos”-nak ezeket a szövegeket, amelyekből a rendezés karikírozó tendenciája ellenére is valódi költészet sugárzik. Nagyszerű figurák lehetnek ezek az O'Killigain-ek és O'Dempsey-k, akiknek a legegyszerűbb tárgyakról beszélgetve is egyszerre csak elered a fantáziájuk és szavaik nyomán nagyszerű, hősök, csodás legendák elevenednek meg. O'Casey alighanem sokkal jobban szerette ezeket az állandóan a valóság és a képzelet határán járó hősöket, semhogy ki akarta volna gúnyolni őket. Arról nem is beszélve, hogy ha elfogadjuk azt, hogy ez a komédia csak a szinte bohózati cselekmény és némi társadalmi szatíra kedvéért íródott, akkor bizony nagyon igénytelen kis írásművel állunk szemben. Hiszen társadalom kritikája egészen felszínes, naív, és jelszavakat ismételgető. Emiatt még igazán nem érdemelné meg, hogy a Nemzeti Színház színpadára kerüljön. Megérdemli viszont hamvas bájú költészete miatt, amely sajnos nem jutott eléggé szóhoz.

Hogy milyen is lehetne a „Bíbor por” megfelelő előadása, azt az egyik hazaszármazott ír lányt alakító Törőcsik Mari és az építésvezető O'Killigaint megszemélyesítő Avar István játékán lehet lemérni. Ők ketten szinte ösztö-

nősen megérezték, hogy miről van szó, és valahányszor megjelennek, áttört költészettel telik meg a színpad. Nem mondható el ugyanez Váradi Hédi (a másik ír lány) és Szirtes Adám (O'Dempsey) kettőséről, bár Váradi Hédinek legalább a második részben van néhány meggyőzőbb hangja; Szirtes Adám azonban mindvégig groteszk, ahelyett, hogy szeretetreméltó lenne. Szerencsésebben jártak azok, akiknek szerepe is egyértelműbben a bohózat felé hajlik. Így elsősorban az öregebb üzletembert alakító Balázs Samu. Agárdi Gábor viszont a szövegen nemcsak túlmenően, hanem azzal szinte ellentétben karikirozza a lelkész alakját. Külön említést érdemel még Verebély Iván bájos miniatűrje a postamester szerepében. Bakó József diszletei, Schäffer Judit jelmezei ötletesek, szépek. A darabot Kolozsvári Grandpierre Emil fordította a humoros és költői részekben egyaránt színvonalasan. (Doromby Károly)

KÉPZŐMŰVÉSZET. Barcsay Jenő új könyve és újabb munkáinak kiállítása. Az 1966-os év minden bizonnyal legszebb magyar képzőművészeti könyve Barcsay Jenőnek, a konstruktív művészeti irányzatok egyik vezető magyar mesterének „Forma és tér” című kötete volt, amelyet finom papíron és sok reprodukcióval (ezeknek egyrésze kitűnő minőségű színes nyomat) adott ki a Corvina kiadó. A könyv Barcsaynak főként a métier-rel kapcsolatos, de nem-egyszer a modern művészet fundamentális kérdéseit is érintő gondolatait tartalmazza; a szöveget a művész saját alkotásai illusztrálják. A kötetben közölt, gondosan válogatott festményeknek (csendéletek, magános és csoportos emberi alakok, szentendrei és erdélyi táj- és városképek, műtermi enteriőrök) méltó társai az erőteljes, nagyvonalú mozaiktervek és a hatalmas rajzi kultúráról beszélő ceruza- és tusrajzok. E művekből élénk tárul Barcsay művészetének fokozatos és szerves alakulása-fejlődése, az 1928-as „Munkásleány”-tól az 1962-es, 63-as nehézszerű kompozíciókig. E festményeken és grafikai alkotásokon végigtekintve, találónak s ma is érvényesnek érezzük a művész e — két évtized előtti — jellemzését: „Barcsay a mai magyar piktúra legjelentősebb mestere... Magas fokú igénnyel dolgozik: az élet örök értelme és rejtett célja után kutat”. (Pogány Ö. Gábor: *A magyar festészet forradalmairai*.)

Az olvasó a kitűnő képnyag mellett okos, tanulságos szövegrészt talál. Erdemes felfigyelni Barcsay sok-sok bölcs észrevételére, megszívlelendő tanácsára: „A festő ne ismételje azt, amit már megoldott; ne utánozza önmagát, — keresse az újat, számára még ismeretlent”. (Hasonló szellemben nyilatkozott Picasso is: „Irtódom attól, hogy magamat másoljam...”.) Egy másik megjegyzés Barcsay elmélyült alkotói módszerére vet fényt: „Rengeteg rajz, kísérletezés előz meg a képet...” (E szavak viszont Vasarinak Leonardóról tett megállapításával rimelnek: „Non lascio mai il disegnare”, „sohasem szűnt meg rajzolni”.) A piktúrának — Barcsay és a Cézanne utáni művészi szemlélet szerint — nem lehet rendeltetése az élet, a természet *felszínének* visszaadása, a táj, a tárgyak, az emberi alak *esetleges* vonásainak reprodukálása: „A festő nem emberi figurát akar festeni hanem képet létrehozni, képi harmóniát teremteni.” Hajdanvolt korszakok művészetéből lehet, sőt kell tanulni, mondja Barcsay, de az elmúlt stílusok önállótlan követése meddő akadémiizmust szül és zsákutcába vezet: „Mindem kor megteremti a maga jellegzetes kultúráját, festészetét, stílusát, de ezt többé megismételni nem lehet, felelevenítéséből élet nem születhetik.” Egy idős kiváló művész tapasztalatai, évtizedek elmélkedései során kikristályosodott megfigyelései összegeződnek e tömörre kalapált mondatokban.

A „Forma és tér” megjelenése után néhány hónappal — múlt év decemberében — került sor az Ernst múzeum termeiben Barcsay újabb képeinek kiállítására. A tárlaton túlnyomórészt az utolsó három-négy év termésének darabjai voltak láthatók: kisméretű, szabatos szerkezetű, izenes megfestett művek, amelyek közül a legkésőbbiek (az 1965-ből, 66-ból valók) igen közel állnak a nonfiguratív művészi nyelvhöz, de mégsem teljesen absztrakt festmények, mert a geometriai formákba bele vannak zárva Szentendre házfalainak, utcáinak és templomainak emlékképei. Ám akár az elvont, akár a természet-

elvű művészet körébe utaljuk e képeket*, — mindenképpen rabul ejti a szemlélőt a bennünk megnyilatkozó alkotói frissesség, problémamagazdagság, a formálás áhítata, a festésmód nemes művessége, — a kiállított gyűjtemény kvalitásának kivételes foka. Míg Barcsay egyes neves kortársainál a veszteglés, esetleg az elszűkülés, kiegész jeleit kell — sajnálkozva — észlelnünk (s ezt elfogult memoárok és dörgedelmes elabórátumok közreadása sem feleltetheti), addig Barcsay csendes léptekkel megy előre a maga törte ösvényen, amely mind magasabbra és magasabbra vezet.

Öröm közöttünk, szellemi életünkben tudni e festőt, aki mint ember: szelíd, kordialis és kollegiális, a társalgásban halk és nyájas, — művészetében viszont férfias, acélos és rendíthetetlenül következetes. Munkái között tartózkodva, azok a szavak jutottak eszünkbe, amelyeket Stendhal vetett papírra, „Histoire de la peinture en Italie” című munkájában: „A festészet nem más, mint megszerkesztett erkölcs”.

Az emlékezetes kiállítás számos reprodukcióval díszített katalógusában *Genthon István* rajzolja meg Barcsay művészi pályájának szakaszait, piketúrájának és rajzművészetének fő vonásait. Kis ismertetésünket hadd fejezzük be az ő szavaival: „Nem látványos, nem virtuóz vagy boszorkányoskodó stílus ez, de annál igazabban művészet. Barcsay az a festőnk, akitől ma a legtöbbet lehet tanulni... Tiszelni való, boldogító, felemelő példa, amint magános útján vándorol. Azt senki sem tudhatja, hogy az új állomások során mely búvós tájak tárulnak ki előtte, de hogy azok méltók lesznek hozzá, az bizonyos”.

* * *

Holló László 80 éves. Ez év március 6-án tölti be élete 80-ik esztendejét Hollósy Simon egykori tanítványa, *Holló László*, a Debrecenben élő Kossuth-díjas festőművész. A mester elsősorban csendéletek, önarcképek, népi életképek, ruhátlan és felöltözött női figurák, alföldi tájképek, műteremrészletek ábrázolója, de sűrűn fordul az Oszövettség („Sámson és Delila”), az evangéliumok („Krisztus levétele a keresztről”) és a keresztény legendák világa felé is („Remete Szent Antal megkísértése”). Egy sor képen idézte fel Szent István király korát és alakját; e ciklus talán legszebb darabjai „A Szent Korona felajánlása” és a „Szent István temetése”; ez utóbbi az első magyar király halálának 900-ik évfordulóján (1938) keletkezett.

Holló festészetét olykor romantikusnak, olykor expresszionistának szokták nevezni; a róla írott tanulmányok, cikkek legtöbbje Munkácsy, Koszta József, Tornyai, El Greco, Goya, Vlaminck, Rouault művészetével hozza összefüggésbe Holló alkotói világát. Szellemi, alkati rokonság valóban felfedezhető az említett nagy spanyol, francia, magyar festők és Holló életműve között, — a tiszántúli mestertől azonban mi sem áll távolabb, minthogy bárkinek vagy bármely művészeti iskolának epigonja legyen. Holló László ízig-vérig önálló egyéniség, s bár vidéken él évtizedek óta, korántsem provinciális jelenség. A 80-ik születésnapjához érkezett művész drámai koloritú, indulatos esztétizálású, sokszor pasztózus faktúrájú, szenvedélyes érzelmeket tolmácsoló festményei — amelyek ősi népballadák hangulatát idézik — az újabb magyar képművészet maradandó értékű alkotásai.

* * *

Gyarmathy Tihamér kiállítása. A Petöfi Sándor utcai építészklubban rendezték meg *Gyarmathy Tihamérnak*, az 1915-ben Pécsen született nonfiguratív festő- és szobrászművésznak, a hazai avantgarde-mozgalmak jelentős és sokoldalú képviselőjének kiállítását. A katalógus oldalain *Bálint Endre* festőnek és *Körössényi János* írónak Gyarmathy művészi törekvéseivel foglalkozó írásait

* Egyébként is: „Nincsen áthatolhatatlan válaszfal az absztrakt és a figuratív művészet között”, — állapítja meg a nagy francia művészeti író, Waldemar George Kassák Lajoshoz írott levelében. (Magvető-Almanach, 1966. évi 3. kötet)

olvashattuk. A tárlat alkalmából irodalmi és zenei estet is tartottak; ezen Bach-, Bartók-, Kurtág György- és Szokolay-zeneművek, Ady-, Kassák-, József Attila- Weöres Sándor-költemények hangzottak el, Jancsó Adrienne s más jeles előadóművészek interpretálásában. (Dévényi Iván)

ZENEI JEGYZETEK (Ferencsik János Beethoven ciklust vezényel.) Aki vissza-visszalapozza a régi zenekritikákat, talán 1931-ben fedezheti fel először Ferencsik János nevét. Péterfi István ekkor írta le róla, hogy „a nagyon tehetséges fiatalember előtt ígéretes jövődő bontakozik ki”. Azóta Ferencsik János a világ nagy karmesterei közé emelkedett, és évről évre a legkülönbözőbb fővárosokban és zenekarok élén szolgálja a magyar zene ügyét és hírnevét. Éppen ezért — azaz ezért is érthető, hogy most, amikor hatvanadik születésnapját ülte, az egész magyar zenei közvélemény ünnepelte őt, s hogy az Erkel színházban megtartott Beethoven estjét olyan ováció követte, amire nagyon régen volt példa. Szólt ez a köszöntés a nagyszerű zenei élménynek is. Ezen az estén Ferencsik az V. szimfóniát vezényelte, amelyről nagyon kevesen tudnak újat mondani, neki mégis minden alkalommal sikerül eddigi képünket új színekkel bővitenie. Az ő tolmácsolásában valóban az ember és a sors küzdelme vetül elénk, ám e küzdelem fölött valahol már a IX. szimfónia nagy humanista himnuszát is előre vetíti az utolsó tétel féktelen, kifényesedő száguldásában.

Ferencsik Beethoven-értelmezése talán Furtwängleréhez közelít leginkább. Tempói rendkívül feszesek, sokszor a szokottnál lassúbbak. Am a kompozíciót mégis feszes egységbe fogja a ritmus éles lüktetése. Féktelen erő és lefojtott szenvedély izzik minden taktusban. Bármelyik zárótételben aztán felszabadul az energia, és ilyenkor gátját tépve lendül előre a darab zenei anyaga. Két véglet között él az ember — ez Ferencsik értelmezésének egyik tanítása. A tragikumot azonban nála mindig felváltja a derű, a humánus egyensúly, mely Beethoven életművének is legnagyobb és legemberibb tanítása. Ennek érzékeltetése emeli ezt a ciklust igazán nagy, jelentős művészeti eseményé, és ennek tökéletes átélése adja Ferencsik János karmesteri attitűdjének igazi nagyságát.

Amikor a közönség szűnni nem akaró tapsa közben hatalmas virágcsokorral köszöntötték, egyszerre ugrott talpra mindenki. Azt a zenészt köszöntötte a tiszteletadás, aki a nagy klasszikusoktól elkezdve a legmodernebb zenéig mindent a magáévá és a mienkké asszimilált. És annak, aki számtalan külföldi sikere közben is magyar muzikusi maradt.

A csodálatos V. szimfónia pedig ott lüktet tovább mindenkiben, aki ezt a rendkívüli tolmácsolást élvezhette. Elelentéteivel komorságával és derűjével idézi meg a zeneirodalom legnagyobb óriását, aki Ferencsiknek is zenei példaképe. Ugy élt bennem ezen az estén Beethoven, amint azt Sik Sándor írta meg annak idején a *Sarlósboldogasszony* című kötet egyik felejthetetlen versében:

Es az éjek elsímulnak,
Hajnal ébred, új-vidám.
Friss rögén a pernye múltnak
Áll a torzonborz titán.
Visszazsongul minden átok,
Minden lázadó sikoly,
Zür-szívéből új világok
Szűzi lángja csillagol.

Zeng a titkos istenóra,
Törve minden ős pecsét
Szenvedőre, lázadóra
Rásimul a békesség.
Mámor-álmok tornyosulnak
Túl a tompa föld-körön,
Aldva légy, Elysiumnak
Szűz leánya, szent Öröm...

(Beethoven)

A zenész számára nincs megállás. Az V. szimfóniát is nyomon követi a VI. pásztori derűje, majd végül a IX. fenséges újjongása. Ferencsik János számára is bizonyára továbbfolytatódnak a hétköznapiak. Am ő is egyre feljebb halad, „a milliószor egy ember-zene” megszólaltatásának útján. S bizonyára ezentúl is ilyen fiatalos lendülettel és tiszta himnusszal.

(Új magyar mű bemutatója.) A nagytehetségű fiatal karmester, Oberfrank Géza estjén került sor az elmúlt idő legnagyobb közönségsikerét kiváltó magyar mű bemutatójára. A Hangversenyzenekar és a Magyar Állami Népi Együttes Enekkara valamint Barlay Zsuzsa közreműködésével Szokolay Sándor Néger kantátája került előadásra. A mű megelőzte a Várnász, amely a szerzőnek már világhírt szerzett. (Elég szomorú, hogy a Néger kantátá előadására keletkezése után öt esztendővel került sor!) Aligha csalódunk azonban abban a feltevésünkben, hogy ez a kompozíció is az újabb magyar zene jelentős eredménye.

Ihletésében mindvégig érezni a néger spirituálék különös szépségének és ritmikai gazdagságának hatását. Szokolayra a kifejezés expresszivitásával is hatott a folklór, ez a magyarzata annak, hogy a kantátában nincsen nyugvópont. (S ezzel kapcsolatban jogos az egyetlen ellenvetés, hogy a zene folyamata, az emelkedés lehetősége vész el így.) Am a mű alapjául választott szöveg (Nicolás Guillen, a kiváló kubai költő verseire készült a kantátá) koncentrált-sága, képeinek gazdag motíváltsága is a folytonos feszültséget sugallja. Maguk a tételek (Ostor — Menekülés — Lázadás) is a szüntelen mozgást, drámai feszültséget idézik, s ezt még csak erősíti a mű zenekari apparátusa is, hiszen a szokottnál több ütőhangszer ritmusa is félelmetes hatást kelt. A zeneszerző mint-ha tudatosan utasította volna el magától a hagyományos „feloldás”-okat, egyre gyorsuló tempókat vesz, s szinte hajszolva tör a vég, a kibontakozás felé. S ha alkotását csak úgy tekintenők, mint az opera egyik műhelytanulmányát, úgy is felfigyelhettünk a melódia rendkívül gazdag kibontakozására és drámai kompozíciójára. A Várnász már visszaállította eredeti jogaiba a melodikus opera-stílust, ugyanezt mondhatjuk most — a vokális zene vonatkozásában — a Néger kantátáról is. S ha csak ennyi volna újdonsága, akkor is hely illelné meg az új magyar zene történetében. Am az a funkciója sem elhanyagolható, hogy rendkívüli sikerével — közérthetőségével — újabb tömegeket hódít meg a modern zene ügyének is. Mert ekkora siker bizony ritkaság manapság új kompozíciók bemutatásakor! (A kedvező fogadtatáshoz hozzájárult a példás előadás, s kivált az énekkar nagyszerű szereplése.)

(A Rádiózenekar Bach matinéja.) Johann Sebastian Bach műveiből szólaltatott meg néhányat a Rádiózenekar és énekkar Lehel György vezényletével. Érdekessége volt a matinénak, a fiatal zongorista, Kiss Gyula szereplése. Bach ritkán hallható A-dúr zongoraversenyét szólaltatta meg igazán magas színvonalon. A mai zongoristák hajlamosak arra, hogy vagy versenyfutáson érezve magukat, végiggaloppozzanak a nagy lípcsei mester zongoraművein, vagy romantikus álmodozásokkal éppen a zene alapelemét, a ritmust zökkentsék meg. Kiss Gyula egyik hibába sem esett. Mindvégig tökéletes ritmussal, érzelmi átéléssel tolmácsolta a versenyművet. Méltán aratott kirobbanó sikert.

Szép volt azonban a matiné valamennyi műsorszáma. A III. brandenburgi verseny lüktetése, vagy a Magnificat kifényesedő, ünnepi szárnyalása egyaránt emlékezetes élménnyel ajándékozta meg a hallgatóságot. (Ez utóbbinál talán a tenorária volt kissé gyorsabb a kelletténél.) A forrásikerű délelőtt megint csak arra figyelmeztetett, mennyire népszerű Bach művészete, s mily sok felfedezéssel, meglepetéssel szolgálhat. Erdemes volna tovább keresni ezeket!

(Dohnányi: Változatok egy gyermekdalra.) Erdélyi Miklós és Zempléni Kornél közös estje sok örömet szerzett a zenekedvelőknek. Már a műsort nyitó Händel mű, az a-moll concerto grosso télt, fényes hangzása jelezte, hogy a Hangversenyzenekar igen jó diszpozícióban muzsikál. Kadosa Pál VI. szimfóniájának bemutatója pedig ismét arról tanúskodott, hogy új zeneszerző nemzedékünk jelentős lépéssel jutott közelebb a szintézis megteremtéséhez. A közönség érdeklődése mégis elsősorban Dohnányi Ernő Változatok egy gyermekdalra című versenyműve felé fordult. A szerző műveit ritkán hallhatjuk manapság. Részben, mert nagy kortársai, elsősorban Bartók és Kodály mellett valóban sokszor csak másodlagosak annak idején nagysikerű alkotásai, másrészt pedig a Bartók életrajzokból kirajzolódó kép kissé sötétnek mutatta Dohnányi Ernőt —, így nem akadt vállalkozó, aki kiállt volna mellette. Holott, ha zeneszerzőnek nem is volt a legjobbak közül való, mint zongorista és pedagógus sok di-

csőséget szerzett zenekultúránknak. Tanítványai ma is szerte a világon koncerteznek, s lemezfelvételeiket a legkiválóbbak között emlegetik. És Dohnányi a zeneszerző a Gyermekek dalok bizonyossága szerint is állja azéért az összehasonlítást a kortárs zene legtöbb neokonzervatív, vagy éppen utóromantikus képviselőjével. Mostanában ezeket divat „felfedezni”. Szép és helyes is ez, de Dohnányi Ernő is megérdemelne, hogy újra felfedezzük. Vagy legalábbis: újra értékeljük! Ezzel a kegyeletes tisztogatással bizonyára nem veszítene a XX. századi magyar zene. Sőt, nyerne, hisz így rajzolódna ki teljesen, mit jelentett és mit hozott Bartók és Kodály művészete. (Rónay László)

FILMEK VILÁGÁBÓL. Az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* című Jókai-regényekből készült szélesvásznú, színes film nyilvánvalóan nem bonyolult rendezői feladatot akart megoldani, hanem a szórakoztatás igényeit tartotta szem előtt. Jókai a két regényt annak idején a kor köznemességének írta, és bennük ügyesen elegyítette a reformkor nemzeti öntudatra ébredésének eszméit a romantika szabványos és divatos módszereivel. Egy valóban realista szándékú, gogoli, vagy akár csak turgenyevi regény nálunk akkor aligha születethetett volna meg. Nemcsak a Világos utáni önkényuralom nem tűrte volna meg, de az akkori közönségnek se kellett volna. A félfeudális (nem 49-es, hanem 48-as) alkotmányosság alapján álló középrétegeknek a realista regény tipikus belső vonalát jelentő polgári-demokratikus eszmevilág túl sok lett volna; olybá tűnt volna, mint holmi hazaárulás. (Később annak is tűnt, valóban: Vajda, Reviczky, majd Móricz Zsigmond esetében.) Jókait ez a veszély nem fenyegette; ő általában csak a nemzeti önállóság gondolatát szólaltatta meg (a társadalmi struktúra lényeges megváltoztatása nélkül), az európai fejlődéshez viszonyítva többé-kevésbé elmaradt, megkésélt romantikájú műveiben; csak a legritkább esetben lépte át a nemes szándékú, de mégiscsak ábrándos illuzionizmus határvonalát. A film alapját képező két regényben semmiképpen. Így ezekben számunkra kétségtelen értékül megmaradt a nemzeti öntudatra ébresztés eszményi, erősen megfakultak viszont a korabeli irodalmi-társadalmi légkörben sikert jelentő romantikus sablonok. Ez utóbbi elemek, gyanútlanul kritikamentes tállalásban, ma már meglehetősen giccsesen hatnak.

Mert a film éppen ezt a külsőséges romantikát hangsúlyozza, ezeket a romantikus kellékeket „tálalja” bő adagolásban, itt-ott, sajnos, a harmincas évek hollywoodi filmjeire emlékeztetve. Egy filmben nem lehet lépésről lépésre követni egy regényt, egyes részeket ki kell hagyni, másokat föl kell erősíteni. Jellemző erre a filmre, hogy benne éppen azt erősítették föl, ami Jókainál inkább csak sallang és múló divat volt; s tették mindezt mai eszközökkel. Például: a nábob mulat, szépek a lányok, heves a tánc, ég a kunyhó, ropog a nád. A párizsi jelenetben a „misztikus Chataquela színes füsttel, körülményes has-táncsal, hosszan szédíti az aranyifjakat”. Majd újra Magyarország: pünkösdi királyválasztás, mozgalmas tömegjelenetek. A bál, ahol Kárpáthy János bemutatja ifjú nejét, „csupa kecs, kellem”, látványos sablon. És a sort még folytathatnánk. A Chataquela rész például a regényben csak rövid betét, a filmben viszont erre épül az egész párizsi jelenet. Az embernek az az érzése: azt a batorságot, amellyel még egy cigánylány-sztriptiszt is bemutatnak, sokkal hasznosabban kamatoztathatták volna a kor őszintébb, realisabb ábrázolásában. Erre a realistább és kritikusabb ábrázolásra már csak azért is szükség lett volna, mert még ma is van a közönségnek egy rétege, amely az elmúlt század történetét elég tájékozatlanul szemléli, társadalmi viszonyait a „rég szép idők” ábrándjaival eszményíti, reális mérlegelés helyett szívesebben csüng illúziókon; idealizmusa közhelyekből táplálkozik, és múltját is e közhelyek szerint, nem pedig a valóságnak megfelelően kívánja látni. Tudjuk, bizonyos romantikus igény mindig élt, mindig is fog élni az emberekben; ezt jobb megfelelő módon kiszolgálni, mint tudomásul sem venni. Tehát egyáltalán nem arról van szó, hogy Jókait helytelen dolog megfilmesíteni. Minden a *hogyan*-on múlik. A múlt romantikájával szemben a mai romantika-idézésnek álláspontjának kell lennie, értékelőnek is, kritikusnak is; ennek a technikolor-változatnak az elkészítésénél viszont, úgy látszik, hiányzott az efajta koncepció. Néhány lenyegző pedig (Vajda, Kawalerowicz) már megpróbálkozott ezzel a föl-

adattal, és példát is adott rá, *A fáraóban*, és különösen *A légióban*, hogyan és merre lehet a megoldás útjait keresni. Mert így az új Jókai-film bármilyen látványos, bármilyen szórakoztató, bármilyen sikeres: az igazi művészi föl-
adatot megkerülte; talán nem jogtalan a gyanú, hogy egyáltalán észre sem vette.

Kakoyannis filmjében, a *Zorba a görög*-ben a beállításoknak, a fekete és fehér színellentéteknek, a méreteknél és tárgyi arányoknak fontos szerepe van. A köves táj, a világos ég, a belőlük kiváló feketeruhás parasztasszonyok éles kontúrjai ugyanúgy jellemzőek erre a filmre, akár a rendező előbbi művére, az *Elektrára*. Ezeknek a klasszicizáló stílus eszközöknek hatásában van valami kérielhetetlenség; úgy győzi le a nézőt, akár az ütemesen menetelő hadsereg a távolságokat. A rendező most egyetlen célt akart elérni velük: hogy a néző a tragédia láttán fölemelve, megkönnyebbülve, derűsen hagyja el a nézőteret.

Ha egy ilyen szándék ennyire mindenáron akar érvényesülni, következményeire gondolva előbb-utóbb kényelmetlen érzésünk támad. A filmen a legtöbb fontos szereplő az ég és a tenger egész vásznát betöltő háttérben jelenik meg; az embernek a természettel való küzdelmében hol úgy fényképeznek, hogy az ember nő óriásira a hegy mellett, hol pedig a hegy válik monumentális méretűvé az emberhez képest; a drámai pillanatokban minden szereplő mozdulatlanul néz, előre beállított arccal, anélkül, hogy történnék valami. Egy táncot, egy — nagyon szép — görög dalt tízszer ismételnék, hogy mindenki maradéktalanul megértse: a filmben csupa szörnyű kudarccal, mégis csak ok csüggedésre. Ez a meggyőzés túlságosan erőteljes ahhoz, hogy művészi vonatkozásban ne támasztana kételyt, ha az ember kikerül a hatása alól.

Két jelenet van, amely a maga szociográfiai pontosságával maradandó hatást kelt. Egy nő, mert nem tartja be az íratlan hagyományt, a krétai falu lakosainak szemeláttára megölnek. Egy roszakatag bártancosnő meghal; mennél közelebb van a halálhoz, annál belibb hatolnak házába a falubeliek, hogy a végén kirabolják. Itt magától értetődnek a hirtelen képváltozások, a rövidülő ritmusok, a vakító fehér falak előtt az emberek fekete kontúrjai. Másutt azonban csak ez a kultúrális optimizmus uralkodik, mely még elentétében is Paul de Lagarde és Nietzsche kultúrpeszsimizmusára emlékeztet, és túlságosan emlékmű jellegű. (*Ungváry Rudolf*)

BELSŐ DIALÓGUS A POLIGENIZMUSRÓL. Folyóiratunk múlt évi augusztusi számában „A poligenizmus teológiai lehetőségeiről” címmel közlött íráshoz többen hozzászóltak. *Kelemen Vendel* és a szerzők — *Bognár András* és *Scharpf Egon* — között előbb írásbeli, majd szóbeli eszmecsere is kialakult. Végül Kelemen Vendel két pontban összefoglalta ellenvetéseit, amelyekre most a szerzők válaszolnak.

Ellenvetés: Problematikusnak látszik az elméletben azoknak az embereknek a sorsa, akik sem Ádámotól nem származnak, sem „vegyesházasság” révén nem kapták meg az eredeti bűnt. Sem Isten egyetemes üdvözítő szándékával, sem a Krisztus által adott megváltás egyetemességével nem látszik összeegyeztethetőnek az olyan elgondolás, mely szerint az emberiség jelentős része kívül rekedt az üdvösség rendjén. Nem lehet kétség afelől, hogy amikor a Szentírás azt állítja, hogy Isten minden embert üdvözíteni akar, akkor nem az emberiség egy részét, az Ádámotól származó egyedeket érti, hanem valóban minden embert, akik a Szentírás által tekintetbe vett kezdettől a világ végéig a Földön élnek. Olyannyira, hogy Szent János ismételten a „világ bűnét” említi, amelynek megszűntetésére Krisztus megváltása irányul. „Ő az engesztelés a mi bűneinkért, de nemcsak a mieinkért, hanem az egész világéért is” (*Ján. 1, 2, 2*). Krisztus az „Isten Báránya”, aki elveszi a világ bűneit (*Ján. 1, 29*). Ha az elmélet igaz, akkor Isten nem minden embert akar üdvözíteni, Krisztus nem minden ember üdvözítője, az Isten Báránya a világ egy részének bűnét veszi el.

Válasz: Az ellenvetést két részre oszthatjuk. Az első probléma: mit jelent a hitletételében — a Szentírásban és az egyházi tanításban — ez a fogalom: *ember*. Az ellenvetés szerint Ádám és a világ vége között élő minden embert.

Feleletünket azzal kezdhethetjük, hogy a teológiai emberfogalom mindmáig csak főbb vonásaiban kidolgozott: annyira, amennyire az alapvető hitigazságok kifejezéséhez szükséges. Nagy a különbség azonban például az Ószövetség és az Újszövetség emberképe között. (Az ószövetségi ember a földön kívánja elérni a tökéletes boldogságot a hosszú élet által, — az újszövetségi ember a túlvilágban.)

Biztosan tudjuk azonban hivatalos egyházi döntésből, hogy ez a fogalom, **ember**, nem foglalja magában szükségszerűen az eredeti bűnt, a természetfeletti rendbe való felemeltséget, stb. Az ember-mivolthoz nem tartozik hozzá a természetfeletti, sem mint az emberi természet része, sem az ember aktív igénye szerint. (Éppen ezért természetfeletti!) Megvan azonban az emberben a passzív befogadó képesség (*potentia oboedientialis*) a természetét meghaladó irányában.

Ezen az alapon állítottuk, hogy a természetes őállapot léteéhez megvan minden teológiai lehetőség. Mégpedig nemcsak úgy, hogy Isten létrehozhatta, ha éppen akarta (*potentia Dei absoluta*), hanem úgy is, hogy ez az állapot beilleszthető Isten általunk is ismert üdvösséges terveibe: — például mint előkészületi idő a természetfeletti befogadására.

Hogy ez az állapot valóban fenni is állott, annak nyomait a Szentírásban megtaláljuk. Az eredeti tanulmányban említett idézetekhez még egyet hozzákapcsolhatunk az Újszövetségből. Szent Pál szinte kifejti a probléma egész hittanát. „Ám a halál mégis uralkodott Ádámól Mózesig azokon, akik nem vétkeztek Ádám törvényszegéséhez hasonlóan, aki az Eljövendőnek előképe” (Róm. 5, 14). E szövegből kitűnik, hogy voltak emberek, akik nem vétkeztek úgy, mint Ádám, — azaz nem részesei Ádám bűnének. De mégis meghaltak, azaz halandók voltak, — tehát nem nyerték el a megszentelő kegyelemmel együtt a halhatatlanság ajándékát. Állapotuk tehát a természetes őállapot volt, amelyben az ember természet szerint halandó, mert még nincs felemelve a kegyelmi őállapotba, amelynek velejárója a halhatatlanság.

Joggal gondolhatunk tehát arra, hogy a megváltás előtt léteztek olyan teljesértékű emberek — Szent Pál szerint legalább Mózesig —, akik nem Ádám ivadécai.

Kérdés azonban — és ez az ellenvetés *második* része —: ezek az emberek hogyan illeszthetők bele Isten egyetemes üdvözítő szándékába, hogyan kapcsolódhatnak Jézus Krisztus egyetemes megváltó művéhez?

Kétségbe nem vonható tétel, hogy Isten minden embert üdvözíteni akar Jézus Krisztus által. Tény azonban az is, hogy nem mindenki ugyanazon a módon nyerte és nyeri el az üdvösséget. Másképp üdvözülhettek az Ószövetségben a zsidók és a nem-zsidók (pl. Jób), másképpen üdvözülhetnek ma a katolikus keresztények, a nem-katolikus keresztények, az istenhívók (zsidók, mohamedánok), a többistenhívók, a jóhiszemű nem-hívók, stb. Mindegyik Jézus Krisztus által üdvözülhet csak, — *de hogyan?* Erről a hogyanról bizony sokszor csak sejtéseink lehetnek!

Mondhatnók tehát azt is, hogy egyszerűen nem tudjuk, hogyan kapcsolódnak a természetes őállapotban élt emberek Krisztus megváltó művéhez, — ha a hitletételményben nem volna egy olyan utalás, amely teológiai elmélet kiindulópontja lehet.

Ennek az elméletnek az alapja a hitvallásokban gyakran szereplő „szálla alá poklokra” (*descendit ad inferos*) tétel lehet. Szent Péter apostol levele szerint Krisztus „elment a börtönben sínylődő lelkekhez is, és hírt vitt azoknak, akik hitetlenek voltak akkor, amikor Isten Noé korában türelmesen várt, míg a bárka föl nem épült” (I. Pét. 3, 19—20). Majd a továbbiakban: „Az evangélium ugyanis azért hangzott el a holtak előtt is, hogy ha testükben emberi módon ítélet sújtja is őket, Isten kegyelméből éljenek a lélek által” (4, 6). A „pokol” és a „börtön” kifejezések nyilvánvalóan azonosak a zsidók *seol* fogalmával, amelynek a magyarban legjobban az „alvilág” szó felelne meg, — jobban, mint a „pokol tornáca”.

Hogy Krisztus leszállt ebbe az alvilágba — hittétel. Abban a kérdésben azonban, hogy milyen feladatot teljesített ott, nem egyértelmű az egyházatyák és a teológusok állásfoglalása. Lehetséges az olyan értelmezés is, hogy Krisztus ott is meghirdette az evangéliumot, és az elhunytak lelkeinek volt még valamilyen választási lehetőségük annak elfogadására vagy elvetésére.

Az őszövétségi szentek, akik hittek az eljövendő Messiásban, elnyerték reményeik beteljesülését, de annak is tudatára kellett ébredniök, hogy az ő régi Messiás-képük alapos revízióra szorul. De ebben az alvilágban elhelyezhető azoknak az embereknek a lelke is, akik a természetes őállapotban születtek és haltak meg. Számukra Krisztus prédikációja olyan kegyelem volt, amelynek alapján elfogadhatták vagy elvethették a természetfeletti rendet. Magához a választáshoz pedig olyan segítő kegyelmet kaptak, amilyent természetes életük során kiérdemeltek, azaz ahogy felkészültek erre a választásra a természetes erények gyakorlásával, avagy bűnök elkövetésével.

Az egyházatyák írásaiban nem hiányoznak az olyan utalások, amelyek ezt az értelmezést alátámasztják: Az alexandriai iskola egyik vezetője, Szent Kelemen szerint „az Úr prédikált azoknak is, akik az alvilágban voltak” (*Strom.* VI, 6), és például Szokratésznek meg Platonnak is lehetőséget adott, hogy részt nyerjenek a megváltás gyümölcseiből. Szent Iréneusz ezt mondja: „... az Úr leszállt az alvilágba, meghirdette nekik is az Ő eljöttét, hogy van bűnbocsánat azok számára, akik hisznek őbenne” (*MG.* 7, 1058). Itt nyilván azoknak a hitéről van szó, akik akkor az alvilágban voltak. Szent Jeromos így ír: „Az Isten Fia leszállt az alvilágba és felemelkedett a legfelsőbb egekbe: nemcsak azért, hogy beteljesítse a törvényt és a prófétákat, hanem olyan intézkedés végett is, amelyet csak egyedül ő ismer és az Atya. Nem tudhatjuk ugyanis, hogyan vált javára Krisztus vére az angyaloknak és azoknak, akik az alvilágban voltak, de hogy mégis javukra vált, tudatlanra nem vehetjük” (*ML.* 26, 499).

Elgondolásunk alapján tehát Isten egyetemes üdvöztető szándéka és Krisztus megváltása a természetes őállapotban született és meghalt emberekre is kiterjeszthető. És éppen ezek azok az emberek, akiknek a létét a poligenizmus teológiai lehetőségéről tárgyalva feltételeztük. A megváltás egyetemességének ilyen értelmezése utat nyit a Szent János kanonikus írásaira támaszkodó kozmikus teológia felé is, amely azt állítja, hogy Krisztus valamilyen módon megváltotta az egész mindenséget.

Ellenvetés: A második megvitatott pontja az elméletnek az eredeti bűn átszármaztatásának a kérdése volt. Az egyház világosan tanítja, hogy az eredeti bűn nemzés útján terjed. Feltételezi azonban, hogy az egész emberiség Ádámtól és Évától származik, akikben mindnyájan hivatottak a természetfeletti rendbe, akiktől való származásuk miatt meg kellene, hogy legyen bennük a megszentelő kegyelem, az istengermekség. Úgy is lehet fogalmazni, hogy az egyház tanítása szerint Ádám nemzetségének minden tagja a nemzés révén iktatódik be a kegyelemtől megfosztott nemzetségbe. A nemzés nem oka az eredeti bűnnek, hanem feltétele (*conditio sine qua non*). Mivel az a kérdés nem került megvilágításra, hogy mi lenne a helyzet a „vegyesházasságból” született gyermekek esetében, az egyház tanítását minden bizonyítás nélkül erre az esetre alkalmazni nem lehet. Az ilyen kiterjesztés kockázatos voltát könnyű belátni, ha meggondoljuk, mire vezetne abban a feltevésben, hogy az egyik szülő Ádám családjába tartozik, a másik viszont egy feltételezett olyan családból származik, akiket Isten szintén felemelt a természetfeletti rendbe és nem is buktak el, tehát a házasság is birtokosa és továbbadója a megszentelő kegyelemnek. A születendő gyermeknek egyik ős miatt eredeti bűnben, a másik miatt megszentelő kegyelemben kellene születnie, ami nyilvánvalóan lehetetlen.

Válasz: Az eredeti bűn természetes nemzés útján terjed — ez hittétel. Bizonyítandó azonban, hogy a természetes őállapotbeli és az eredeti bűnben élő emberek „vegyesházassága” esetében is így volt-e — mégpedig szükségszerűen. A fenti „vegyesházasság” reális lehetőség. Kérdés, hogy az utódok megkapták-e itt is az eredeti bűnt.

A felelet egyszerű: ahol természetes nemzés történik, ott az eredeti bűn is átszáll az utódokra. Persze csak abban az esetben, ha legalább az egyik szülő Ádám vérrokona. Alexandriai (Vak) Didimos mondja: „Ha Krisztus nemzés által nyert volna testet, nem volna alapja annak a tanításnak, hogy Ő nem részese az ősbűnnek, amelyet mindenki folyamatosan megkap Ádámtól” (MG. 39, 1096).

Ez a természetes nemzés nem oka az eredeti bűnnek, hanem csak átszármaztatója. Ahol megtörténik, ott át is száll. Krisztus azért nem volt részese az eredeti bűnnek, mert nem természetes nemzés útján származott. Egyik oldalról a Szentlélek hozta létre a megtestesülést, aki nyilván nem Ádám utóda, — a másik oldalon pedig az édesanyának, Máriának azért *kellett* eredeti bűn nélkül fogantatnia és születnie, mert Krisztus erről az emberi oldalról sem öröklöthette az eredeti bűnt.

Végül, ami az ellenvetés második részét illeti — mi történék akkor az utódokkal, ha az egyik szülő eredeti bűnben élne, a másik meg kegyelmi őslapothban — feleletünk a következő: Ha az ilyen házasságból természetes nemzés útján utódok születnének, azok biztosan öröklőnék az eredeti bűnt, mert ahol természetes nemzés van, ott az eredeti bűn is tovább terjed. Arról azonban semmit sem tudunk, hogy ebben a feltételezett — pusztán csak elképzelt! — esetben a megszentelő kegyelem is öröklődne-e, és hogyan. Isten nem közölt erről semmit: sem kifejezetten, sem valamiképp megsejthetően. (Különben sem szerencsés az ilyen elképzelések felvetése, mert csak bonyodalmat okozhat.)

Epilógus: A dialógusban résztvevők a poligenizmus problémáját érintő minden kérdésben nem jutottak közös nevezőre. Megegyeztek azonban abban, hogy a poligenizmus elmélete — vagyis az a feltevés, hogy az emberiség nem egy emberpártól származik, hanem több őse van — nem összeegyeztethetetlen a katolikus keresztény hittannal, bár az összeegyeztetés módjának minden részlete még nem tisztázódott. A természetes őslapopot teológiájának a kifejtése, a teológiai emberfogalom fejlesztése, Isten egyetemes üdvözítő szándékának mélyreható vizsgálata bizonyára ebben a problémakörben is világosságot gyújt majd.

VITA MÉCS LÁSZLÓ KÖLTÉSZETÉRŐL. A Pozsonyban megjelenő *Irodalmi Szemle* 1966. évi 2. számában „Mécs László lírája” címmel tanulmányt tett közzé Szalatnai Rezső tollából. Szalatnai Mécs-portróját több hozzászólás követte, nemcsak Szlovákiából, hanem Magyarországból is; vita keletkezett, melyben egykori főszerkesztője révén a Vigiliára is utalás történt. A vitára már ezért is fel kellett figyelnünk.

Hogyan látja Szalatnai Rezső Mécsét? Tanulmánya a „Hagyomány” rovatban jelent meg, s e rovatot azért indította az *Irodalmi Szemle*, hogy tisztázza a csehszlovákiai magyar irodalom hagyományait, élő múltját. Szalatnai ezek között az „élő hagyományok” közt helyezi el Mécsét, aki — mint írja — a kisebbségi magyarság eszmélésének idején jelentkezett, mikor „az összeomlott Magyarország még a lelkekben töredezett tovább”. A *Hajnali harangszó* az első verseskötet, mely megjelenik, s a kötet címadó versét idézi Szalatnai, melyben a „magyar lányt, tót fiúcskát testvértáncra” hívja a költő. „Félreérthetetlenül és őszintén hirdette a békét, megértést, testvériséget az egész országrésznek — írja —, főként azonban a magyaroknak és szlovákoknak. Ezt egyetlen más költő nem mondta, nem hirdette.” S véleménye szerint ez is hozzájárult ahhoz, hogy a Mécs-estek, Mécs-matinék „tömegeket mozgattak meg”. „Ady-szólamú verseivel” eljutott oda is, ahová ezek a versek eredetiben nem juthattak el: a kaszinókba, a katolikus legényegyletekbe, a konzervatív társadalmi körökbe, ahol a *Nyugat* költészete ismeretlen, sőt „bűnös” irodalom volt. De ugyanakkor „merte nyitogatni az áhitattól lecsukódó szemeket is”. Szalatnai *A nyomor balladáját* emeli ki, amely — úgy mond — „valósággal forradalmi valóság”. A költemény egy zséler házaspár tragédiáját írja le: a birtokról öreg-ségére elhajtott zséler vak felesége a mocsárban áll, lábára felkapaszkodnak a pócák, ezt gyűjtik össze, eladják, és ebből élnek, míg az úton ott robog el hintójában a bankár, majd a püspök, aztán maga a gróf. S a tájra zúduló ter-

mészeti viharban „a kép jelképpé alakul”, felhangzik a költő szava: „Röhögj ökör-életű nép, akađ a jövőre röhög le: / ha kidőlsz az igából, szinte lehajtanak az ősi, füves legelőről”.

Nagy ígért volt tehát Mécs László — írja Szalatnai —, „egyházi zászlók közt és tömjénzsigabban is” úgy tűnt, a kisebbségi magyarság példaképévé válik. Költészete azonban a „szimbólumok és allegóriák közt elfordult a valóságtól, s majdnem teljesen ambivalenciájának második felében kötött ki, a vallási metafizikában”. Sokat és gyorsan írt, egyre lebegőbb lett, egyre elvontabb, s „a realiztikus részletek, nevek, utalások már csak mellékes ízei voltak a síma, csillaghúsú, rezgő mondanivalónak”. De bár fénye meggritkult — folytatja Szalatnai —, „eredeti vox humanájából nem veszett el semmi”. 1939 után neki is politikai szint kellett vallania, de „egy pillanatra sem vált a fasiszta barbarizmus hívévé, sőt a maga módján szembeszállt vele”. Szalatnai itt a Vigilia 1942. évi 1. számában megjelent *Imádság a nagy lunátikusért* című Mécs-versre hivatkozik, melyet egyértelműen „Hitler-ellenes költeménynek” nevez. „Az adott körülmények közt — mondja végezetül — a legbátrabb antifasiszta költő tett volt a pap-poétától.”

Szalatnainak ezzel a Mécs-portréjával szembeszállt az *Élet és Irodalom* glosszairója (e-l) az 1966. március 19-i számban. Elismeri az *Irodalmi Szemle* nagy érdemeit a csehszlovákiai magyar irodalom hagyományainak feltérképezésében, de erősen megkérdőjelezi Mécs László „rehabilitálását”. Sorra idézi Mécs László egykori kritikusait, Bálint György, Fábry Zoltán, Gaál Gábor, József Attila elmarasztaló véleményét. Az ő véleménye szerint az *Imádság a nagy lunátikusért* című verset „politikusként vagy antifasisztának minősíteni meglehetősen merész állítás”. Egy vers különben sem dönt el semmit — állapítja meg —, „Mécs László pedig a Vigilia főszerkesztőjeként helyet adott nemcsak valóban jeles antifasiszta írásoknak, hanem annak a hírhedt förmedvénynek, mely magyar írókkal való leszámolást hirdetett meg, csak azért, mert zsidók.” Nem a katolikus antifasiszta megnyilvánulásokat akarja ezzel vitatni — hangsúlyozza a glossza szerzője —, „de tessék Mécsset, magatartását és líráját összehasonlítani — mondjuk — Sík Sándoréval. Sík költő volt, teljes ember volt, egy tiszteletreméltó, noha vitatható hatékonyságú humanizmust jelentett. Mécs és lírája maga volt a megalkuvás, a giccs.” S végezetül felteszi a kérdést: „adta-e jelét Mécs László annak a legutolsó húsz évben, hogy mást és máshogyan akar csinálni, mint korábban, ahogy ezt mások megtették?” Így pedig, „ha valakit sem múltja, sem jelene nem igazol, minek ébreszteni már elfelejtett nevét?”

Fábry Zoltán az *Irodalmi Szemle* 1966. évi 7. számában „Vigyázzatok a nappalokra! A Mécs-probléma és tanulságai” című írásában összegezi, bár nem lezárni kívánja azt a vitát, amely a szlovákiai magyar sajtóban, elsősorban az *Új Szóban* indult meg Szalatnai tanulmánya és a budapesti glossza nyomán. Mindenekelőtt két, az *Irodalmi Szemle* címére érkezett levelet idéz. „A Mécs-lírával sorsom és egvéniségem teljesen összeforrt — írja az egyik —, érdeklődtem a szociális problémák iránt, s Mécs költészetét mindvégig ebből a szempontból vizsgáltam, végülis ezáltal forrtam össze vele. A magam részéről ebben látom Mécs költészetének központi témáját és ... jelentőségét ... A szociális problémák iránti érdeklődésem elvezetett a marxizmushoz ... Az a költő, aki bennem, a még csak harmánczy éves fiatalemberben a világnézeti konfliktust a két tanítás (kereszténység és marxizmus) lényeges igazságainak összekapcsolásává tudta változtatni, nem tagadható ki a magyar irodalomból, nem lehet olcsó, idejét múlt, igénytelen nyárspolgári giccs.” Egy másik olvasónak más a véleménye: „Mécs Lászlóval később is foglalkozhattak volna, mondjuk Vozári Dezső, Darkó István, Tamás Mihály, Sándor Imre, Sebesi Ernő után. Miért kellett Méccsel annyira sietni! Kinek, minek volt ez annyira fontos?”

Fábry alapkérdése: reakciós-e Mécs László költészete? A problematikus költő — mondja — még nem egy jelentésű a reakciós költővel, mert „a reakcióság kritériuma az egyértelműség: a feltétlenség minden mást kizáró vitathatatlanúsága”. Két emléket idéz személyes élményeiből. Az egyik, amikor

Mécs László szavalt a rádióban, s közben váratlanul kikapcsolták a mikrofont. „Ilyen szájbefogást csak Szabó Dezső esetében értem meg, kinek beszéde oly izzón németellenes volt, hogy a mikrofonnak szinte önmagától kellett kikapcsolódnia: kiégett.” A másik: Teleki temetése, mely egy napra esett Jugoszlávia lerohanásával; s így a tény, hogy a temetést Mécs László végezte, különös hangsúlyt kapott. Ezek után — mondja Fábry — igen súlyosan hangzik az *Élet és Irodalom* vádja, hogy Mécs László a *Vigiliában* helyt adott „annak a hírhedt fürmedvénynek, mely magyar írókkal való leszámolást hirdetett meg csak azért, mert zsidók”. Azt, hogy egy főszerkesztőnek abban a „hóhér-időben” hányszor kellett olyan írásokat is leadnia, melyekkel nem azonosította magát — jegyzi meg feleletül —, minden sajtóhoz közelálló ember tudja. A mentség csak az lehetett, ha ezek árán pozitív írásokat is közzétehettek. Bár kétségtelen, hogy ez a taktikai szempont nem adhat erkölcsi felmentést. Aki Telekit temette, azt az „összeférhetetlenség gesztusa” kötelezte, Mécsről is el lehetett volna tehát várni, hogy lemond főszerkesztői állásáról. „Mécs ezt a lépést elmulasztotta — írja. — Miért volt fontosabb a taktikai megfontolás, azt Mécsnek kell tudnia. Úgy gondolom, e kérdés tisztázására alkalmat kéne adni Mécsnek: nyilatkozzon, védekezzen ő maga.”

Az *Élet és Irodalom* — folytatja Fábry — „a magatartás egészét” kéri számon Mécs Lászlótól. S ebben igaza van. Mert az antifasiszta megnyilvánulás „egymagában még nem hatálytalanítja egy költői pálya nagyobb potenciájú nehezékeit, negatívumait”. De a budapesti lapnak azzal az állításával, hogy az *Imádság a nagy lunátikusért* című verset „politikusként vagy antifasisztának minősíteni meglehetősen merész állítás”, már nem ért egyet Fábry, hiszen — teszi hozzá — az illetékes szervek annak ítélték. Egy magyarországi „autentikus, szavahihető levélből” idézi a következőket: „A budapesti német követ a vers miatt demarsot intézett a magyar kormányhoz: Mécs kiadását kérte Hitler megsértése miatt. A kormány minisztertanácson foglalkozott a kérdéssel: nem adták ki Mécsét, csupán a Vigilia számát kobozták el, Mécsét pedig bíróság elé állították, de csak formálisan ítélték el.”

A kulcsszó: a valóság — zárja fejtegetéseit Fábry Zoltán. Aki új életet harangoz, „annak a nap egészét, a valóság teljességét és teljesítését, az idő summáját: igazát kell vállalnia, és őrt állnia szakadatlanul, ha az éjjel rendje fenyeget”. Mennyiben felelt meg e követelményeknek, mennyiben élt lehetőségeivel és feladatával? A Mécs-problémának itt van a perdöntő pontja. „E percben két egymásnak ellentmondó tanúság nehezíti a tisztánlátást. Az egyik — antifasiszta megnyilvánulást tesz asztalunkra: egyetlen verset. A másik — antiszemita dokumentumot, melyben azonban nem Mécs tolla a ludas, csupán főszerkesztői mivolta.” (Pályi András)

*

Fenti cikkhez, amelyet a vita igen tárgyilagos, egyik oldal felé sem állást-foglaló ismertetésének érzünk, kötelességünknek tartjuk a következőket hozzáfűzni: Nekünk, a *Vigilia* jelenlegi szerkesztőinek csak közvetve, azaz mások elmondásából vannak hézagosszerű értesüléseink a folyóiratnál akkoriban történetekről. Úgy hisszük azonban, hogy illetékes fórum, például a Magyar Írók Szövetsége, minden különösebb nehézség nélkül meg tudná állapítani: ki vagy kik írták a szóbanforgó antiszemita cikket s milyen szándékból és mi módon helyezték el azt a folyóiratban? További kérdés: tudott-e róla Mécs László, aki akkor Nagykaposon, majd Királyhelmecen volt plébános, és a mi értesüléseink szerint már emiatt is csupán névlegesen viselte a főszerkesztő tisztességét. S bizonyára azt sem lenne nehéz megállapítani, hogy a szóbanforgó cikk megjelenésének mik lettek a belső következményei a *Vigiliánál*.

Az emberi sors folyását szabályozó Istenségnek, a mindennek fölött uralkodó Gondviselésnek és Isten megváltó és üdvözítő hatalmának eszméje nélkül a világ történelme kijárat nélküli labirintus volna, egymásra temetett korszakok összezavart kazla, megfelelő kezdet és vég nélküli hatalmas tragédia.

Friedrich Schlegel

SOMMAIRE

Gernot Eder: Substances dans l'univers — Éva Stetka: Poèmes — Imre Lőrincz: L'église de la liturgie rénovée — Sándor Kozocsa: La correspondance de Vörösmarty — Béla Kézai: Le mangeur des sauterelles (nouvelle) — Marcel Arland: Ces vingt-deux années (nouvelle) — Une nouvelle traduction du „Gloria” par A. Bognár — György Rónay: Une vie modeste (petit roman) — Vid Mihelics: Idées et faits (L'église et le droit naturel) — Ferenc Magyar: Le petit sentier (Le nouveau règlement des jeûnes).

JOURNAL. Protestations contre le discours du cardinal Spellman tenue au Vietnam (Károly Dorombo) — Conférence mondiale à Genève sur les questions de l'Eglise et de la société (Endre Szigeti) — Journal du lecteur (György Rónay) — Chronique théâtrale (Károly Dorombo) — Beaux-arts (Iván Dévényi) — Chronique musicale (László Rónay) — Films (Rudolf Ungváry) — Dialogue intérieur sur le polygénisme — Discussion sur la poésie de László Mécs (András Pályi).

Informations et réponses sur la couverture.

L'ÉGLISE DE LA LITURGIE RÉNOVÉE

par Imre Lőrincz

Dans son introduction l'auteur, professeur de théologie au séminaire épiscopal de Győr, constate qu'en Hongrie, par suite de la conjoncture historique, la plupart des églises sont construites en style baroque ou de caractère baroque. Il est donc compréhensible que la plus grande partie du clergé et des fidèles hongrois ne puissent guère imaginer l'église sous un autre aspect que celui qui lui a été conféré par cet esprit religieux baroque: l'église est la maison de Dieu, et selon la conception originale de l'époque, c'est la salle du tribunal de Dieu, où, sur le trône de l'autel et sous les espèces des sacrements, le Tout-Puissant accueille l'hommage et l'adoration de ses fidèles.

Cependant, ce n'est qu'un des aspects de l'église et même pas un aspect particulièrement chrétien. La pensée que l'église est la maison de Dieu, le lieu de son séjour convient plutôt à la conception païenne et à celle de l'Ancien Testament. Les temples païens étaient tout d'abord destinés à abriter les statues des dieux plutôt qu'à leur servir d'habitation. Le peuple ne pouvait pas pénétrer dans ces temples, seuls, les prêtres de service y avaient accès. Dans l'Ancien Testament, la Tente sacrée, puis le temple de Jérusalem était le lieu où, selon la conviction religieuse le Seigneur, le Dieu de l'alliance habite au milieu de son peuple. Maintes fois l'Écriture Sainte de l'Ancien Testament appelle le temple „maison du Seigneur” ou „maison de Dieu”. Et, seuls, les prêtres pouvaient pénétrer au cœur de ce temple, dans le sanctuaire et dans le Saint des Saints, le peuple des fidèles ne pouvait y entrer.

Ce n'est qu'après un bon millénaire que la chrétienté revint à cette conception. Aux yeux du premier millénaire chrétien, l'église n'est pas domus

Dei, la maison de Dieu, mais *domus Ecclesiae*, la maison de l'assemblée, de la communauté des fidèles. Dans l'Eglise, la communauté est plus ancienne que la construction des temples. Ce n'est ni à cause de leur nombre restreint ni par suite de leur persécution que les premiers chrétiens n'ont pas installé d'églises dans les temples païens ou juifs, mais parce que, suivant Saint Paul, ils étaient convaincus de ce qu'ils constituaient en eux-mêmes la maison et le temple de Dieu.

Il s'ensuit de tout cela que le temple bâti par la main des hommes est en premier lieu la maison de Dieu, parce qu'il abrite la maison vivante de Dieu, l'Eglise. Et même de façon tout à fait concrète l'Eglise locale, individuelle, la communauté religieuse prise dans le sens théologique du mot, la représentation directe de l'Eglise. Dans les premiers siècles du christianisme, cette conviction était si vive qu'à certaines occasions on se contentait d'une maison privée pour y célébrer les offices.

Aujourd'hui, cette conception renaît et les meilleurs spécialistes de la théorie et de la pratique concernant la construction des églises l'ont adoptée. A leur avis unanime, la tâche primordiale de la construction des églises, c'est d'aménager un espace où la communauté locale puisse se livrer aux exercices de la liturgie, en premier lieu célébrer le sacrifice de la sainte messe dans la plus grande union possible, avec la participation active de chacun de ses membres.

Ensuite, l'auteur de l'étude traite en détail la constitution liturgique et les prescriptions des instructions qui se rapportent à l'aménagement de l'église publiées à ce sujet.

Puis dans un chapitre spécial il analyse le problème du réaménagement des anciennes églises. Comme les églises baroques sont relativement les plus difficilement adaptables aux exigences de la liturgie moderne, des problèmes tout à fait particuliers surgissent dans notre pays, surtout là où ces églises constituent en même temps d'importants monuments d'art. L'auteur de l'article donne également quelques conseils pour le réarrangement des anciennes églises tout en soulignant que, dans ce domaine, il n'est pas possible d'établir des principes de valeur générale, et que, partout ce sont les points de vue locaux qui déterminent la transformation. L'important, c'est que l'église se prête mieux que jusqu'ici à l'application de la liturgie du nouvel esprit de communauté.

LA CORRESPONDANCE DE VÖRÖSMARTY

par Sándor Kozoca

Depuis longtemps déjà, la Maison d'édition de l'Académie Hongroise des Sciences publie en édition critique les oeuvres de Mihály Vörösmarty, poète hongrois qui a vécu dans la première moitié du siècle passé, et que bien des gens considèrent comme le plus grand de nos poètes. Dernièrement, la correspondance du poète a été éditée dans les 17e et 18e volumes de la série.

L'Académie avait chargé Frigyes Brisits, moine cistercien, directeur de lycée retraité, des recherches et du recueil des données, ainsi que de la rédaction des notes qui les accompagnent. Au cours de ses dernières dizaines d'années, en dehors des ses autres travaux d'histoire de la littérature, Frigyes Brisits s'est surtout spécialisé dans les recherches concernant Vörösmarty, de sorte qu'actuellement il est en Hongrie le plus éminent connaisseur de la vie et de l'oeuvre du grand poète. L'auteur de compte-rendu des deux volumes fait particulièrement l'éloge de l'étude sur Vörösmarty, auteur des lettres, rédigée avec un soin extrême, qui accompagne le recueil de la correspondance. Il ajoute que c'est un vrai chef-d'oeuvre de dissertation scientifique hongroise.

INFORMATIONS

Le 22 décembre 1966, József Bánk, évêque titulaire, a été nommé par le pape Paul VI administrateur apostolique du diocèse de Győr. Le Praesidium de la République Populaire Hongroise avait donné son accord préalable à cette nomination. Le 2 janvier de cette année, devant István Dobi, président du Praesidium, József Bánk a prêté serment de fidélité envers la République Populaire Hongroise et sa Constitution. Károly Kiss, secrétaire du Praesidium, József Prantner, président du Bureau de l'État des Affaires Ecclésiastiques et l'évêque Pál Brezanóczy, administrateur apostolique d'Eger, secrétaire du Corps Episcopal Hongrois assistaient à la prestation du serment.

Le pape Paul VI a envoyé à la fabrique de porcelaine de Herend, de renommée internationale, un diplôme d'honneur et la médaille commémorative des troisième et quatrième sessions du IIe Concile du Vatican. Les termes du diplôme expriment l'appréciation de l'art de la fabrique de porcelaine de Herend ainsi que les remerciements adressés à tous ses travailleurs pour leur soignée exécution. En effet, le Corps Episcopal Hongrois a offert au Saint Père un service à dessert de 12 personnes, une Madone de porcelaine en costume national hongrois, et la statue équestre également en porcelaine du roi Etienne. Chacun de ces objets d'art a été exécuté à la Fabrique de Herend.

Au cours de la restauration de l'église catholique romaine de Sárospatak, on a remarqué un orgue précieux de 18 registres. L'instrument de valeur une fois entièrement remis à neuf, à l'avenir on organisera des concerts d'orgue dans l'église.

A l'une des dernières messes communes de la Société Nationale Hongroise Cecilia on a exécuté la messe „Pacem in Terris” composée par Katalin Weiner sur des motifs de musique religieuse hongroise.

Dans les colonnes de Uj Ember, Béla Saád, rédacteur responsable du journal, rend compte de ses expériences à Subotica, en Yougoslavie, et de son entretien avec Mátyás Zvekanivic, administrateur apostolique de Bácska. Des fidèles de langues croate, hongroise, allemande et slovaque vivent ensemble dans ce diocèse où, comme la constate l'auteur de l'article, les devises du Concile: diversité dans l'union et, le contraire aussi: union dans la diversité sont bien mises en valeur. Dans la répartition numérique des messes en langue maternelle, on s'efforce d'observer la plus grande équité possible. A l'intention des fidèles hongrois, dès le printemps de 1965, on avait introduit la liturgie en langue maternelle sur la base d'un missel hongrois du dimanche paru peu de temps auparavant. Mais, là aussi, on utilisera désormais le texte officiel hongrois approuvé par le Saint-Siège.

L'organe de l'Association Internationale de la presse catholique „Journalistes Catholiques, paraissant à Paris a publié dans son dernier numéro l'article en langue française de Béla Saád, rédacteur responsable de Uj Ember, dans lequel il présente les périodiques: Uj Ember et Vigilia. La revue „Note di Cultura” éditée à Florence a publié l'article de Vid Mihelics, rédacteur responsable de Vigilia, dans lequel sont évoqués le programme et les activités de Vigilia.

Le programme de construction du Conseil de l'arrondissement de Budapest pour l'année prochaine, qui vient d'être adopté, comprend plusieurs travaux de rapport ecclésiastique. L'année prochaine, on poursuivra les travaux de restauration de l'intérieur de l'église Mátyás, qui doteront d'un éclairage intérieur encastré l'église au plus grand passé historique de la capitale hongroise. La statue de la Sainte Trinité qui s'élève devant l'église sera également restaurée cette année.

A l'occasion de son soixantième anniversaire, la presse catholique aussi a félicité János Ferencsik, chef d'orchestre hongrois connu dans le monde

entier, au nom duquel se rattache la présentation en Hongrie de nombreuses oeuvres de musique religieuse. Ferencsik a aussi joué un rôle prépondérant dans la redécouverte de Ferenc Liszt. L'enregistrement des messes d'Esztergom et du Sacre du grand compositur hongrois, dirigé par Ferencsik a été apprécié dans le monde entier.

Par l'intermédiaire du Secrétariat d'Etat du Vatican, le pape Paul VI a adressé une lettre de remerciements à Oriol Schaedel, directeur de la maison d'édition Herder, pour la présentation de la deuxième édition de l'ouvrage du professeur de théologie Polykarp Radó intitulé: „Enchiridion liturgicum”. La nouvelle édition, augmentée a été dédiée par l'auteur au Saint-Père.

Se référant à une source bien informée provenant de Rome, le quotidien en langue anglaise „Daily News” qui paraît à Budapest a annoncé qu'en raison de leur grand âge cinq prélats hongrois avaient demandé au Saint-Siège de les relever de leurs fonctions. Ce sont: l'archevêque de Kalocsa András Hamvas, président du Corps Episcopal hongrois, âgé de 76 ans; l'évêque diocésain de Székesfehérvár Lajos Shvoy, assistant au Trône, âgé de 87 ans; l'évêque Vince Kovács, administrateur apostolique de Vác, âgé de 81 ans, l'évêque Vince Kovács, administrateur apostolique de Vác, âgé de 81 ans, l'évêque József Péteri âgé de 76 ans et Artur Schwarz-Eggenhofer, administrateur apostolique d'Esztergom qui aura 77 ans cette année.

La communauté religieuse, le conseil du village et la coopérative de production locale de Kővágóórs, près du Balaton ont uni leurs efforts pour mener à bien la restauration de l'église paroissiale de la commune qui date de 200 ans. Les frais des travaux de réfection ont été en grande partie couverts par un héritage remontant, lui aussi, à deux cents ans. En effet, en 1760, un des fidèles de la paroisse lui a légué un vignoble. Ce vignoble ayant été exproprié en vue de la construction de bâtiments publics, la somme versée en contre-valeur du terrain expropriée a pu être affectée aux travaux de restauration.

La paroisse de Pesterzsébet, un des plus grands arrondissements périphériques de Budapest a communiqué d'intéressantes données sur la vie religieuse de la communauté. On compte 18 000 fidèles sur le territoire de la paroisse. Chaque dimanche on célèbre six messes à l'église paroissiale, et la nouvelle liturgie hongroise est très populaire. En 1965 le nombre des mariages célébrés à l'église paroissiale s'élevait à 150, et en 1966 à 180. Au cours de la même période le nombre des baptêmes s'est aussi accru de 299 à 343.

Trois archiprêtres nouvellement promus et douze curés ont prêté leur serment officiel devant l'évêque József Ijjas, administrateur apostolique, dans la chapelle du siège épiscopal de Szeged.

Dénes Takácsy, curé en retraite, compositeur bien connu de musique religieuse, dont le recueil de cantiques pour messes funèbres a été édité récemment a célébré sa messe d'or au Séminaire de Szeged, en présence de l'évêque József Ijjas.

Ainsi que „Uj Ember” l'a annoncé avec quelque retard, Károly Pakocs, chanoine de Szatmár écrivain et poète catholique bien connu est mort à Bucarest, au mois d'Octobre de l'année dernière. Son décès a privé la vie littéraire et catholique hongroise de Transylvanie d'une de ses personnalités, les plus éminentes et les plus appréciées.

Eglises restaurées. — L'évêque József Bánk administrateur apostolique de Győr a béni l'église restaurée de Gyömöre, classée monument historique, oeuvre de l'architecte réputé Jakab Fellner. La commune de Páli a terminé pour Noël le ravalement extérieur de son église.

K Ö Z L É S E K É S V Á L A S Z O K

VI. Pál pápa dr. Bánk József püspököt 1966. december 22-i hatállyal a győri egyházmegye apostoli kormányzójává nevezte ki. Kinevezéséhez és működéséhez a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa az előzetes hozzájárulást megadta. Dr. Bánk József ez év január 2-án Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke előtt esküt tett a Magyar Népköztársaságra és annak alkotmányára. Az eskütételnél jelen volt Kiss Károly az Elnöki Tanács titkára, Prantner József az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke és dr. Brezanóczy Pál püspök, egri apostoli kormányzó, a magyar Püspöki Kar titkára.

VI. Pál pápa elismerő oklevelet és a II. vatikáni zsinat harmadik és negyedik ülésszakának emlékplakettjét küldte el a nemzetközi hírnevű herendi porcelángyárnak. Az oklevél elismeréssel nyilatkozott a herendi porcelángyár művészetéről, és köszönetét fejezi ki az ott dolgozóknak gondos tevékenységükért. A Magyar Püspöki Kar ugyanis egy 12 személyes desszertes készletet, egy matyó Madonnát és Szent István király porcelánból készült lovasszobrát ajándékozta a Szentatyának. Valamennyi műtárgy a herendi gyár alkotása.

Értékes, tizennyolc regiszteres orgonára figyeltek föl a sárospataki római katolikus templom restaurálása során. A becses hangszert most teljesen rendbe hozzák és a jövőben orgonahangversenyeket rendeznek a templomban.

Az Országos Magyar Cecilia Egyesület egyik legutóbbi közös szentmiséjén Weiner Katalin zeneszerző „Pacem in Terris” című és magyar egyházzenei motívumokra épült miséjét adták elő.

A jugoszláviai Szabadkán szerzett tapasztalatairól és Zvekanivic Mátyás bácskai apostoli kormányzóval folytatott beszélgetéséről számol be az Új Ember hasábjain Saád Béla, a lap felelős szerkesztője. Horvát, magyar, német és szlovák anyanyelvű hívek élnek együtt ebben az egyházmegyében, amelyben — mint a cikkíró megállapítja — nagyonis elevenek a zsinati jelmondatok: sokféleség az egységben; és fordítva is: egység a sokféleségben. Az anyanyelvű miséknél a legteljesebb egyensúly megtartására törekszenek. A magyar hívek részére már 1965 tavaszán bevezették az anyanyelvű liturgiát egy nem sokkal előbb megjelent vasárnapi magyar misszálé alapján. Most azonban itt is a Szentszék által jóváhagyott hivatalos magyar szöveget veszik majd át.

A Párizsban megjelenő *Journalistes Catholiques*, a katolikus sajtó nemzetközi szövetségének folyóirata legutóbbi számában közli Saád Bélának, az Új Ember felelős szerkesztőjének francia nyelvű cikkét, amelyben az Új Embert és a Vigiliát mutatja be. A Firenzében megjelenő *Note di Cultura Mihelics* Vidnek a Vigilia felelős szerkesztőjének cikkét közölte, amelyben a Vigilia programjáról és tevékenységéről emlékezik meg.

A budapesti I. kerületi Tanács jövő évi építési programjában, amelyet most hagytak jóvá, több egyházi vonatkozású munka is szerepel. A jövő évben tovább folytatják a Mátyás templom belső restaurálását, amelynek keretében belső rejtett világítást is kap a magyar főváros legnagyobb történelmi múltra visszatekintő temploma. Még az idén helyreállítják a Mátyás templom előtt álló Szentháromság szobrot.

Hatvanadik születésnapja alkalmából a magyar katolikus sajtó is köszöntötte Ferencsik Jánost, a világhírű magyar karmestert, akinek nevéhez számtalan jelentős egyházzenei mű magyarországi bemutatója is fűződik. Ferencsik döntő szerepet játszott Liszt Ferenc újra felfedezésében is. A nagy magyar zeneszerző Esztergomi és Koronázási miséjének Ferencsik által vezényelt lemezfelvétele világszerte elismerést keltett.

VI. Pál pápa a vatikáni államtitkárság útján levélben köszönte meg a Herder könyvkiadó igazgatójának, Oriol Schaedelnek Radó Polikárp teológiai professzor *Enchiridion liturgicum* című művének második kiadását. Az új kibővített kiadást a szerző a Szentatyának ajánlotta.

A *Budapesten megjelenő Dailly News* című angolnyelvű napilap jólétesült római forrásra hivatkozva jelentette, hogy öt magyar ordinárius magas korára hivatkozva felajánlotta lemondását a Szentszéknek. A hivatalából visszavonulni szándékozó öt főpap: *Hamvas* András 76 esztendőes kalocsai érsek a Magyar Püspöki Kar elnöke; *Shvoy* Lajos 87 éves székesfehérvári megyéspüspök, pápai trónálló; *Kovács* Vince 81 esztendőes püspök, váci apostoli kormányzó; *Péteri* József 76 éves püspök, és *Schwarz-Eggenhofer* Artur esztergomi apostoli adminisztrátor, aki az idén tölti be a 77. életévét.

A *balatonmenti Kővágóórs* egyházközsége, a falu tanácsa és a helybeli termelőszövetkezet közös erőfeszítéssel restaurálta a község kétszáz éves plébániaházát. A helyreállítási munkálatok anyagi fedezéséhez jelentős mértékben hozzájárult egy kétszázéves örökség is. Annak idején, 1760-ban az egyik hívó egy szőlőt hagyományozott a plébániára. Ezt a szőlőt most középítkezések érdekében kisajították és a kisajátítás ellenértékét is az építkezésnél használták fel.

Budapest egyik legnagyobb külső kerületének, Pesterzsébetnek főplébániája érdekes adatokat közölt az egyházközség hitéletéről. A plébánia területén 18.000 hívőt tartanak nyilván. A plébániatemplomban vasárnaponként nyolc misét mondanak és az új magyar liturgia nagyon népszerű. A plébániatemplomban megkötött házasságok száma 1965-ben 150, 1966-ban 180 volt. Ugyanabban az időszakban a keresztelesek száma is növekedett 299-ről 343-ra.

Takácsy Dénes nyugalmazott plébános, az ismert egyházzenész, akinek a közelmúltban jelent meg *Békét a lelkeknek* című gyászmise énekgyűjteménye, *Ijjas* József püspök jelenlétében mutatta be a szegedi Szemináriumban aranymiséjét.

Mint az Új Ember elkésve jelentette, még a múlt év októberében Bukarestben meghalt *Pakocs* Károly szatmári kanonok, a neves katolikus költő és író. Személyében az erdélyi magyar irodalom és katolikus élet egyik kiemelkedő és általános tiszteletnek örvendő alakja távozott az élők sorából.

Restaurált templomok. — *Bánk* József püspök, győri apostoli kormányzó áldotta meg Gyömöre helyreállított műemléktemplomát, *Fellner* Jakabnak a neves építésznek alkotását. — Páli község karácsony ünnepére fejezte be templomának külső helyreállítását.

F. L. Budapest. — Engedje meg, hogy a levelében fölvetett problémára feleletül néhány sort idézzünk *André Godin* jezsuita atya *Szülők és gyermekek Isten előtt* című könyvéből, amely a múlt évben Svájcban jelent meg: „Isten — írja Godin — nem eszköz annak elérésére, hogy a gyermek jó legyen. Nem az a 4, 6 vagy 8 éves korban sem... Sőt azt kell mondani akkor a legkevésbé, mert ilyen korban a gyermek esetleg még el is hiszi, amit a szülők Istenről mondanak neki. Ha bizonyos anyáknak és apáknak hinni lehetne, akkor az ezernyi apró konfliktusban, amelyben a szülői tekintély a gyermek hangulatával elkerülhetetlenül összeütközik, Isten mindig a szülők oldalán áll. „Ha nem eszed meg a tejbedarát, a Jézuska sír!” „Ne hintázz a széken!” (a gyermek leesik) „Látod, most megbüntetett a Jóisten!” „Ha nem játszol nyugodtan a kis testvéreddel, az őrangyal megmondja a Jóistennek!” Valójában azonban ki az a Jézuska, aki a meg nem evett tejbedara miatt sír? Ki az a Jóisten, aki fölbuktatja a széket? Es az őrangyal, aki árulkodik?... Ők az őrzői annak a rendnek, amelyet a szülők egyébként jogosan állítottak föl; a láthatatlanság által védett szolgálói egy mágikus hatalomnak, akiket a szülők idéznek meg, hogy szolgáljanak nekik (és akik hamarosan senkinek sem fognak többé szolgálni). Nem egyebek, mint Isten karikatúrái. Az igaz Isten sohasem lehet eszköz, hanem mindig csak *cél*.”